T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

TARAMA SÖZLÜĞÜ'NDE COĞRAFYA TERİMLERİNE İLİŞKİN SÖZ VARLIĞI

Yazar
Emine DALKILIÇ

Danışman
Doç. Dr. SERPİL ERSÖZ

MANİSA–2025

TAAHHÜTNAME

Bu tezin Manisa Celal Bayar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında akademik ve etik kurallara uygun olarak yazıldığını ve kullanılan tüm literatür bilgilerinin referans gösterilerek tezde yer aldığını, tamamen kendi çalışmam olduğunu, her alıntıya kaynak gösterdiğimi, tezin yazımında akademik ve etik kurallara aykırı herhangi bir yapay zekâ ve program kullanmadığımı beyan ederim.

Emine DALKILIÇ

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Emine DALKILIÇ

Manisa Celal Bayar Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Danışman:

Doç. Dr. Serpil ERSÖZ

Bu çalışmada, Tarama Sözlüğü özelinde coğrafya terimlerinde söz varlığı incelenmiştir. Söz varlığı, bir dilin konuşurları tarafından duygu ve düşünce yapısını, görüşlerini ifade etmek için kullanılan tüm kelimelerdir. Bu bağlamda, Tarama Sözlüğü'ndeki coğrafya terimleri ele alınmıştır. Çalışmada, Tarama Sözlüğü'nde yer alan coğrafya terimleri tespit edilerek fizikî ve beşerî coğrafya alt başlıklarında sınıflandırılmıştır. Fizikî coğrafya, biyocoğrafya, klimatoloji, hidrografya gibi alt dalları kapsarken; beşerî coğrafya, nüfus, yerleşim, tarihî coğrafya gibi dalları ele almıştır.

İnceleme yapılırken tespit edilen terimlerin, güncel Türkçedeki durumlarına da dikkat edilmiştir. Bu bağlamda bazı terimlerin standart varyantta ve ağızlarda kullanımının devam ettiği tespit edilmiştir. Bazı terimlerin ise standart varyantta ve ağızlarda anlamının değiştiği ve artık "coğrafi terim" olarak kullanılmadığı görülmüştür. Bazı terimlerin ise standart varyant ve ağızlarda kullanılmadığı tespit edilmiştir.

Tarama Sözlüğü'ne göre coğrafya terimlerinin kullanıldığı yüzyıllar çalışma içerisinde ayrıca sunulmuştur. Terimlerin kullanıldığı eserler tanıklarıyla verilmiştir. Tezin asıl amacı Tarama Sözlüğü'nde bulunan coğrafyaya ilişkin söz varlığının tespit edilmesidir. Çalışma gelecekte yapılacak dil ve coğrafya odaklı sözlük çalışmaları için önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Coğrafya, Söz Varlığı, Coğrafya Terimleri, Tarama Sözlüğü

ABSTRACT

Master's Thesis

Emine DALKILIÇ

Manisa Celal Bayar University

The Graduate School

Department of Turkish Language and Literature

Advisor:

Assoc. Prof. Dr. Serpil ERSÖZ

In this study, the vocabulary of geographical terms in the Tarama Sözlüğü has been analyzed. Vocabulary refers to all the words used by the speakers of a language to express their emotions, thoughts, and perspectives. In this context, geographical terms in the Tarama Sözlüğü were examined. The geographical terms identified in the dictionary were classified under the subcategories of physical geography and human geography. Physical geography encompasses subfields such as biogeography, climatology, and hydrography, while human geography includes fields such as population, settlement, and historical geography.

During the analysis, the current usage of the identified terms in modern Turkish was also examined. It was observed that some terms continue to be used in both standard variants and dialects. However, some terms have undergone semantic shifts in standard variants and dialects and are no longer used as "geographical terms." Additionally, it was determined that some terms are no longer used in either standard Turkish or regional dialects.

The centuries in which geographical terms in the Tarama Sözlüğü were used are also presented in the study. Examples of the works where these terms appeared are provided along with their witnesses. The primary aim of the thesis is to identify the vocabulary related to geography in the Tarama Sözlüğü. This study serves as an important resource for future dictionary studies focused on language and geography.

Keywords: Geography, Vocabulary, Geography Terms, Tarama Sözlüğü

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR

Bu çalışmada, Tarama Sözlüğü özelinde coğrafya terimlerine ilişkin söz varlığı incelenmiştir. Çalışma iki ana bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında, *Tezin Konusu ve Amacı, Kapsam ve Sınırlılıkları, Söz Varlığı, Terim Kavramı, Tarama Sözlüğü, Coğrafya ve Literatür Taraması* başlıkları yer almaktadır.

Tezin gövdesini oluşturan birinci bölümde, Fizikî Coğrafya, Beşerî Coğrafya ve bunların alt dalları ile ilgili genel bilgilendirme bulunmaktadır. Tarama Sözlüğü'nde tespit edilen Coğrafya anabilim dalına ait terimler bu bölümde sınıflandırılarak verilmiştir. Her başlık altındaki terimler ayrı ayrı incelenmiştir. Daha sonra tespit edilen coğrafya terimlerinin Güncel Türkçe Sözlük'teki durumları üç başlık altında incelenmiştir. Bu başlıklar: *Aynı Anlamda Kullanılmaya Devam Eden Terimler, Farklı Anlamlarla Kullanılmaya Devam Eden Terimler, Tarama Sözlüğü'nde Olan Ancak Bugün Kullanımdan Düşen Terimler,* şeklindedir. Aynı anlamda kullanılmaya devam eden terimler bölümü, *Birebir Aynı Anlamda Kullanılmaya Devam Eden Terimler, Fonetik Değişimlerle Kullanılmaya Devam Eden Terimler, Morfolojik Değişimlerle Kullanılmaya Devam Eden Terimler* olmak üzere üç başlık altında incelenmiştir. Bu değerlendirmelerden sonra ise *Sonuç* ve *Kaynakça* yer almaktadır. Buna ek olarak tespit edilen terimler, değerlendirildikleri coğrafya alt bilim dallarıyla birlikte tablo hâlinde verilmiştir.

Bu çalışmanın her aşamasında bilgi ve tecrübeleriyle bana rehberlik eden, desteğini, anlayışını ve sabrını hiçbir zaman esirgemeyen, yoluma her daim ışık tutan, değerli danışman hocam Doç. Dr. Serpil ERSÖZ'e en içten teşekkürlerimi sunarım. Kendisine her daim minnet borcum olacaktır.

Tez yazma sürecinde, önerileri ve destekleriyle sürece önemli katkılar sağlayan her soruma içtenlikle cevap veren kıymetli hocam, Doç. Dr. Betül Bülbül OĞUZ'a sonsuz teşekkür ederim. Tezi yazma sürecinde, coğrafya ile ilgili her ayrıntıda danıştığım, yardımlarını esirgemeyen Doç. Dr. Mehmet Ali TOPRAK hocama teşekkür ederim.

Eğitim hayatım boyunca maddi ve manevi varlıklarıyla her zaman yanımda olan ve bana destek veren aileme teşekkürlerimi sunarım. Hayatımın her alanında olduğu gibi bu çalışmada da varlığını ve desteğini her an yanımda hissettiğim, zorlu süreçlerde bana sabır ve güç veren sevgili eşim Ramazan DALKILIÇ'a sonsuz teşekkürlerimi ifade etmek isterim. Onun anlayışı, teşviki ve varlığı, bu süreçte en büyük motivasyon kaynağım olmuştur. Son olarak, bu süreçte doğrudan veya dolaylı olarak katkıda bulunan tüm hocalarıma ve dostlarıma teşekkür ederim.

Emine DALKILIÇ

Manisa, 2025

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Bkz:	Bakınız
GTS:	Güncel Türkçe Sözlük
ör:	Örneğin
TDK:	Türk Dil Kurumu
TS:	Tarama Sözlüğü
vb:	Ve benzeri

ŞEKİLLER DİZİNİ

Tarama Sözlüğü'nde Bulunan Eserlerin Yüzyıllara Oranı Grafiği 31
Coğrafya Ana Bilim Dallarının Sınıflaması 34
Fizikî Coğrafya Terimlerinin Alt Dallarına Dağılış Oranları Grafiği 187
Beşerî Coğrafya Terimlerinin Alt Dallarına Dağılış Oranları Grafiği 231

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1. Aynı Anlamda Kullanılmaya Devam Eden Terimler Tablosu..... 250
Tablo 2. Tarama Sözlüğü'nde Olan Ancak Bugün Fonetik Değişime Uğramış Hâlde Kullanılan Terimler Tablosu..... 264
Tablo 3. Farklı Anlamlarla Kullanılmaya Devam Eden Terimler..... 270
Tablo 4. Tarama Sözlüğü'nde Olan Ancak Bugün Kullanılmayan Terimler Tablosu..... 274
Tablo 5. Ana Bilim Dallarına göre Terim Sayısı Tablosu..... 282
Tablo 6. Kullanım Durumuna Göre Terim Sayısı Tablosu 283
Tablo 7. Tespit Edilen Terimlerin Coğrafya Alt Dalları Tablosu 288

İÇİNDEKİLER

ÖZET **4**

ABSTRACT **5**

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR **6**

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ **8**

ŞEKİLLER DİZİNİ **9**

TABLOLAR DİZİNİ **10**

İÇİNDEKİLER **11**

GİRİŞ **17**

A. KONU VE AMAÇ 17

B. YÖNTEM 17

C. KAPSAM VE SINIRLILIKLAR 21

D. LİTERATÜR TARAMASI 21

BİRİNCİ BÖLÜM **22**

1.1 Söz Varlığı **22**

1.2 Terim Kavramı **23**

1.3 Tarama Sözlüğü **24**

1.4 Taranan Eserlerin Yüzyılları 24

1.5 Coğrafya 32

İKİNCİ BÖLÜM 35

2. TARAMA SÖZLÜĞÜ'NDEKİ COĞRAFYA TERİMLERİ 35

2.1 Fizikî Coğrafya Terimleri 35

2.1.1 Biyocoğrafya 35

2.1.2 Doğal Afetler Coğrafyası 44

2.1.3 Hidrografya 45

2.1.4 Jeomorfoloji 68

2.1.5 Kartografya 104

2.1.6 Klimatoloji 121

2.1.7 Matematik Coğrafyası 149

2.2 Beşerî Coğrafya Terimleri 189

2.2.1 Askerî Coğrafya 189

2.2.2 Ekonomik Coğrafya 191

2.2.3 Nüfus Coğrafyası 195

2.2.4 Tarım Coğrafyası 199

2.2.5 Tarihî Coğrafya 206

2.2.6 Yerleşme Coğrafyası 208

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 232

3. TARAMA SÖZLÜĞÜ'NDEKİ COĞRAFYA TERİMLERİNİN BUGÜNKÜ DURUMU 232

3.1 Aynı Anlamda Kullanılmaya Devam Eden Terimler 232

3.1.1 Birebir Aynı Anlamda Kullanılmaya Devam Eden Terimler 232

Ağıl 232

Akarca su 232

Alan 232

Azmak I 233

Batak 233
Batı 233
Belen 233
Boğanak 234
Bor 234
Boran 234
Bölge 234
Bulak 234
Büğet 235
Bük 235
Büklük 235
Çökek 235
Çökel 235
Dil III 236
Engebe 236
Engin 236
Esik 236
Gen 237
Göçer 237
Gölet 237
Göz erimi (Göz irimi) 237
Güllük 237
Gün I-Gün II 238
Güney 238
Hacılaryolu 238
Herk (Hirk) 238
Ilıca 238
İl II 239
Kabakuşluk 239
Kabayel 239
Kaklık 239
Kara yer (Kara Yir) 239
Kay 240
Kayağan 240

Kayır 240
Kayrak 240
Kermen 240
Kesek 240
Kıraç 241
Kıran I (Kırağ, Kırak) 241
Kırcı 241
Kışlak (Kışlağ) 241
Koyak I (Koyah) 242
Kör Duman 242
Kuru (Kuru Yer) 242
Kuz 242
Kuzey 242
Küfeki 243
Küre 243
Oba 243
Obruk 243
Obuz 243
Otlak 244
Örü II (Ürü) 244
Öz II 244
Pus 244
Pusarık 244
Saman uğrusu 245
Sazak 245
Selinti 245
Suvat (Sıvat) 245
Şeytan örümceği 245
Talaz 246
Tan I 246
Tanyeli 246
Tanyeri 246
Toprak 246
Ucra 247

Ülker 247
Yaban 247
Yağar 247
Yağış 247
Yar II 247
Yarı gece 248
Yaylak 248
Yaylım 248
Yaz 248
Yazı I (Yazu I) 248
Yeni Ay (Yini Ay) 249
Yer 249
Yöre 249
Yurt 249
3.1.2 Fonetik Değişimlerle Kullanılmaya Devam Eden Terimler 263
3.1.3 Morfolojik Değişimle Kullanılmaya Devam Eden Terimler 266

3.2 Farklı Anlamlarla Kullanılmaya Devam Eden Terimler 266
Ayaz 266
Doluluk 267
Esen II 267
Ilgın 267
Kak II (Kaklık) 267
Kelek 268
Kesinti 268
Kızgınlık 268
Kızıl 268
Kum 268
Meşe 269
Sal 269
Su yatağı 269
Türklük 269
Yaş II 269
Yay 270

Yenice 270

3.3 Tarama Sözlüğü'nde Olan Ancak Bugün Kullanılmayan Terimler 274

SONUÇ 282

1. Tespit Edilen Terimlerin Coğrafya Alt Dalları..... 288

GİRİŞ

A. KONU VE AMAÇ

Bu çalışmada coğrafya terimlerine ilişkin söz varlığı, Tarama Sözlüğü özelinde incelenmiştir. Tezin öncelikli amacı Tarama Sözlüğü'ndeki coğrafya terimlerinin tespit edilmesi ve sınıflandırılmasıdır. Bu bağlamda şu soruların cevapları aramıştır:

1. Tarama Sözlüğünde kullanılan coğrafya terimleri nelerdir?
2. Tespit edilen terimler coğrafyanın hangi alanlarında incelenmelidir?
3. Bu terimlerden hangileri standart Türkçede kullanılmakta, hangileri kullanılmamaktadır?
4. Güncel Türkçede kullanılmaya devam eden terimlerde bir anlam değişikliği meydana gelmiş midir?
5. Tespit edilen coğrafi terimler hangi yüzyıllarda kullanılmıştır?

Bunun dışında bu tez, Türk dilinin coğrafi terimlerine ilişkin yapılacak söz varlığı çalışmalarına bir katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

B. YÖNTEM

Yukarıda belirtilen amaç doğrultusunda tez konusu belirlendikten sonra coğrafya ile ilgili genel bir araştırma yapılmıştır. Coğrafyanın ana bilim dalları ve alt dalları hakkında üniversitelerin ilgili bölümlerinin ders notları araştırılmıştır. İnternet ortamında, Coğrafya bölümüne yeni başlayan öğrenciler için hazırlanan ders notlarına ulaşılmıştır.[1] Daha sonra coğrafyayla ilgili kaynak taraması yapılmıştır. Coğrafyanın bilim dallarıyla ilgili olan ve ulaşılabilen kaynaklar, incelenmiştir. Sözlük olarak, Türk Dil Kurumu tarafından yayınlanan, 1980 tarihli Sami Öngör'ün hazırladığı 'Coğrafya Terimleri Sözlüğü' ve Prof.

[1] https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/121790/mod_resource/content/0/Konu%201.pdf 11/12/2023
https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/121791/mod_resource/content/0/Konu%202.pdf 11/12/2023
https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/121792/mod_resource/content/0/Konu%203.pdf11/12/2023
https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/121798/mod_resource/content/0/Konu%209.pdf 11/12/2023
https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/121797/mod_resource/content/0/Konu%208.pdf11/12/2023
https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/harun.bagci/64177/Harita%20Analizleri%2012.%20Hafta.pdf 11/12/2023
https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/harun.bagci/139313/Klimatoloji%20%20II%20Sunu%201.%20Hafta.pdf 11/12/2023
https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/harun.bagci/64035/Matematik%20Co%C4%9Frafya%201.%20hafta.pdf 11/12/2023

Dr. Reşat İzbırak'ın hazırladığı 'Coğrafya Terimleri Sözlüğü' incelenmiştir. Bu ön hazırlığın sonucunda coğrafya alanında kullanılan terimler hakkında fikir sahibi olunmuştur. Bu çalışma art zamanlı bir coğrafya terimleri çalışmasıdır. Tarama Sözlüğü'nde taranan eserlerin yüzyılları göz önünde bulundurulduğunda, o dönemde kullanılan hangi sözcüklerin coğrafya terimi olduğu konusu hakkında bazı tereddütlerimiz olmuştur. Ancak yukarıda bahsi geçen sözlükler ve faydalanılan coğrafya dersleri ışığında, Tarama Sözlüğü'ndeki tanıklara da bakarak başka bir anlam şüphesi taşımayan, coğrafî anlamı dışında farklı yorumlanamayacak durumda olan, coğrafya terimine ilişkin olduğunu düşündüğümüz sözcükleri de bu çalışmaya dahil ettik.

Bu şekilde tespit edilen veriler, Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan Tarama Sözlüğü'nün 2019 yılındaki beşinci baskısı esas alınarak derlenmiştir. Elde edilen veriler ilk olarak Fizikî ve Beşerî Coğrafya terimleri şeklinde sınıflandırılarak iki başlıkta incelenmiştir. Bu terimler daha sonra, Fizikî coğrafya ana bilim dalı altında; Biyocoğrafya, Doğal Afet Coğrafyası, Hidrografya, Jeomorfoloji, Kartografya, Klimatoloji ve Matematik Coğrafyası alt bilim dallarına göre gruplandırılmıştır. Beşerî coğrafya ana bilim dalı altında ise; Askerî Coğrafya, Ekonomik Coğrafya, Nüfus Coğrafyası, Tarım Coğrafyası, Tarihî Coğrafya ve Yerleşim Coğrafyası alt alanlarına göre gruplandırılmıştır.

Coğrafyaya ilişkin terimler tespit edildikten sonra Excel programı üzerinde her bir kelime ayrı ayrı fişlenmiştir. Fişlemede yer alan veriler şu şekildedir: Terimin, Tarama Sözlüğü'ndeki anlamı, cilt ve sayfa sayısı eğer varsa Güncel Türkçe Sözlük'teki anlamı, hangi coğrafya ana bilim dalında ve hangi alt bilim dalında inceleneceği listelenmiştir. Bunlara ek olarak terimlerin, hangi yüzyıllardaki eserlerde kullanıldığı eklenmiştir. Çalışmada gösterilen tablolar ve grafikler bu fişlemeler sonucunda oluşturulmuştur. Elde edilen terimlerin, Güncel Türkçe Sözlük üzerinden, bugünkü durumu incelenmiştir. Güncel Türkçe Sözlük, bir sözcüğün standart varyanttaki durumunu ve eğer tespit edildiyse ağızlardaki durumu hakkında okuyucuya bilgi vermektedir. Örneğin kayrak ve kuzey sözcüklerinin Güncel Türkçe Sözlük'teki durumu incelendiğinde;

Kayrak, -ğı

1. isim, ağızlardan: Ekime elverişli olmayan, taşlı, kumlu toprak.

2. isim, ağızlardan: Yassı, düz taş.

Kuzey

1. isim: Bulunulan yerde sağa doğu, sola batı alındığında yüzün dönük olduğu yön; şimal, güney karşıtı

şeklinde bilgiler yer almaktadır.

Bu sebeple çalışmada sözcüğün ağızlardaki anlamı Güncel Türkçe Sözlük'ten alındığında, Derleme Sözlüğü'nden alındığı düşünülmesin diye "GTS'ye göre ağızlarda" ifadesi kullanılmıştır. Örneğin;

Talaz: GTS'ye göre ağızlarda "büyük ve kabarık dalga" anlamında kullanılmaktadır.

Güncel Türkçe Sözlük'te madde başı olarak yer almayan terimlerin Derleme Sözlüğü kapsamında ağızlardaki durumu incelenmiştir. Örneğin;

Burulgan: GTS'de madde başı olarak bulunmamaktadır. Derleme Sözlüğü'ne göre ağızlarda "su çevrisi, girdap" anlamı bulunmaktadır.

Tez içerisinde terimlerin kullanım durumları incelenirken *güncel Türkçe* ve *standart varyant* ayrımı yapılmıştır. *Güncel Türkçe* diye ifade edilen adlandırma Türkiye Türkçesinin standart varyant da dahil olmak üzere tüm ağızlarını kapsamaktadır. *Standart varyant* diye ifade edilen adlandırma yalnızda İstanbul ağzını kapsamaktadır.

Güncel Türkçe Sözlük'ün "Türk Dil Kurumu'nun 1945'ten beri yayımlanan *Türkçe Sözlük*'ünün 2023 yılında yapılan 12. baskısının genel ağdan sunulan sürümü" kullanılmıştır. *Tarama Sözlüğü*'nün de "Türk Dil Kurumu tarafından genel ağ ortamına aktarılmış sürümü" kullanılmıştır. Genel ağ sürümünün kullanıldığı sözlüklerde, sözlüğün bağlantı adresinin verilmesi gereklidir. Ancak Türk Dil Kurumu Sözlükleri sayfasında, sözcüklerin bağlantı

adresi alınamamakta yalnızca sayfanın bağlantı adresi verilmektedir. Bu sebeple sözcüklerin altında tek tek bağlantı adresi verilmemiştir.[2]

Her iki sözlükte de madde başı olarak tespit edilemeyen terimlerin, başka eserlerdeki kullanım durumu, *Google Books* aracılığıyla taranmıştır.[3] Bu şekilde Tarama Sözlüğü'nde coğrafya terimi olarak kullanıldığı tespit edilen, Güncel Türkçe Sözlük'te ya da Derleme Sözlüğü'nde günümüzde kullanıldığına dair veri bulunmayan ancak son yüzyıllarda kullanıldığı tespit edilen kelimelere rastlanmıştır. Örneğin; 'Biterli' (bitki biten yer, bitkili yer) terimine Tarama Sözlüğü'ne göre sadece 14. yüzyılda rastlanmıştır. Güncel Türkçe Sözlük'te ya da Derleme Sözlüğü'nde bu terim bulunmamaktadır. Fakat 1958 yılında Fakir Bayburt'un yazdığı 'Yılanların Öcü' adlı eserinde "biterli" terimine rastlanmıştır. Burada kullanıldığı anlamı Tarama Sözlüğündeki anlamıyla aynıdır.

Değerlendirilen bazı terimler aynı anda birden fazla alt dalla ilişkili olabilir. Doğanay "Coğrafya'ya Giriş" adlı eserinde fizikî coğrafyayı tanımlarken "Bu kadar çok doğal çevre olayını sadece fizikî coğrafya altında ve bir ana bilim dalı konusu olarak incelemek olanaksızdır." der.[4] Buna istinaden çalışmada sınıflandırma yapılırken bazı terimler aynı anda birkaç gruba dahil olabilir. Örneğin "çökel" terimi bu çalışmada jeomorfoloji başlığı altında değerlendirilmiştir. Ancak kelime "su taşıp çekildikten sonra bıraktığı çamur" anlamına gelmektedir. Bundan kaynaklı suyun etkisiyle oluşan bir durum olduğu için hidrografya kapsamında değerlendirmek de yanlış değildir.

Sözcüklerin geçtiği eserler tanıklarıyla birlikte inceleme kısmında yer almaktadır. Tanıklamada yer alan eserler ayrıca görülmemiştir, örneklerin hepsi Tarama Sözlüğü'nden alınmıştır. Bu sebeple eserler kaynakçaya alınmamıştır. Tüm eserler ve eserlerdeki tanıklamalar yazılırken Tarama Sözlüğündeki yazım biçimine sadık kalınmıştır, imlâsı değiştirilmemiştir.

[2] Bahsi geçen sözcükler, https://sozluk.gov.tr/ adresinde taranmıştır.
[3] https://books.google.com/
[4] Doğanay, H., Doğanay, S., (2000). *Coğrafya'ya Giriş.* Ankara: Pegem Akademi Yayınevi. s.122.

C. KAPSAM VE SINIRLILIKLAR

Bu çalışmada, Tarama Sözlüğü'nde bulunan coğrafyaya ilişkin terimler ele alınmıştır. Tezin kapsamı Tarama Sözlüğü ile sınırlıdır. Tespit edilen terimlerin güncel Türkçedeki durumunu incelerken Güncel Türkçe Sözlük ve Derleme Sözlüğü'nden yararlanılmıştır. Sözcüklerin incelemesi tarafımızdan oluşturulan sınıflandırma kapsamında yapılmıştır.[5] Tüm terimler sınıflandırıldıktan sonra tablo ve grafik halinde çalışmada yer almıştır.

D. LİTERATÜR TARAMASI

Literatür taraması yapılırken Coğrafya terimleri ve Tarama Sözlüğü üzerine yapılan söz varlığı çalışmaları incelenmiştir. Türkiye'de Coğrafya terimlerine ilişkin yazılan sözlüklerden ilk ikisi Millî Eğitim Bakanlığı tarafından basılmıştır. Bu sözlüklerden birincisini 1964 yılında Reşat İzbırak, ikincisini ise 1975 yılında Sami Öngör hazırlamıştır. Daha sonra Ferruh Sanır tarafından 2000 yılında bir Coğrafya terimleri sözlüğü daha yayımlanmıştır. Bu çalışmadan 17 yıl sonra, alan biraz daha genişletilerek Hayati Doğanay tarafından Coğrafya Bilim Alanları adıyla bir sözlük daha yayımlanmıştır. Daha sonra Hasan Gürkan, ortaöğretim öğrencileri için Tarih ve Coğrafya terimleri üzerine bir sözlük hazırlamıştır.

Coğrafya terimleri üzerine, art ve eş zamanlı dil incelemeleri, Fransızcadan Türkçeye Coğrafya sözlüğü gibi konularda yapılan çalışmaların yanında Babür-nâme ve Derleme Sözlüğü üzerinde Coğrafya terimlerine ilişkin söz varlığı çalışmaları da yapılmıştır.

Tarama Sözlüğü üzerine, deyimler, güzellik kavramı, bitki ve hayvan adları, askerî söz varlığı gibi konularda çalışılmıştır.

Bu tarama sonucunda, Tarama Sözlüğü özelinde, coğrafyaya ilişkin söz varlığı çalışması yapılmadığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla yapılan bu tezin alandaki boşluğun dolmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

[5] Bkz. Kavram Haritası 1.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1 Söz Varlığı

Söz varlığı, bir dilin konuşurları tarafından duygu ve düşünce yapısını, görüşlerini ifade etmek için kullanılan tüm kelimelerdir. Söz varlığı terimi Türkiye'de ilk olarak Prof. Dr. Doğan Aksan tarafından kullanılmıştır.[6] Dilbilimde söz varlığı, dili ve dilin diğer alanlarını (psikolojik, sosyolojik, tarih'i, kültürel vs.) birbirine bağlayan leksikolojik bir kavramdır.[7] Kısacası politik, ekonomik, dini gibi daha birçok konuda ve bu tezde ele alınan coğrafya gibi alanlarda kullanılan kelimelerin tespit edilmesidir.

Farklı dilbilimciler ve araştırmacılar söz varlığına dair çeşitli tanımlamalar yapmışlardır. Bu tanımlar, söz varlığı kavramını daha derinlemesine anlamak için önemli bir referans noktası oluşturur. Söz varlığını, bir dilin sadece kelime hazinesini değil, aynı zamanda toplumun tarihî ve kültürel birikimlerini yansıtan bir araç olarak tanımlayan Doğan Aksan söz varlığını bir toplumun çevresel ve sosyal ilişkilerinin dile yansıması olarak ifade eder.[8] Berke Vardar da söz varlığı için, dilin yalnızca kelime hazinesini değil, aynı zamanda o toplumun düşünce sistemlerini ve kültürel kodlarını da içerdiğini vurgulamıştır.[9] Fuat Bozkurt, ise bunlara ek olarak söz varlığını, toplumların çevre ve kültür etkisiyle oluşturduğu dilsel bir zenginlik olarak açıklar.

Tuncer Gülensoy, söz varlığını dilin üretici ve yaratıcı birikimi olarak ele alır. Özellikle coğrafî söz varlığında toplumların çevre algısının nasıl şekillendiğini açıklar. Günay Karaağaç, dilin hafızası olarak değerlendirir ve bu hafızanın, toplumun dünya algısına dair ipuçları sunduğunu belirtir. Nurettin Demir'e göre söz varlığı, dilin yaşayan ve tarihî unsurlarının toplamıdır. Bu unsurlar, bir toplumun dilsel sürekliliğini ve değişimini anlamada kritik bir öneme sahiptir.[10] Söz varlığı dilin kültürel birikiminin ve dünya görüşünün bir

[6] Aksan, D. (2021). *Türkçenin Sözvarlığı*, Ankara: Bilgi Yayınevi, s.15-18.
[7] Dubos, J.d. (2002). *Dictionnare de Linguistique*, Larousse, s. 281-282.
[8] Aksan, D. (2016). *Anlambilim ve Türkçenin Anlambilimi*, Bilgi Yayınevi. s.20.
[9] Vardar, B. (2007). *Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Multilingual Yabancı Dil Yayınları.
[10] Yılmaz, E., Demir, N. (2013). *Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım*. Nobel Akademik Yayıncılık. s.139-143.

aynasıdır diyen Banguoğlu, özellikle coğrafi terimlerin dilin mekânsal algısını yansıttığını ifade eder. [11]

Söz varlığını, dilin tarihsel gelişimi için bir belge olarak gören Ahmet Caferoğlu ve toplumun tarihi sürecindeki bilgi birikimi olarak gören Mehmet Ölmez[12] de tarihî kaynaklarda yapılan söz varlığı çalışmalarının önemini vurgulamaktadır. Ahmet Bican Ercilasun, Türkçenin lehçeleri arasındaki ortak ve farklı söz varlığı unsurlarını, Türk dünyasının kültürel birliğini anlamada bir anahtar olarak görür.[13]

Dil, bir toplumun tarihî, kültürel ve çevresel birikimlerini kuşaktan kuşağa aktaran en güçlü araçlardan biridir. Söz varlığı ise bu aracın hem bireysel hem de toplumsal düzeyde işleyişini gösteren bir araçtır. Bir dilin söz varlığı, o dilde kullanılan tüm kelime ve terimlerin toplamıdır. Bu kavram, sadece bir dilin zenginliğini göstermekle kalmaz, aynı zamanda o toplumun dünya görüşünü, tarihsel geçmişini ve kültürel mirasını anlamada bir rehberdir. Tüm bu bilgiler ışığında görülüyor ki söz varlığı, sadece diller içinde oluşan bir kelime hazinesi değil aynı zamanda kültürel bir koddur.

1.2 Terim Kavramı

Terim, Latince *sınır, son* anlamındaki *terminus* sözcüğüne benzetilerek türetilmiştir. Terimler, yan ve mecaz anlamı olmayan, yoruma kapalı, anlamı sınırlı, kesin ve anlaşılır sözcüklerdir. Kullanıma bağlı anlam kaymasına veya genişlemesine uğramazlar. Terim, bir dilde kendiliğinden oluşmaz, uzmanlar tarafından oluşturulur.[14] Terim, ölçünlü dilde kullanılan bir sözcüğün, bilimsel bir tanımının yapılmasıyla oluşturulabilir. Ayrıca, belirlenmiş ancak yer tutamamış bir terim, ölçünlü dilde kullanılan ve anlamını karşılayacak bir sözcükle yer değiştirip yeniden oluşturulabilir.[15]

[11]Banguoğlu, T. (2015). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s.10-11.
[12]Ölmez, M. (1998). *Tarihî Türk Dillerinin Sözlükleri.* Ankara: Kebikeç Dergisi. (6). s. 109-110.
[13] Ercilasun, A. B. (2018). *Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayıncılık, s.17-29.
[14] Şaş Ali Kemal. (2020). *Türkçede Terim Oluşturma Yolları ve Bilişim Terimlerinin Oluşum Süreçleri*. Rumeli'de Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi. s. 242-256.
[15] İzbırak Reşat. (1975). *Coğrafya Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Tüm bu açıklamalardan hareketle terim, kullanıldığını alanda kavramı, neyi işaret ettiğini açıkça ifade eden sözlüklerdir. Terimler, ilgili bilimin içinde olanlar, sözcüğün bağlamını, işaret ettiği durumu bilenler tarafından bulunmuş kelimelerdir. Dolayısıyla terimde önemli olan tanımdır. Bu çalışmada da yukarıda adı geçen coğrafya sözlüklerine bakılarak terim olduğuna emin olduğumuz sözcükler tez kapsamına alınmıştır. Bunun yanında Tarama Sözlüğü'ndeki tanıklara bakarak başka bir anlam şüphesi taşımayan, coğrafî anlamı dışında farklı yorumlanamayacak durumda olan, coğrafya terimine ilişkin olduğu düşünülen sözcükler de bu çalışmaya dahil edilmiştir.

1.3 Tarama Sözlüğü

Tarama Sözlüğü 13. yüzyılla 19. yüzyıl arasında yazılan 227 eserin taranmasıyla oluşturulmuş bir sözlüktür. 1943-1957 yılları arasında "Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü" adı altında 4 cilt şeklinde yayımlanmıştır. Bu hâliyle 160 eserden taranmış kelimeler bulunmaktadır. Her ciltte yaklaşık 30-40 eser taranmış ve kelimeler kendi cildi içinde sıralanmıştır. Daha sonra buna 67 eser daha eklenip bazı düzeltmeler yapılıp Türk Dil Kurumu tarafından 1963 yılında 6'sı sözlük, 1'i dizin, 1'i ekler olmak üzere toplam 8 cilt halinde yeniden yayımlanmıştır. Tarama Sözlüğü'nün asıl kısmı olan ilk 6 cildi toplamda 4814 sayfadan oluşmaktadır. Bu çalışmada söz konusu eserin 5. baskısı kullanılmıştır.[16]

1.4 Taranan Eserlerin Yüzyılları

1. Yusuf ve Zeliha (Yuz.Şeyd.) 13. yy.
2. Yunus Emre Divânı 13-14. yy.
3. Antername 14. yy.
4. Dâstan-ı Ahmet Harami 14. yy.
5. Dede Korkut Kitabı 14. yy.
6. Edviye-i Müfrede 14. yy.
7. Ferhengname-i Sa'di Tercümesi 14. yy.

[16] Türk Dil Kurumu. (2019). *Tarama Sözlüğü* (5. Baskı). Türk Dil Kurumu Yayınları.

8. Ferişteoğlu Lugâtı 14. yy.
9. Fütuhu'ş Şam Tercümesi 14. yy.
10. Garibname 14. yy.
11. Huşid ü Ferahşad 14. yy.
12. Işkname 14. yy.
13. İhlâs Tefsiri 14. yy.
14. Kadı Bürhanettin Divânı 14. yy.
15. Kelile ve Dimne 14. yy.
16. Kısas-ı Enbiya 14. yy.
17. Mantıku't Tayr14. yy.
18. Mühredat-ı İbni Baytar Tercümesi 14. yy.
19. Müntehabü'ş Şifa 14. yy.
20. Nesimi Divânı 14. yy.
21. Siyer-i Darir 14. yy.
22. Süheyl ü Nevbahar 14. yy.
23. Tebareke Tefsiri 14. yy.
24. Teshil 14. yy.
25. Yadigâr-ı İbni Şerif 14. yy.
26. Yusuf ve Zeliha (Yuz. Da) 14. yy.
27. Yüz Hadis Tercümesi 14. yy.
28. Enfesü'l Cevahir 14-15. yy.
29. Hamzaname 14-15. yy.
30. İskender Kitabı 14-15. yy.
31. İskendername 14-15. yy.
32. Melhame-i Şemsiyye 14-15. yy.
33. Münebbihü'r Râkıdîn 14-15. yy.
34. Tefsir-i Ebilleys Tercümesi (Leys Mu.) 14-15. yy.
35. A'cebü'l-Acaib 15. yy.
36. Acayibü'l Mahlûkat 15. yy.
37. Adni Divânı 15. yy.
38. Ahmet Paşa Divânı 15. yy.
39. Akrabadin Tercümesi 15. yy.
40. Anasır-ı Erbaa 15. yy.
41. Atalar Sözü 15. yy.

42. Beşarname 15. yy.
43. Camasbname 15. yy.
44. Câmiü'l Fürs 15. yy.
45. Cem Divanı 15. yy.
46. Cevahirü'l Esdaf 15. yy.
47. Cinanü'l Cenan 15. yy.
48. Çengname 15. yy.
49. Dâi Divânı 15. yy.
50. Delilü'l-İbad 15. yy.
51. Düsturnama-i Enveri 15. yy.
52. Ebamüslimname 15. yy.
53. Envarü'l Âşikîn 15. yy.
54. Eşrefoğlu Divânı 15. yy.
55. Fatih Kanunnâmesi 15. yy.
56. Fazail-i Mekke ve Medine ve Beytü'l-Makdis 15. yy.
57. Ferec Ba'de'ş Şidde 15. yy.
58. Gülistan Tercümesi 15. yy.
59. Gülşen-i Raz Tercümesi 15. yy.
60. Gülzar-ı Tennuri 15. yy.
61. Hayatü'l Hayvan Tercümesi 15. yy.
62. Hazanü's Saâdât 15. yy.
63. Hikmetname 15. yy.
64. İbrahim Bey Külliyatı 15. yy.
65. İrşadü'l Mürid ile'l Murad 15. yy.
66. Kabusname Tercümesi 15. yy.
67. Kemâl Ümmi Divânı 15. yy.
68. Kibab-ı Güzide 15. yy.
69. Leylâ ve Mecnun (Ley.) 15. yy.
70. Maârifname 15. yy.
71. Mesihi Divânı 15. yy.
72. Mevlid 15. yy.
73. Miftahü'l Cenne 15. yy.
74. Miftahü'l Lûga 15. yy.
75. Mihr ü Müşteri (Mih) 15. yy.

76. Mihri Divânı 15. yy.
77. Muhammediyye 15. yy.
78. Mücerrebname 15. yy.
79. Münteha 15. yy.
80. Müzekki'n Nüfus 15. yy.
81. Nizami Divânı 15. yy.
82. Ravzatü'l Envar 15. yy.
83. Ruşeni Divânı 15. yy.
84. Saatname 15. yy.
85. Salâtinname 15. yy.
86. Sarıca Kemâl Divânı 15. yy.
87. Sıhahü'l Acemî Fi'l-Lûga 15. yy.
88. Şeyhî Divânı 15. yy.
89. Tacü'l Edeb 15. yy.
90. Tarih-i Âl-i Selçuk Tercümesi 15. yy.
91. Tarih-i İbni Kesir Tercümesi 15. yy.
92. Tazarru'name 15. yy.
93. Tefsir-i Ebilleys Tercümesi (Leys Ar.) 15. yy.
94. Tefsir-i Ebilleys Tercümesi (Leys Dâi.) 15. yy.
95. Terceman 15. yy.
96. Tevarih-i Âl-i Osman 15. yy.
97. Tezkiretü'l Evliya Tercümesi (Tez. Ba.) 15. yy.
98. Tezkiretü'l Evliya Tercümesi (Tez. Lâ.) 15. yy.
99. Tezkiretü'l Evliya Tercümesi (Tez. Ün.) 15. yy.
100. Tuhfetü'l Letaif 15. yy.
101. U'cubetü'l-Garaib 15. yy.
102. Vahdetname 15. yy.
103. Velâyetname-i Hacı 15. yy.
104. Yusuf ve Zeliha (Yuz. Hamdi) 15. yy.
105. Cevahirü'l Ahbar 15-16. yy.
106. Saadetname (Saadet) 15-16. yy.
107. Şer'iyye Sicilleri (Sic. B) 15-16. yy.
108. Şer'iyye Sicilleri (Sic. K) 15-16. yy.
109. Abdalname 16. yy.

110. Ahter-i Kebir 16. yy.
111. Alâeddin Kaygusuz Divânı 16. yy.
112. Âli Divânı 16. yy.
113. Âşık Paşazade Tarihi 16. yy.
114. Aşkî Divânı 16. yy.
115. Babüsü'l Vâsıt 16. yy.
116. Baki Divânı 16. yy.
117. Câmi'n Nasayih 16 yy.
118. Cinanü'l-Cinas 16. yy.
119. Dekayıku'l-Hakayık 16. yy.
120. Divân-ı Türki-i Basit 16. yy.
121. Enfesü'ül Ârifîn 16. yy.
122. Enisü'l Guzat 16. yy.
123. Et-Tuhfetuü's Seniyye 16. yy.
124. Faziletname 16. yy.
125. Fetihname-i Budın 16. yy.
126. Figani Divânı 16. yy.
127. Fuzulî Küllüyatı 16. yy.
128. Gülşenî Divanı 16. yy.
129. Hadikatü's Süada (Hadika) 16. yy.
130. Hadikatü's Süada (Raufi) 16. yy
131. Hafız Şerhi 16. yy.
132. Hayali Divânı 16. yy.
133. Hüsn ü Dil 16. yy.
134. Kanunname-i Âl-i Osman 16. yy.
135. Kitab-ı Bahriye 16. yy.
136. Lâmii Divânı 16. yy.
137. Leylâ ve Mecnun (Lârendi) 16. yy.
138. Lügat-i Ni'metullah 16. yy.
139. Mecmaü'l Letaif 16. yy.
140. Menazırü'l Avalim 16. yy.
141. Mevahibü'l Hallak Fi Meratibi'l Meratibi'l Ahlak 16. yy.
142. Mihr ü Müşteri (Mîri) 16. yy.
143. Muhibbi Divânı 16. yy.

144. Nihani Divânı 16. yy.
145. Pendname-i Güvahi 16. yy.
146. Rahatü'l Ervah 16. yy.
147. Ravzatü'l Ahbar Tercümesi 16. yy.
148. Revani Divânı 16. yy.
149. Ruhi Divânı 16. yy.
150. Selâman ve Ersâl Tercümesi 16. yy.
151. Selimname 16. yy.
152. Sırrü'l Esrar ve Matlaü'l Envar 16. yy.
153. Şah ü Geda 16. yy.
154. Şâmilü'l-Lûga 16. yy.
155. Şehname Tercümesi 16. yy.
156. Şer'iyye Sicilleri (Sic. A) 16. yy.
157. Şer'iyye Sicilleri (Sic. E) 16. yy.
158. Şerefü'l İnsan 16. yy.
159. Şevahidü'n Nübüvve Tercümesi 16. yy.
160. Ta'rifname-i İstanbul 16. yy.
161. Tarih-i Âl-i Osman 16. yy.
162. Tarih-i Şahi 16. yy.
163. Terceman-ı Bidaye 16. yy.
164. Tibr-i Mesbûk Tercümesi 16. yy.
165. Veyse ve Ramin 16. yy.
166. Yahya Bey Divânı 16. yy.
167. Yusuf ve Zeliha (Yuz. Şems) 16. yy.
168. Zadü'l-İbad Tercümesi 16. yy.
169. Pir Sultan Abdal 16-17. yy.
170. Türk Saz Şairleri Antolojisi 16-19. yy.
171. Âşık Divânı 17. yy.
172. Atai Divânı 17. yy.
173. Câmiü'l Faris 17. yy.
174. Cevahirü'l Kelimat 17. yy.
175. Cihannüma 17. yy.
176. Evliya Çelebi Seyehatnâmesi 17. yy.
177. Genc-i Leâl 17. yy.

178. Hâletî Divânı 17. yy.
179. Hamse-i Atai 17. yy.
180. Karacaoğlan 17. yy.
181. Kâtibi 17. yy.
182. Kayıkçı Kul Mustafa 17. yy.
183. Koçu Bey Risalesi 17. yy.
184. Kuloğlu 17. yy.
185. Menazımü'l Cevahir 17. yy.
186. Müntehabü'l Lûga 17. yy.
187. Nasayihü'l Mülûk 17. yy.
188. Nazmü'l Leâl 17. yy.
189. Nigâristan Tercümesi 17. yy.
190. Niyazi Divânı 17. yy.
191. Nuhbetü't Tuhfe 17. yy.
192. Osmanlı Kanunnameleri 17. yy.
193. Saadetname (Saa. Pend) 17. yy.
194. Solakzade Tarihi 17. yy.
195. Tuhfetü'l Kibar Fi Esfari'l Bihar 17. yy.
196. Akse'l-İreb 17-18. yy.
197. Münşeat ve Mektubat-ı Kâni 17-18. yy.
198. Nabi Divânı 17-18. yy.
199. Naima Tarihi 17-18. yy.
200. Sabit Divânı 17-18. yy.
201. Battal Gazi 18. yy.
202. Hüsn ü Aşk 18. yy.
203. Kanunü'l Edeb Tercümesi 18. yy.
204. Lûgat-i Şehname 18. yy.
205. Nazmü'l Cevahir 18. yy.
206. Nedim Divânı 18. yy.
207. Seyyit Vehbi Divânı 18. yy.
208. Sûrname 18. yy.
209. Şeyh Galip Divânı 18. yy.
210. Bürhan-ı Katı' Tercümesi 18-19. yy.
211. Fazıl Külliyatı 18-19. yy.

212. Halk Şairleri 18-20. yy.
213. Kamus Tercümesi 18-19. yy.
214. Nuhbe-i Vehbi Şerhi 18-19. yy.
215. Nuhbe-i Vehbi18-19. yy.
216. Sultan Velet Divânı 18-19. yy.
217. Tuhfe-i Asım 18-19. yy.
218. Tuhfe-i Vehbi 18-19. yy.
219. Tuhfe-i Vehbi Şerhi 18-19. yy.
220. Erzurumlu Emrah 19. yy.
221. Gedai 19. yy.
222. Hengâmi 19. yy.
223. İzzet Molla Divânı 19. yy.
224. Kamus-ı Osmani 19. yy.
225. Kuddusi Divânı 19. yy.
226. Mihnetkeşan 19. yy.
227. Vasıf Divânı 19. yy.

Tarama Sözlüğü'nde adı geçen bu eserlerin yazıldığı yüzyılların oranları aşağıdaki grafikte verilmiştir.

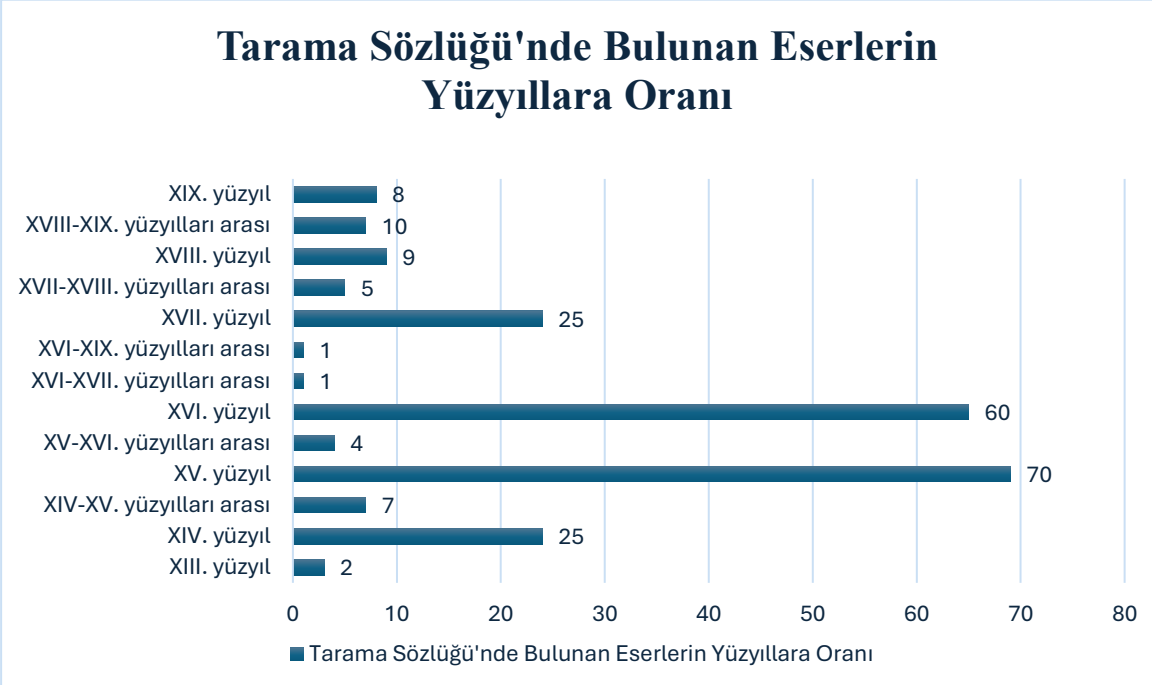

Şekil 1. Tarama Sözlüğü'nde Bulunan Eserlerin Yüzyıllara Oranı Grafiği

1.5 Coğrafya

Coğrafya kelimesinin kökeni "Adını Eski Yunan döneminde 'geo-yer; graphien-yazmak' kelimelerinden alan ve 'yerin tasviri/yazımı' anlamına gelen ographie/coğrafya…" şeklinde tanımlanmıştır.[17] "Coğrafya, yeryüzünü doğal ve beşerî özellikleriyle birlikte inceleyen, mekânsal dağılış, ilişkiler ve etkileşimler bağlamında araştırmalar yapan bir bilim dalıdır" diyen Doğanay, bu tanımıyla coğrafyanın hem beşerî hem de fizikî unsurları ele aldığını vurgular.[18] "Coğrafya, doğal çevre ile insan arasındaki karşılıklı etkileşimleri inceleyen ve bu etkileşimlerin mekânsal dağılımlarını araştıran bir bilim dalıdır." şeklinde tanımlayan Tümertekin ve Özgüç ise coğrafyanın, doğa ve insan ilişkisi kapsamını ön plana çıkarmıştır.[19] "Coğrafya, mekân bilimi olarak yer yüzündeki olayların nedenlerini, sonuçlarını ve dağılışlarını inceler." şeklinde coğrafyayı tanımlayan İzbırak, coğrafyanın mekânsal dağılımı ve olayların neden-sonuç ilişkisini incelediğini vurgular.[20]

Tüm bu tanımlardan anlaşıldığı gibi coğrafya, doğal ve beşerî özellikleri, ilişkileri, etkileşimleri araştıran, olayların birbiriyle ilgisini, nedenini, sonucunu inceleyen bilim dalıdır. Fizikî ve beşerî coğrafyada alt dalların sınıflandırılmasında birçok farklı görüş vardır. Doğanay fizikî coğrafyanın alt dallarını; "Jeomorfoloji, klimatoloji, hidrografya, biyocoğrafya, zoocoğrafya, fitocoğrafya, pedocoğrafya ve doğal afetler coğrafyası" olarak tasnif etmiştir.[21] Beşerî coğrafyayı ise kendi içinde beşerî ve ekonomik coğrafya olarak ikiye ayırmıştır. "Nüfus coğrafyası, yerleşme coğrafyası, siyasî coğrafya, tarihî coğrafya, tıbbî coğrafyayı", Beşerî coğrafyaya; "Tarım coğrafyası, sanayi coğrafyası, ulaşım coğrafyası, doğal kaynaklar coğrafyası, enerji kaynakları coğrafyası, turizm coğrafyasını" ekonomik coğrafyaya dahil etmiştir. Bu çalışmanın rahat anlaşılabilmesi için yapılan sınıflandırmalardan uzaklaşmadan, tezdeki terimlerin incelendiği coğrafya bilim dalları ele alınarak tarafımızca

[17] Gümüşçü, O. (2022). *Coğrafya'ya Davet*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, s.229.
[18] Doğanay, H. (2022). *Coğrafya'ya Giriş: Coğrafyanın Doğası ve Metodolojisi*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık. s.10.
[19] Tümertekin, E., Özgüç, N. (2002). *Beşerî Coğrafya: İnsan, Kültür ve Mekân*. Ankara: Çantay Kitabevi. s.196-216.
[20] İzbırak, R. (1973). *Coğrafya: Metodoloji ve Prensipler*. Ankara Üniversitesi Basımevi.
[21] Doğanay, H., Doğanay, S., (2000). *Coğrafya'ya giriş*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

sınıflandırma yapılmıştır. Bu sınıflandırması aşağıdaki tabloda verilmiştir. Coğrafya ana bilim dalları ve alt bilim dallarının tanımları inceleme bölümünde verilmiştir.

Yapılan tanımlama ve tasniflerden hareketle bu çalışma için hazırlanan sınıflandırma tablosu şu şekildedir;

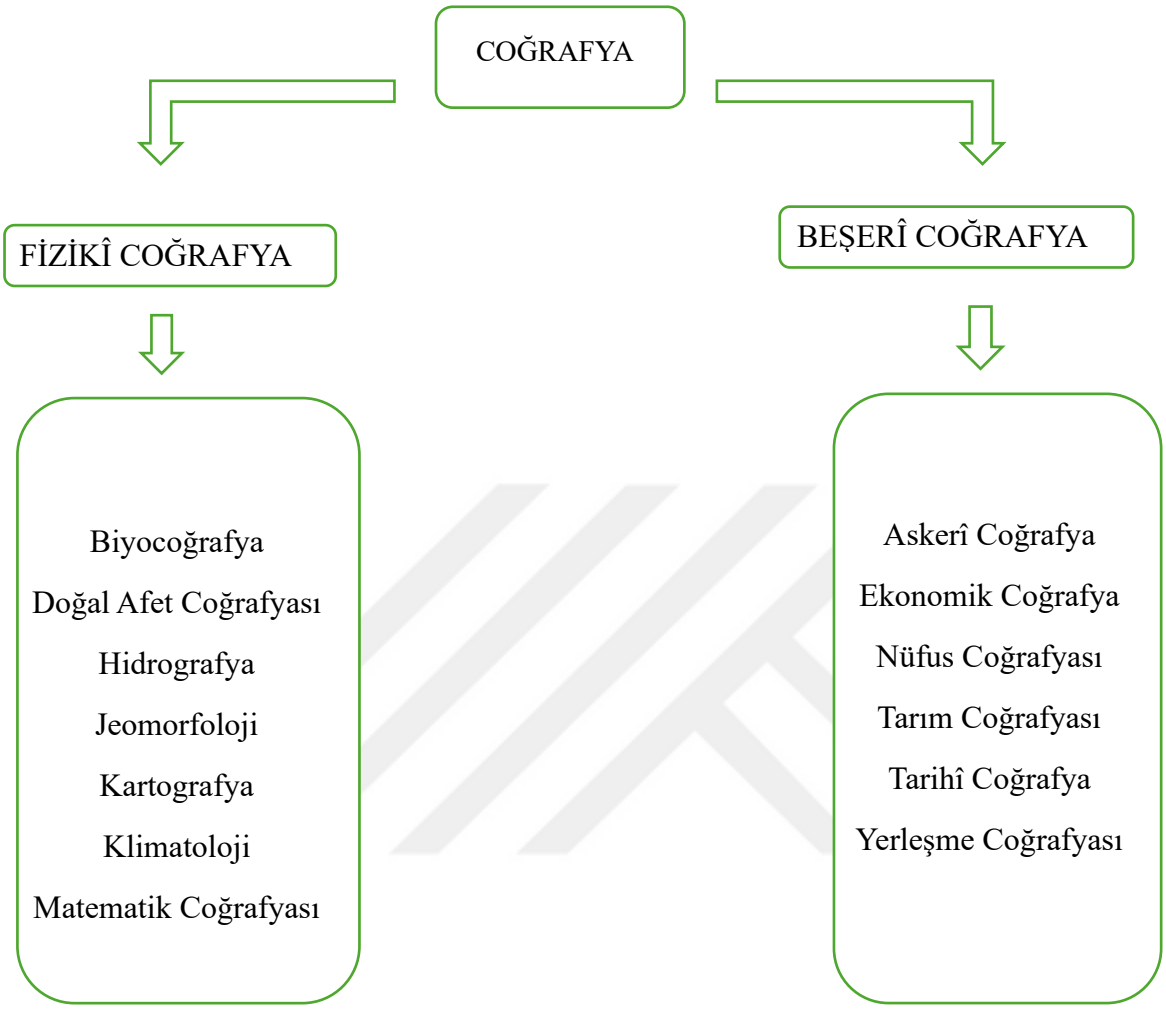

Şekil 2. Coğrafya Ana Bilim Dallarının Sınıflaması

İKİNCİ BÖLÜM

2. TARAMA SÖZLÜĞÜ'NDEKİ COĞRAFYA TERİMLERİ

2.1 Fizikî Coğrafya Terimleri

Fizikî coğrafya, coğrafya biliminin doğa olayları ve yeryüzü şekilleriyle ilgilenen ana bilim dalıdır. Doğanay'a göre, fizikî coğrafya, doğal coğrafya ya da tabiî coğrafya diye de ifade edilir. Bu bilim dalı doğal çevre etmenlerini inceleyen, yeryüzü şekilleri, doğal bitki örtüsü toplulukları, iklim etmen ve elemanları, hidrografik kaynaklar ile ilgilenen coğrafya alt bilim dalıdır.[22] Bu açıklamadan da anlaşılacağı üzere fizikî coğrafya, yeryüzü şekillerinin nasıl oluştuğunu ve geliştiğini anlatır. İklim, su kaynakları, bitki örtüsü, hava olayları, doğal afetler gibi unsurların nasıl oluştuğunu ve etkilerini inceler.

Gümüşçü ise; "Tabiî ortam içerisinde doğal olarak meydana gelen durum ve olayları, doğal ortam-insan etkileşimi kapsamında dağılış, karşılaştırma, nedensellik ilkelerine bağlı kalarak inceleyen ve sonuçlarını bir sentez halinde ortaya koyan coğrafya dalına 'fizikî coğrafya' adı verilmektedir." şeklinde ifade etmiştir.[23] Bu tanımdan hareketle fizikî coğrafya aynı zamanda bitki örtüsü, iklim, doğa olayları, su kaynakları gibi doğal unsurların insanla ilişkisini ve sonuçlarını da inceler.

Fizikî coğrafya terimleri bu tanımlar doğrultusunda değerlendirilmiştir. Bu ana başlık altında; Biyocoğrafya, doğal afetler coğrafyası, hidrografya, kartografya, klimatoloji ve matematik coğrafyası terimleri incelenmiştir.

2.1.1 Biyocoğrafya

"Biyocoğrafya bitki ve hayvan türlerinin dağılımını ve bu dağılımın nedenlerini inceleyen bilim dalıdır."[24] Canlılar coğrafyası olarak da bilinen Biyocoğrafya, doğal bitki topluluklarının, doğal üreyen hayvan topluluklarının

[22] Doğanay, H., (2017). *Coğrafya Bilim Alanları Sözlüğü*, Ankara: Pegem Akademi Yayınları. s.187.
[23] Gümüşçü, O., (2022). *Coğrafya'ya Davet*. İstanbul: Yeditepe Yayınları. s.273.
[24] Ukray, M., (2009) *Yaratılış Gerçekliği-I: Evrim Teorisi*. Almanya, e-kitap projesi & Cheapest Books.

doğal ve beşerî etmenlerle ilişkisini inceler. Biyocoğrafya, bitkiler coğrafyası ve hayvanlar coğrafyası olarak ikiye ayrılır. Bitkiler coğrafyası "Bitkileri ve bunların bir araya gelerek toplulukları, sahip oldukları özellikleri itibariyle ele alarak, coğrafi dağılışlarını inceler."[25] Biyocoğrafya terimleri bu tanımlar doğrultusunda incelenmiştir.

Bitek

TS'ye göre 16 ve 18. yüzyıllarda "bitki biter yer" anlamında kullanılmıştır. Örneklerin tümünde terimin, isim tamlamalarında tamlanan unsuru olarak yer aldığı görülür: *Ot biteği, gül biteği, ağaç biteği* şeklindedir.

Meşcer [Ar.]: katı ağaç biteği olan menbit. (Bab. XVI. 1,88)

Hamile [Ar.]: Şol alçağrak durucu olan, ot biteği olan kalınca yer. (Bab. XVI. 1, 182)

Hasan dağının eteği

Çevresi güller biteği. (Kara. XVIII. 242)

Tarihî metinlerdeki anlamına benzer şekilde güncel Türkçenin standart varyantında ve ağızlarında da aynı anlamda kullanımına devam etmektedir.

Biterli

TS'ye göre 14. yüzyılda "bitki biten yer, bitkili yer" anlamında kullanılmıştır.

Biterlide otlarına kargamagıl. (Dede. E. XIV. 28)

GTS'de bu terim madde başı olarak yer almamaktadır. Derleme Sözlüğü'ne göre ağızlarda da kullanılmamaktadır. Ancak Fakir Baykurt'un köy hayatını ele aldığı 'Yılanların Öcü' adlı romanında *biterli* terimine rastlanmıştır:

[25] Gümüşçü, O., (2022). *Coğrafya'ya Davet*. İstanbul: Yeditepe Yayınları. s.245.

"…Ama buralar iyi topraklar. Her yanını birer adam boyu kazsan, küçücük bir taş çıkmaz. Derin topraklar. ***Biterli.*** *Hem de köye yakın*."[26]

Bük I

TS'de 14, 17, 18 ve 19. yüzyıllarda "sık çalılık, fundalık" anlamında geçmektedir.

Davarların, develerin, atların ol deniz sahilinin büklerinde .otaralar (Fütuh. XIV. 229)

Sıkl [Ar.] ü vi'a [Ar.] vü haml [Ar.]: yük, gayda[Ar.] vü gayl [Ar.] ü gaabe [Az.] : bük (Naz. Le. XVII. 23)

Ez-zâre [Ar.]: Bük mânasmadır. (Kdeb. XVIII. 474-2)

El-gaabel [Ar]:…ve bük tabir olunan sıkı ormana ıtlak olunur, ekseri arslan yatağı olur. (Kam. XVIII-XIX. 1, 222)

Eceme [Ar]: bük, dahi bükler, meşelikler: [ar] acam (Nuhbe. XVIII-XIX. 254)

Eceme [Ar.]: Birbirine girmiş ve karışmış sık ve gür ağaçlığa ve meşeliğe denir ki buk tâbir olur. (Nuhbe Ş. XVIII-XIX. 254)

Standart varyantta "I- Dönemeç. II- 1. Akarsu kıyılarındaki verimli tarlalar, büklük. 2. Ovada veya dere kıyısında çalı ve diken topluluğu. 3. Böğürtlen." anlamları tespit edilir. Ağızlarda ise "ova ve dere kıyılarındaki çalı topluluğu" anlamında geçer. Bahsi geçen yüzyıllarda kullanılan anlamı, standart varyantta (II) özelleştirilip yalnızca *çalı* anlamında değil *ova veya akarsu kıyısındaki çalı* anlamı kazanmıştır. Bunların yanında 'dönemeç ve böğürtlen' gibi yeni farklı anlamlar kazanmıştır.

[26] Baykurt, F. (2006). *Yılanların Öcü*, Literatür Yayıncılık. s. 11.

Büklük

TS'de 17. yüzyılda "meşcere, ağaçlık yer" anlamında kullanıldığı görülmektedir. Sözcük isim olarak kullanılmıştır.

> *Bizim aşâkir-i adüv-şıkâr-ı Tatar kanıkmış arslan gibi büklükten büklüğe küffari kova, kıra… (Ev. XVII. 7,22)*

GTS'de *büklük* madde başı "bük" maddesine göndermektedir. "Akarsu kıyılarındaki verimli tarla, ova ya da dere kıyısındaki çalılık" anlamına gelmektedir. *Bük* terimi bir önceki maddede anlatılmıştır.

Cıllıgu

TS'ye göre 15. yüzyılda "çalılık" anlamında kullanılmıştır. GTS'de *cıllıgu* madde başı olarak yer almamaktadır.

> *Hayvanur kaçan yolun azıttuğun bilse varup cıllıgulara girip yarlardan uçmaz. (Enfes. XV. 175)*

Güllük

TS'ye göre 16 ve 17. yüzyıllarda "gül bahçesi" anlamında kullanılmıştır. Sözcük yapım eki almış bir isimdir.

> *Yaz geldi yine bülbüller dolup güllüklere*
>
> *Şenlik ile ırlayıp hoş hoş iderler yine lağ (D. B. XVI. 110)*
>
> *Gülüp açılmağa gül gibi her çağ*
>
> *Gelin güllüğe doğru açılalım. (D.B. XVI. 146)*
>
> *Aydınlığ u güllük: ruşen, kelef ü gülşen [Fa.] (Genc. XVII. 45)*
>
> *Reste: sıra, gülistan [Fa.]: güllük, bigar : ceng. (Genc. XVII. 41)*

GTS'de yine aynı şekilde *güllük* terimi "gül bahçesi veya gülü çok olan yer" anlamıyla varlığını devam ettirmiştir. Buna ek olarak Derleme Sözlüğü'ne

göre *güllük* Bolu ağzında "yüz numara"[27] anlamında kullanılmıştır. Ağızlarda, örtmece yapılarak *tuvalet* yerine gül bahçesi anlamına gelen *güllük* kullanılmaktadır.[28]

Kara Yurt

TS'ye göre 16 ve 17. yüzyıllarda "ağaçsız, bahçesiz yer, bozkır" anlamında kullanılmıştır.

Korular kalmadı kara yurt oldu. (P. S. Ab. XVI-XVII. 33)

Standart varyantta ve ağızlarda bu sözcüğün kullanımına rastlanmamıştır. Güncel Türkçede bu terim yerine aynı anlama gelen *çorak* sözcüğü kullanılmaktadır. (ör. çorak arazi.)

Kulka

TS'ye göre 14. yüzyılda "fundalık" anlamında kullanılmıştır.

Şeytan… İsmail anasına geldi ve eyitti: Bilir misin İbrahim oğlunu kanca iletür. Eyitti: Vardı

Kim şol kulkada odun dere. Şeytan eyitti: Vallahi ol anı boğazlamak üçün iletti. (Enb. XIV. 185)

Standart varyantta ve ağızlarda bu kelimenin kullanımına rastlanmamıştır.

Meşe

TS'ye göre 16 ve 17. yüzyıllarda "orman" anlamında kullanılmıştır.

Bezirgân, Köroğlun'n görenler şaşar

Bağıranda arslan kaplan kan işer

[27] Tuvalet.
[28] Şentürk Şule. (2019) Derleme Sözlüğü'ndeki Örtmeceler Üzerine Dilbilimsel Bir İnceleme, Manisa Celal Bayar Üniversitesi. s.315.

El idip Ayvaz'ın yanağın okşar

Meşenin arslanı, kurtlu bezirgân (Saz. Köroğlu, XVI. 47)

Bîşe [Fa.]: meşe, is: dûde: mürekkep (Genc. XVII. 66)

Göllerinde kuğuları yüzüşür

Meşesinde sığırlarıböğrüşür (Saz. Kara. XVII. 286)

Standart varyantta *orman* anlamı daralmıştır ve "kayıngillerden, yaz kış yapraklarını dökmeyen türleri de bulunan, kerestesi dayanıklı bir orman ağacı" şeklinde varlığını devam ettirmiştir.

Otlak

TS'ye göre 15-19. yüzyılları arasında "mera, çayır" anlamında kullanılmıştır.

Çerağâh [Fa.]: Otlak Arabisi mer'adır. (Miftah. XV. 70)

Gözümde kalmadı otlak hayali
Buçuk saat safasını süremedim ben (Şeref. XVI. 101)

Çerağâh [Fa.]Otlak yeri ya'ni çayır. (Şamil. XVI. 415)

Künam [Fa.]: Otlak yeri ve in. (Şamil. XVI. 493)

Giyahzar [Fa.]Otlak (Şamil. XVI. 641)

Divlâçe [Fa.]: Otlak yeri ve taşlı yer. (Şamil. XVI. 82)

Çera [Fa.:]: Otlak . (Şamil. XVI. 55)

Re'âyânın tasarruflarında olan tarlalarını ba'za çayır olmaya kabûl olup ziraat etmeyip çayır koyup bir yıl hasıl olan otlağın ucuz fiyatını i'tirâf etseler ... (Os. Kanun. XVI. 56)

Buğra sahibleri otlak satar (Saz. Sadi. XVII. 386)

Çeram [Fa.:]: Otlak ve çayır ve mer'â mânasına.

(Bürh. XVIII - XIX. 216)

Standart varyantta kullanımı "hayvan otlatılan yer; salmalık, yaylak, mera, örü, yaylım" şeklindedir. Tarihsel dönemdeki anlamı devam etmiştir.

Örü II (Ürü)

TS'ye göre 14-17. yüzyılları arasında "otlak, yaylım, mera" anlamında kullanılmıştır.

> *El-irgalü [Ar.]: Ve dahi davar otlağın ve örüsün yanılmak ve yitirmek ve yanlış gitmek. (Terceman. XV. 49)*
>
> *Örüye çıkmaz ahurda kaldığı*
>
> *Andan ötrüdür tavar kırıldığı (Melhame. XIV-XV. 59-1)*
>
> *Hem idimdim gerü bol ürüler*
>
> *Koyunlardan sığırlardan sürüler (Güvahi XVI. 23)*
>
> *Ki bundandır içeri hep sürümüz*
>
> *Bu aralardürür ekser örümüz (Güvahi XVI. 61)*
>
> *Dedi ey devleti sürülerimin*
>
> *Tolayu bekçisi ürülerimin (Güvahi XVI. 20)*
>
> *Mesrah [Ar.]: Tavar örüsü ki mer'a derler. (Bab. XVI. 2, 422)*
>
> *İntica [Ar.]: Mer'ace gezüp örü aramak. (Bab. XVI. 2, 237)*
>
> *Kanun… örüde ya'ni mer'a yerlerinde ta'yin-i hüdat yoktur, kadimden ne yerde tavar yürüye gelmiş ise ol mahallerde yürür. (Os. Kanun. XVII. 98)*

Standart varyantta ilk anlam olarak "örmek işi" şeklinde kullanılmaktadır. GTS'ye göre *örü* madde başının, ikinci anlamı ağızlarda "otlak" şekli devam etmektedir. 14.-17. yüzyıllar arasındaki anlamı, güncel Türkçede ikincil anlama düşmüştür.

Şenlik Yer

TS'ye göre 16. yüzyılda "çayır çemenli, ağaçlı yer" anlamında kullanılmıştır.

Pîraste [Fa.]: Şehirden taşra şenlik yer. (Şamil. XVI. 400)

Standart varyantta ve ağızlarda bu terimin kullanımına rastlanmamıştır.

Yaban Yer (Yaban Yeri)

TS'ye göre 15-18. yüzyılları arasında "çöl, kır" anlamında kullanılmıştır.

Bâdiye [Fa.]: yaban yeri, sahralar (Ni'meti. XVI. 113)

Ben şimdi bir diraz-gûşe, bir cübbe vü destara razıyam, vermezsin halbukim gece içi yaban yerde yalın kılıç elinde… (Ferec. XV. 253)

Yaban yerde tarlada samanım vardı, askerken bir nice nefer âdem yarup samanım alırken…(Sic. K. XVI. 4, 174)

Felât [Ar.]: yaban yeri (Müntehab. XVII. 73-1)

Berr [Ar.]: yaban yeri (Müntehab. XVII. 14-1)

Birr: İyilik, hem yaban yere di: berr (Cev. Ke. XVII. 97)

Er-rehâ [Ar.]: Beyâban, düz yaban yer ki kır ta'bir ederler. (Kdeb. XVIII. 106-2)

El-berâyâ [Ar.]: yaban yerler (Kdeb. XVIII. 74-2)

Standart varyantta ve ağızlarda bu terimler kullanılmamaktadır. TS'de "yaban yer" madde başında, "bkz. yaban yeri" şeklinde yönlendirildiği için iki terim birlikte değerlendirilmiştir.

Yaşılistan

TS'ye göre 15 ve 16. yüzyıllarda "yemyeşil ova, yeşil bitkilerle kaplı yer" anlamında kullanılmıştır. Sözcük isim olarak kullanılmıştır.

Önüm meydan idi hep bağ u bostan

Kamu sahra çemenler yaşılıistan (Çeng. XV. 236)

Hannâ [Ar.]: Mekân yaşılistan olmak ve ot mülteff olmak. (Bab. XVI. 2,27)

GTS'de *yaşılistan* ya da *yeşilistan* madde başları bulunmamaktadır. Fakat Derleme Sözlüğü'ne göre *yeşilistan* sözcüğü, ağızlarda "yeşil kertenkeleye benzeyen bir hayvan" anlamında kullanılmaktadır. Bahsedilen yüzyıllarda kullanılan şekli tamamen değişmiştir ve ağızlarda farklı bir anlam kazanmıştır. Bahsi geçen yüzyıllardaki yaşılistan sözcüğü yerine standart varyantta *yeşillik* sözcüğü kullanılmaktadır.

Yaylım

TS'ye göre 14, 16, 18 ve 19. yüzyıllarda "hayvan otlatılan yer, mera" anlamında kullanılmıştır.

Yaylımında Oğuz ilin kondurmadı. (Dede. XIV. 112)

Atlar develer yaylıma yayılmış. (Anter. XIV. 13)

Otları ve suları ve yaylımları birbirine yakın idi. (Anter. XIV. 57)

... İşbu siyah, kaç ayaklarının birinden tarafi sekili tay benim mülkümdür, yaylımdan zayi' olmuş idi, benim doru yundumun kulunudur. (Sic. A. XVI. 2, 25)

Pâde [Fa.:]: Hargele mânâsındadır, eşek ve sığır sürü südür ve tavar otlayacak yere dahi denir, otlak ve yaylım tabir olunur. (Bürh. XVIII-XIX. 140)

Bahsedilen yüzyıllardaki otlak anlamı, GTS'ye göre ağızlarda da devam etmiştir.

Sonuç olarak Tarama Sözlüğü'nde tespit edilen 292 Fizikî Coğrafya teriminden 15'i Biyocoğrafya terimidir. Biyocoğrafyaya ait bu terimlerden 7'sinin güncel Türkçede kullanımı devam etmektedir. 8'i ise artık kullanılmamaktadır.

2.1.2 Doğal Afetler Coğrafyası

"Doğal ortamda ani olarak meydana gelen ve tahrip edici etkisiyle yer yüzünde çeşitli ölçekte can ve mal kaybına yol açan, felaket veya afet olarak adlandırılan bu faaliyetleri inceleyen bilim dalına 'doğal afet coğrafyası' denir."[29] Doğal afet coğrafyası, fizikî coğrafyanın afetlerin nedenleri, etkileri ve sonuçlarıyla ilgilenen alt dalıdır.

Yer Deprenmek

TS'ye göre 14-16. yüzyıllar arasında "yer sarsılmak, hareket-i arz olmak" anlamında kullanılmıştır. Terim birleşik fiildir.

> *Tanrı Taâlâ dilerse ki bir şehirde veya bir vilâyette yer deprene (Tebareke. XIV. 46-2)*
>
> *Ki yer deprene ditreye kanâdil*
>
> *Şunun gibi ki hiç şerhetmeye dil (Muham. XV. 300)*
>
> *Zelzele [Ar.]: Yer deprenmek. (Müntehab. XVII. 45-1)*

GTS'de bu madde başı bulunmamaktadır. "Deprenmek" kelimesi GTS'ye göre ağızlarda "kımıldamak, hareket etmek, sarsılmak" anlamında geçer.

Yer Deprenmesi

TS'ye göre 16. yüzyılda "zelzele, hareket-i arz" anlamında kullanılmıştır. Terim birleşik fiildir.

[29] Gümüşçü, O. (2022). *Coğrafya'ya Davet*. İstanbul: Yeditepe Yayınları. s.284

Kuvvetinden arzı tahrik edip zelzele zâhir olur ki Türkide yer deprenmesi derler. (Men. Av. XVI. 66)

Standart varyantta ve ağızlarda bu terim kullanılmamaktadır.

Sonuç olarak, Tarama Sözlüğü'nde tespit edilen 292 Fizikî Coğrafya teriminden 2'si doğal afet coğrafyası terimidir. Her iki terim de depremle ilgilidir ve her ikisi de güncel Türkçede kullanılmamaktadır.

2.1.3 Hidrografya

Sular bilgisi ya da sular coğrafyası olarak da bilinen[30] hidrografyanın alanı yerüstü ve yeraltı sularıdır. "Yerüstü sularından akarsular ve göller, yeraltı sularından akiferler ve kaynaklar, denizlerdeki akıntılar, dalga hareketleri ve gel-git hareketleri sular biliminin başlıca inceleme konularıdır."[31] Ayrıca, insan ve su arasındaki etkileşim ve bu etkileşimin sonuçları da inceleme alanına girer.[32] Tarama Sözlüğündeki hidrografya terimleri bu tanımlar doğrultusunda belirlenmiştir.

Akar su / Akarsu / Akarca su

TS'ye göre 15 ve 16. yüzyıllarında "1. Akan su, maicari. 2. Beşuş, güler yüzlü." anlamlarında kullanılmıştır. TS'de "akar su" madde başı, "bkz. Akarca su" şekline yönlendirildiği için bu iki terim birlikte değerlendirilmiştir. Örneklerde hem *akar su* biçiminde ayrı hem de *akarsu* şeklinde bitişik olarak yazılmıştır. Terimler birleşik isim yapısındadır.

Bimar suyu galizdir akar sudan (Hazain. XV. 32-2)

[30] Doğanay, H. (2017). *Coğrafya Bilim Alanları Sözlüğü*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık. s. 233.
[31] Doğanay, H., Doğanay S. (2000) *Coğrafya'ya Giriş*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık. s.190.
[32] Doğanay, H. (2017). *Coğrafya Bilim Alanları Sözlüğü*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık. s. 233.

Ol kilisenin önünde her ne yeri bir miktar kazarlarsa tatlı su çıkar, hem akarca su da vardır. (K. B. XVI. 294)

Ol kilise deniz kenarında bir yüce yerde vâki' olmuştur, Santa Marko derler. Mezkûr kilisenin lodos, tarafında bir akarsu da vardır. (K. B. XVI. 264)

I'tikad-1 nisvana i'timat, akar suya istinattır. (Mevahib. XVI: 602)

2. Beşuş, güler yüzlü.

Ol kızıl filori, adamm yüzün akar su eder. (Aş. XVI. 105)

Standart varyantta *akarsu* "yer altında veya dere, çay, ırmak gibi yeryüzünde belirli bir yatak içinde, eğim boyunca sürekli veya zaman zaman akan sulara verilen ad; abırevan" anlamıyla yer alır. Yukarıda verilen yüzyıllarda su ilgili anlamı standart varyantta devam etmiştir. Fakat 'güler yüzlü' anlamı standart varyantta kullanılmamaktadır.

Avgun

TS'ye göre 16-19. yüzyıllar arasında "yer altındaki su yolu" anlamında kullanılmıştır.

Kâriz [Fa.]: Avgun kanât mânasına, yâni yer altında su akacak yer. (Ni'meti. XVI. 498)

Şadırvana gelen suyun avgunun mâlim harc idip...

(Sic. K. XVI. 5, 165)

Kâriz[Fa.]: Avgun(Şamil. XVI. 637)

Kâriz[Fa.]: Avgun. (Cam. Fa. XVII. 35-1)

Ket.[Fa.]: Kâriz mânasınadır ki yer altında olan su yoludur. Türkide avgun derler. (Bürh. XVIII-XIX. 472)

Kâriz [Fa.]: Yer altında olan su yolu mânasındadır. geriz tâbir olunur. Türkide avgun derler.

(Bürh. XVIII-XIX. 464)

Standart varyantta *avgun* teriminin kullanımına rastlanmamıştır. Derleme Sözlüğü'ne göre ağızlarda "üstü açık sarnıç, bahçe duvarlarında açılan su deliği, sulak, bol sulu yer" vb. anlamlarıyla geçmektedir.

Azmak I

TS'ye göre 15. yüzyılda "1. Ark, su cetveli, bir sudan ayrılan kol. 2. Yapışkan, çamurlu bataklık." anlamlarında kullanılmıştır.

> *Gün doğusu tarafına dolaştıktan sonra azmaklar vardır. Ol azmakların içinde levent kayıklar gizlerler. (K. B. XV. 226)*
>
> *Cedvel [Fa.]: Bir ma'ruf doğru tahtadır çizgi çizmeli olsalar anımla çizerler ve su argı ve azmak (Ni'meti. XVI. 227)*
>
> *2. Yapışkan çamurlu bataklık.*
>
> *Şilk [Fa.]: özlü kara balçık ve çökek yer ki ayak basıcak enva-ı mihnet ve zahmet ile halâs olur. Azmak dahi derler. (Deş. XVI. 205-1)*

GTS'ye göre ağızlarda "nehir veya dereden taşıp biriken su birikintisi, nehir veya dereden ayrılan kol, bataklık" anlamındadır. Dolayısıyla 15. yüzyılda kullanılan anlamın ağızlarda da devam ettiği görülmektedir. Azmak standart varyantta yer adı olarak da kullanılmaktadır. (Ör. Muğla- Azmak Nehri.)

Başlı Su

TS'ye göre 18 ve 19. yüzyıllarda "kaynak hâlindeki su" anlamında kullanılmıştır. Terim birleşik isim yapısındadır.

> *Vütun [Ar.]: Bir nesne munkatı'ı olmayıp mütemadi ve daimî olmak mânasındadır; mesela başlı su gibi. (Nuhbe. Ş. XVIII-XIX. 258)*

Standart varyantta ve ağızlarda bu terimin kullanımına rastlanmamıştır.

Bicük

TS'ye göre 16. yüzyılda "selin yırttığı yer, sel yolu" anlamında kullanılmıştır.

Seylâb-kende [Fa.]: Sel yolu, bicük mânesına. (Deş. XVI. 333-1)

Seylâb-kend [Fa.]: Sel bicüğü. (Deş. XVI. 75-2)

Standart varyantta ve ağızlarda bu sözcüğün kullanımına rastlanmamıştır.

Bulak

TS'ye göre 15 ve 19. yüzyıllarda "kaynak, pınar, çeşme" anlamında kullanılmıştır.

Ben anı oğlanlarla bile Yedi Bulak ağaçlarına yakın yerde gördüm. (Kes. XV. 1,213-2)

Zihni'yim akıttım didem yaşların

Yedi yıl bekledim bulak başların (Saz. Zihni. XIX. 470)

GTS'ye göre yukarıda verilen yüzyıllarda kullanılan "pınar" anlamı standart varyantta da devam etmektedir.

Burulgan (Burlağan)

TS'ye göre 15-17. yüzyıllar arasında "su çevrintisi, girdap" anlamında kullanılmıştır.

Girdab [Fa.]: Çevlük ki su çevrinen yere derler, burulgan ola ve eğrek. (Caf. XVI. 137-1)

Girdab [Fa.]: Burulgan ve çevlük (Sıh. Ac. XV. 7-2)

Girdab [Fa.]: Burulgan su. (Şamil. XVI. 640)

Girdab [Fa.]: Burulgan (Cam. Fa. XVII. 8,1)

GTS'de madde başı olarak bulunmamaktadır. Derleme Sözlüğü'ne göre ağızlarda "su çevrisi, girdap" anlamı bulunmaktadır. Yukarıda bahsi geçen yüzyıllardaki anlamı ağızlarda devam etmektedir.

Büğet (Büğdek, Böğet, Büğet Su)

TS'ye göre 14-18. yüzyıllar arasında "su bendi, akar çayda suyun biriktiği çukur" anlamında kullanılmıştır.

Büğet suyu gibi ömrün bakası

Deşinip akmak olur intihası (Işk. XIV. 321-1)

Delü ile nice söyleştiğini

Büğet gibi ileyin eştiğini (Hurş. XVI. 75)

Bazısı anın yer yüzünde büğetler ve göller olur ki.

(Enfes. XV. 529)

Deryaçe [Fa.]: Büğet ve göl. (Şamil. XVI. 433)

El- fecrü [Ar.]: Önü bağlı ve büğetli suyun önünü açıp ve büğedini deşip akıtmak. (Terceman. XVI.)

Hurâbe [Fa.]: Büğet ve bent sızıntı. Şol ırmağa derler ki andan su alalar. (Caf. XVI. 54-2)

Çemen-bend [Fa.]: Büğet ve bunar. (Deş. XVI. 69-2)

Sedd [Ar.]: … ve büğet ki suda isti'mal olunur. (Deş. XVI. 74-2)

Garvaşe [Fa.]: Büget su (Şamil. XVI. 474)

Fergar [Fa.]: Büğdek (Şamil. XVI. 477)

Ten-şûy [Fa.]: Akar çayda su macmaıdır ki anda guslederler. Türkide ana gölet ve büğet dahi derler. (Aks. XVII-XVIII. 9-2)

GTS'ye göre ağızlarda "gölet" anlamında kullanılmaktadır.

Çağ IV

TS'ye göre 18. yüzyılda "çağlayan" anlamında kullanılmıştır.

Oldu sirâb cûy-i irfandan

Feyz-i hayretle çağdır gönlüm

Reşk ider ana çeşme-i Hurşit

Cûş-i hikmetle çağdır gönlüm (Ş. Galib. XVIII. 214)

GTS'ye göre çağ sözcüğünün çağlayan anlamı güncel Türkçede bulunmamaktadır.

Çağlayan

TS'ye göre 18-19. yüzyıllarda "çağlayarak akan su" anlamında kullanılmıştır. GTS'de de benzer şekil "küçük bir akarsuyun, çok yüksek olmayan bir yerden dökülüp aktığı yer, küçük şelale, çağlar" anlamındadır.

Es-sahbe [Ar.]: Şol pınara denir ki yerden kaynayıp çıkarken çağıl çağıl seslenir ola; çağlayan tâbir olunur. (Kom. XVIII-XIX. 1, 179)

El-harhâr [Ar.]: Çağlayarak akan suya denir ki çağlayan

tâbir olunur.

(Kam. XVIII-XIX. 1, 838)

Çağlan (Çağlak)

TS'ye göre 16-17. yüzyıllarda "şelale, çağlayan, şarıl şarıl akan" anlamında kullanılmıştır.

Çağlan başında ma'lûm-ül-hüdut bağ hıssasını işbu Mehmet bin Ramazan'ın iniştesi Hasan'dan yirmi altuna iştirâ itti.

(Sic. K. XVI. 7, 100)

Şerrân [Fa.]: Çağlan su sıfatıdır. (Ni'meti XVI. 426)

Şurrân [Fa.]: Çağlan. (Caf. XVI. 93-2)

Şerân [Fa.]: Çağlan su vasfıdır. (Cinas. XVI. 30-1)

Nola çağlan çay olup akarsa yaşım çağ çağ

Çak şu sevgi çağıdır çağlanlığın çağı bu çağ (D. B. XVI. 110)

Oldu gönlüm bir yeler yel dahi çağlan deniz

Sevdi yelken takya giymiş bir levend oğlanını (D. B. XVI. 194)

Şerrân [Fa.]: Çağlan demektir, ekser suda olur.

Ak çağlan bir su adıdır. (Deş. XVI. 269- 1)

Şerân [Fa.]: Çağlan ekser suda isti'mâl olunur.

(Nuh. Tuh. XVII. 158-1)

GTS'de madde başı olarak bulunmamaktadır. Derleme Sözlüğü'ne göre ağızlarda "çağlayan" anlamında kullanılmaktadır. Bahsedilen yüzyıllarda hem şelale hem de suyun akışını anlatan anlamları bulunurken standart varyantta anlam daralıp yalnızca şelale şeklinde kullanılmaktadır.

Çörlen

TS'de 17. yüzyılda "Su oluğu, çörten" anlamında kullanılmıştır.

Navdan [Fa.]: Çörlen. (Cam. Fa. XVII. 76)

GTS'de madde başı olarak bulunmamaktadır. Derleme Sözlüğü'ne göre ağızlarda "çeşme, su oluğu" anlamında kullanılmaktadır. Bahsi geçen yüzyılda kullanılan anlamı ağızlarda da devam etmektedir.

Çörmük

TS'de 16. yüzyılda "Kaplıca" anlamında kullanılmıştır.

Nam kimesnelerle gelip çörmükte bir miktar karar idüp…

(Sic. K. XVI. 7, 19)

GTS'de madde başı olarak bulunmamaktadır. Fakat GTS'ye göre *çermik* "kaplıca" demektir *Çörmük* Derleme Sözlüğü'ne göre de ağızlarda "1. Salya. 2. Kaplıca" anlamlarında kullanılmaktadır. Çermik, kaplıcaları olan bölgelerde yer adı olarak da kullanılmaktadır. Örneğin Diyarbakır'ın ilçesi olan Çermik ve Artvin Şavşat'a bağlı olan Çermik köyü. Bu iki örnekte de kaplıcalar bulunmaktadır.

Dalka

TS'de 15. yüzyılda "dalga" anlamında kullanılmıştır.

Bir dalka getürüp bir kenara atar. (Müslim . XV. 17,911)

Standart Türkçede ve ağızlarda yer alan *dalga* sözcüğü ile aynı sözcüktür. Zaman içinde kelime içi -k- sesi, ötümlüleşerek -g- sesine dönüşmüştür.

Deniz Kulağı

TS'de 16 ve 17. yüzyıllarda "Haliç" anlamında kullanılmıştır. Terim isim tamlaması yapısında kurulmuştur.

Halic [Fa.]: Deñiz kulağı (Ni'meti. XVI. 269)

Halic [Fa.]: Deñiz kulağı(Caf. XVI. 50-2)

Halic [Fa.]: Deñiz kulağı(Deş. XVI. 51-1)

Halic [Fa.]: Deñiz kulağı(Şamil. XVI. 81)

Halic [Fa.]: Ulu ırmak ve deniz boğazı ve deñiz kulağı (Bab. XVI. 1,384)

...Ancak gadîr misâl deñiz kulağıdır. (Cihan. XVII. 118)

GTS'de aynı anlamda *lagün* sözcüğü bulunmaktadır. Lagün, halicin diğer adlandırmalarından biridir.

Deniz Oynamak (Derya Oynamak)

TS'de 15 ve 16. yüzyıllarda "denizin dalgalanması, temevvüç etmek" anlamında kullanılmıştır. Terim, birleşik fiil yapısındadır.

> *Bulut koptu, ra'd haykırdı, yağmur yağdır, yel esti deñiz oynadı, gemimiz helâk oldu; tahta elime girdi….*
>
> *Hizâb [Ar.]: Derya oynaması telâtum mânasına.*
>
> *(Cinas. XVI. 2-2)*

Standart varyantta ve ağızlarda bu terimin kullanımına rastlanmamıştır.

Denizler Denizi

TS'de 14. yüzyılda "en büyük deniz, bahr-i muhit, okyanus" anlamlarında kullanılmıştır.

> *Anın ardında deñizler denizidir. (Tebareke. XIV. 46-2)*

Standart varyantta ve ağızlarda bu terimin kullanımına rastlanmamıştır. Güncel Türkçede bu terim yerine *okyanus* sözcüğü kullanılmaktadır.

Dil III

TS'ye göre 16. yüzyılda "körfez, koy" anlamında kullanılmıştır.

> *Cihet-i şimalde yüz mile karip berre dâhil olmuş bir havzin yâni bir dilin sâhilindedir. (Men. Av. XVI. 151)*
>
> *... Sonra arz-1 ufk; üstüne uğrar ve burada bir dil Ja çıkıp uzanır ki Bahr-i Kulzüm ve Bahr-i Musa ve Bahr-i Mendem (Mendep) ve Bahr-i Aden tesmiye ederler. (Men. Av. XVI. 55)*
>
> *Ve Tür ile Berr-i Mısır beyni bahrdir ve bu bahr ol dildir ki Kulzüm bu dil Ja tarafındadır. (Men. Av. XVI. 60)*
>
> *Ve buhayre-i Sapanca ile İznikmit dilinin arasın kesip bu buhayreyi Bahr-i Kebir-i Ruma ilka etmek irade olundu. (Men. Av. XVI, 93)*

GTS'de iki farklı *dil* maddesi bulunmaktadır. Bunlardan konumuzla ilgili olan sözcüğün anlamları arasında *kıstak* da yer almaktadır. Kıstak, "bir yarımadayı karaya bağlayan, iki yanı su, dar kara parçasıdır.[33] Dolayısıyla, TS'deki *dil* sözcüğünün tarihten bugüne kadar gelen sürede anlamının değiştiği söylenebilir.

Dip Deniz

TS'ye göre 16. yüzyılda "büyük deniz, bahrimuhit" anlamında kullanılmıştır.

Oldu çağlanlıkta yaşım bir deniz

Yâri görse Nazmi olur dip deñiz (D. B. XVI. 92)

Standart varyantta ve ağızlarda bu terimin kullanımına rastlanmamıştır.

Esik (İsik)

TS'ye göre 18 ve 19. yüzyıllarda "ince uzun yol şeklindeki sel yarıntısı veya kurumuş dere yatağı" anlamında kullanılmıştır.

Tarika [Ar.]: Ba'zı yerde büküm ve yiv tarzında uzun uzadı obruk ve isik yere denir ki yol şeklinde olur. (Kam. XVIII-XIX. 3,11)

GTS'de esik sözcüğü "çukur yer" anlamında kullanılmaktadır. Bahsi geçen yüzyıldaki anlamı sadece derenin oluşturduğu yatağı, çukuru ifade etmektedir. Standart varyantta ise anlam genişlemiş ve *çukur yer* anlamı kazanmıştır. İsik sözcüğü ise standart varyantta bulunmamaktadır. Derleme Sözlüğü'ne göre ağızlarda "çukur" anlamında kullanılmaktadır.

Gölek

TS'ye göre 17. yüzyılda "gölcük" anlamında kullanılmıştır.

Bir çift suna gördüm gölde gölekte

[33] Bkz. TDK *Güncel Türkçe Sözlük*- kıstak maddesi.

Altın küpe şan veriyor kulakta (Kara. XVII. 169)

Gölek sözcüğü ağızlarda da aynı biçim ve anlamda bulunmaktadır. Ancak güncel Türkçede *gölek* yerine aynı anlamda *gölet* sözcüğü yaygınlaşmıştır.

Gölet

TS'ye göre 17 ve 18. yüzyıllarda "akar çayda suyun biriktirdiği çukur yer" anlamında kullanılmıştır.

Ten-şuy [Fa.]: Akar çayda su mecmuadır ki anda guslederler. Türkide ana gölet ve büğet derler. (Aks. CVII-XVIII. 99)

GTS'ye göre ağızlarda "birikinti suların sulamak amacıyla genellikle bir set ardında toplandığı küçük göl; gölcük, gölek, büvet" anlamlarında kullanılmaktadır.

Ilgın

TS'ye göre 17. yüzyılda "ılıca" anlamında kullanılmaktadır.

Çünki ılıcaya kudretten ılınmış ıssı su mânasına olararak ılgın derler (Ev. XVII. 3,17)

GTS'ye göre "ılgıngillerden, Akdeniz Bölgesi'nde yetişen bir ağaç veya ağaççık cinsi" anlamında kullanılmaktadır. Güncel Türkçedeki anlamıyla 17. yüzyıldaki anlamı tamamen değişmiştir. *Ilgın* sözcüğü, TS'deki anlamıyla hidrografyanın konusuyken standart varyanttaki anlamıyla biyocoğrafyanın konusudur.

Ilıca (Ilıcak Su, Ilısu)

TS'ye göre 14-19. yüzyıllar arasında "sıcak su kaynağı, kaplıca, hamam" anlamında kullanılmıştır.

Maslahat değil şara varmak gerek

Şarda bir ılısuya girmek gerek(Man. Tayr. XIV. 194).

Şü kim naz ile beslenip ilsu

Görür içine girse cengi kisu(Ferh. XIV. 23)

Ola kim bulubilevüz bir pınar

Eğer ılısu olmaz ise ne var(Süh. XIV. 213)

Dahi bir lisuda, anla gili

Ana bak ve halleylegil muşkili

Basılırken ayaklar altında ol

Nite buldu başların üstüne yol (Süh. XIV. 298)

Avratın ayı günü yetti bir ziba suretli ve görklü sıfatlı oğlan vücuda geldi, pes çok sevindiler ve nezirleri yerine getirdiler. Kaçan avrat arındı diledi kim lisuya vara, pes oğlanı atasına ısmarladı gitti. (Kel. XIV. 137)

Pes ol şehre yakın bir ılsuya geldi mukim oldu ve kendi nefsin ılıcasuya kiriye verdi kim işleye ve kiriyi ala. Pes birkaç işledi ve hamamcı kendi kazancında bereket gördü. (Enb. XIV. 889)

Ilısudan çü yunup çıktı bunlar

Getirdi dâye yahşi dikme donlar (Hurs. XIV. 41)

Germâbe [Fa.]: Ilısı . (Sıh. Ac. XV. 74)

Germâbe [Fa.]: Ihsu hamam mânasına... Haki- katte ılıcanın ism-i hasıdır. (Des. XVI. 346-1)

Humme [Ar.]: Issı sulu ılıca ve kaynarca bınar ki ana Tanrıdan hammam derler. (Bab. XVI. 1, 171)

Halis [Fa.]: Ilıcak su (Cam. Fa. XVII. 40)

Hah: zehi, hah hah: zehi zehi, halis [Fa.]: Ilısu hafce: sebike, şen: şad (Cenc. XVII. 69)

Germâbân[Fa.]: Hammama ve ılıcaya denir, germâbe dahi derler. (Bürh. XVIII-XIX. 519)

El-humme [Ar.]: Issı su kaynayıp çıkan pınara denir ki ashab-ı illet anın suyiyle istişfa ve igtisâl ederler. Türkide ılıca ta'bir olunur ve Bursa şehrinde kabluca ve Rumelide bana ta'bir ederler.

(Kam. XVIII-XIX. 3, 435)

GTS'de "1. Sıcak su çıkan yer. 2. Suyu sıcak olarak yerden çıkan hamam, kaplıca, çermik, kudret hamamı." Anlamındadır. Görüldüğü üzere bahsi geçen yüzyıllardaki anlamı, standart varyantta da devam etmektedir.

Irmacuk

TS'ye göre 16. yüzyılda "küçük ırmak" anlamında kullanılmıştır. Küçültme ekiyle yapılmış bir isimdir.

Cûyçe [Fa.]: Irmancuk dimektir. Cûy lâfzının tasgiridir.

(Deş. XVI. 318-1)

Standart varyantta ve ağızlarda bu sözcüğün kullanımına rastlanmamıştır.

İlikmek

TS'ye göre 17 ve 18. yüzyıllarda "su durgun hale gelmek" anlamında kullanılmıştır. Bu dönemde terim fiil yapısında kullanılmıştır.

Reked-el-mâ [Ar.]: Su durdu ki ilikti ta'bir olunur.

(Aks. XVII-XVIII. 253)

Standart varyantta ve ağızlarda bu sözcüğün kullanımına rastlanmamıştır.

Kak (II) (Kaklık)

TS'ye göre 14, 16, 18, 19. yüzyıllarda "kırlarda içine su biriken çukur" anlamında kullanılmıştır.

Es-sıhric [Ar.]: Kaklık ya'ni su irkilecek yer.

(Terceman. XV. 1, 19)

Âbgîr [Fa.]: Kaklık (Şamil. XVI. 107)

El-ku'be [Ar.]: Dağlarda ve kayalarda olan hudayî oyma çukura denir ki anda su irkilir; ba'zı diyarlarda kak ta'bir olunur.

(Kam. XVIII-XIX. 1, 236)

GTS'ye göre "kak" ağızlarda "meyve kurusu" anlamında kullanılmaktadır. GTS'de "kaklık" ise "kaya ve ağaç oyuklarında su birikintisi" anlamında kullanılmaktadır.

Kavza

TS'ye göre 17. yüzyılda "ılıca, kaplıca" anlamında kullanılmıştır.

Ilıcaya Araplar hammam derler, Lâdik ve Amasya illerinde kavza derler. (Ev. XVII. 2,393)

Sözcük, standart varyantta ve ağızlarda bulunmamaktadır.

Koyak (I), (Koyah)

TS'ye göre 16 ve 17. yüzyıllarda "vadi, dere" anlamında kullanılmıştır.

Varıp seni koyaklarda güdeyim

Kuzum kuzum der de meler bir koyun (Saz. Kul Mehmet. XVI. 19)

Kûh Erciş dâmeninde âb-ı hayat sulu çemenzarlı bir koyah olup gûnagûn kirazı meşhurdur. (Ev. XVII. 3,185)

Yârimi yitirdim yanar ararım

Gümanım var koyağımda kaşında (Kara. XVII. 111)

GTS'de "1. Vadi. 2. Karalarda akarsu aşındırmasıyla oluşmuş, bir yöne doğru eğimli, uzunluğuna çukurluk. 3. (ağızlardan) Dağlar ve kayalıklarda oluşmuş doğal çukur" anlamlarında kullanılmaktadır. Sözcüğün bahsi geçen

yüzyıllardaki anlamı ile standart varyanttaki anlamı aynıdır. Ağızlarda sözcüğün anlamı genişlemiştir.

Kösten

TS'ye göre 17. yüzyılda "ılıca" anlamında kullanılmıştır.

> *Yörük dilince kösten ılıcaya derler, buna da ılıcasının çokluğundan Köstengil demişler. (Ev. XVII. 5,566)*

Standart varyantta ve ağızlarda bu sözcüğün kullanımına rastlanmamıştır.

Kum

TS'ye göre 17 ve 18. yüzyıllarda "dalga, fırtına" anlamında kullanılmıştır.

> *Bir girdab-ı elîme düştük, gâh gayr-i muvafık eyyam ile bir gün bir gece derya-yi bî-aman içre çalkanıp durduk.Temevvüc-i derya ârâm etmedi. Yedişerleme ta'bir ettikleri kum ise asla aman vermeyordu. (Ev. XVII. 2, 129)*

> *Gemiciler de birer tahta parçası ve sair vasıtalara binerek deryaya döküldüler hakir dahi yedi kadar can refiklarımızla dal kılıç olup sandala atıldık. Üçüncü gün vakt-ı zuhurda bir kum gelip sandalı devirdi. Hakir de baş aşağı deryaya düştüm. (Ev. XVII)*

> *Meve [Ar], aheng-i derya [Fa.]: Derya çağıltısı ki Türkide kum derler. (Aks. XVII-XVIII. 144)*

GTS'de "Silisli kütlelerin, kayaların, doğal etkenlerle parçalanarak ufalanmasından oluşan, deniz kıyısı, dere yatağı vb. yerlerde çok bulunan, ufak, sert tanecikler" anlamında kullanılmaktadır. Bahsi geçen yüzyıllarda sözcüğün anlamı ile standart varyanttaki anlamı tamamen farklıdır. Kum terimi TS'de bulunan anlamıyla hidrografya içinde değerlendirilirken GTS'de bulunan anlamıyla jeomorfoloji içinde değerlendirilir.

Kuru Yaş II

TS'ye göre 16 ve 17. yüzyıllarda "deniz, kara" anlamında kullanılmıştır. Bu dönemde ikileme olarak kullanıldığını düşünülmektedir.

Yaşıma acıyup ol yapa yıkık gönlüm

Kuruda yaşda ola yoldaşı Hızr u İlyas (D.B XVI. 96)

Kuruda yaşta yel gibi sebük-hîz

Taş üzre berk gibi ateş-engîz (Yuz. Şems. XVI. 135)

Standart varyantta ve ağızlarda bu terimin kullanımına rastlanmamıştır.

Lice (Ilıca)

TS'ye göre 16. yüzyılda "Ilıca, kaplıca" anlamında kullanılmıştır.

Suyu karip deniz kenarında Hudayî bir lice var; mezkûr lice gayet nâfi' licedir, licenin karayel tarafları tarlalardır. (K. B. XVI. 138)

Standart varyantta *ılıca* anlamı bulunmamaktadır. GTS'de "Diyarbakır'ın ilçelerinden biri" anlamında kullanılmaktadır. Sözcüğün bir yer adı olarak kalıplaştığı için bugüne kadar geldiği söylenebilir.

Öl I

TS'ye göre 13, 14 ve 16. yüzyıllarda "yaşlık, nem, rutubet, toprak tavı" anlamında kullanılmıştır.

Sıdk bağı biteydi gölünden

Kurumayaydı gölü ölünden (Velet. XIII-XIV. 58)

Geçerem yüz bin deniz gibi gölü

Kim eteğime anın değmez ölü (Man. Tayr. XIV. 69)

Sa'd [Ar.]: Yumuşak öllü toprak. (Bab. XVI. 1, 454)

Balâle [Ar.]: Yaşlık ve öl ve tazelik. (Bab. XIV. 1, 139)

Sâed [Ar.]: Çih ve çilli toprak ve öllü nesne. (Bab. XVI. 1.459)

GTS'de madde başı olarak sözcüğe rastlanmamıştır. Derleme Sözlüğü'ne göre ağızlarda "toprak tavı" anlamında kullanılmaktadır.

Ölü Kum

TS'ye göre 18 ve 19. yüzyıllarda "sessiz, gürültüsüz dalga" anlamında kullanılmıştır.

El-a'cem [Ar.]: Şol dalgaya denir ki parelenmeyip bütün olmağa suyu serpilip saçılmaya ve gürültüsü ve faşırtısı işitilmeye, ana bahri lisanında ölü kum ta'bir olunur. (Kam. XVIII-XIX. 3, 510)

Standart varyantta ve ağızlarda bu terimin kullanımına rastlanmamıştır.

Su Aşağa

TS'ye göre 15. yüzyılda "suyun aktığı yere" anlamında kullanılmıştır.

Filhal mellâhlar gemilere girdiler, su aşağa istemeğe başladılar.

(Kab. XV. 82)

Standart varyantta ve ağızlarda bu terimin kullanımına rastlanmamıştır.

Su Ayağı

TS'ye göre 15. yüzyılda "su yolu, mecra" anlamında kullanılmıştır.

Bazarcı evine muttasıl boyahanenin suyu ayağın vakf içün iki yüz akça alıp Abdi bin Mezid'e ayda beş akçaya mudataaya verdi.

(Sic. B. XV. 8,54)

Standart varyantta ve ağızlarda bu terimin kullanımına rastlanmamıştır.

Su Yatağı

TS'ye göre 18 ve 19. yüzyıllarda "neresi azıcık kazılsa su çıkan yer" anlamında kullanılmıştır.

> *Er-riyza [Ar.]: Kumluktan ve çayırlık ve çemenlikten su yatağı olan, ya'ni câ-becâ sulu olan yere denir. (Kam. XVIII-ZIX. 2, 426)*

Standart varyantta "içi su dolu yatak" şeklinde anlamı değişmiştir. Bu terim yerine güncel Türkçede *sulak* sözcüğü kullanılmaktadır.

Su Yüzünden

TS'ye göre 16. yüzyılda "su yoluyla, nehir takiriyle[34]" anlamında kullanılmıştır. Terim isim tamlaması grubundan oluşmuştur.

> *Me'mun Halife zamanı idi, Basra şehrinde on nefer zındık tutulup hapsolunmuştu: Halifeden emir vârit oldu ol mahbuslar su yüzünden Bağdad'a gönderilmek lâzım geldi. (Mevahib. XVI. 534)*

Standart varyantta ve ağızlarda bu terimin kullanımına rastlanmamıştır.

Sulaklı

TS' ye göre 17. yüzyılda "sulak yeri bulunan, sulu" anlamında kullanılmıştır.

> *Yavrumun yaylası sulaklı otlu*
>
> *Söyle kömür gözlüm dilleri tatlı. (Kara. XVII. 304)*

Standart varyantta ve ağızlarda bu sözcüğün kullanımına rastlanmamıştır.

[34] yoluyla.

Suv

TS'ye göre 14. yüzyılda "su" anlamında kullanılmıştır.

Nite olmaya kimse ayın bayın

Ki karanuda bula Mengü suvun (Süh.XIV. 117)

Çü kaygu tozuna bulaşa yürek

Medet ana üzüm suvundan gerek (Süh. XIV. 275)

Tekebbürlüğe vermeyigör boyun

Anım odu yele verir yüz suvun (Süh. XIV. 124)

Standart varyantta *suv* değil de fonetik olarak değişmiştir ve *su* biçiminde bulunmaktadır. Derleme Sözlüğü'ne göre suv sözcüğü ağızlarda da "su" anlamında kullanılmaktadır.

Suvak (Suvağ)

TS'ye göre 16-18. yüzyıllar arasında "su biriken çukur yer, pınar, çeşme" anlamlarında kullanılmıştır.

Reşen [Ar.]: Irakta olan suvak yeri. (Bab. XVI. 1,510)

Zeman-ı kadimde ol boğazı bu maslahat içün kesüp ve o taşı naht idip ol suya suvak peyda etmişler. (Cihan. XVII. 396)

Sağ: ölçek, mişrebe [Ar.]: dahi suvağ (Genc. XVII. 18)

El-vükre [Ar.]: Çeşme ve sebil gibi su içmek içün ta'yin olunan mahal, Türkçe suvak derler. (Kdeb. XVIII. 550-2)

El-inâ [Ar.]: Türkçe suvak ve sebil derler. (Kdeb. XVIII. 105-1)

Standart varyantta ve ağızlarda bu sözcüğün kullanımına rastlanmamıştır.

Suvat (Sıvat)

TS'ye göre 14-19. yüzyıllar arasında "derelerde su alınacak ve hayvan sulanacak yer, gölümsü, havuzumsu yer" anlamında kullanılmıştır.

...Pes geyikler ve canavarlar kamusu anda otluk ve suvat sebebiyle genlik ve ni'met içinde geçerler idi. (Kel. XIV. 37)

Kuşun şeklin çü iletti sivada

Gören dirdi uçup geldi suvada (Işk. XIV. 184-1)

Kamusu yollarda ve suvatlarda kırıldı ve Tanrı Taâlâ Ebrehe'nin tenine bir renç veribidi kim parmakları birin birin düştü. (Enb. XIV. 951)

Pes Tanrı Taâlâ Musa'ya vahy kıldı kim asânı koyunlar suvadına urgıl. Musa öyle kıldı, andan koyunları suvardı pes hiç hata kılmadın ol koyunları kamu ablak kuzu kuzuladı. (Enb. XIV. 370)

En-nâhilü [Ar.] ve dahi nâhile [Ar.]: Sıvada varıp gelici davara derler. (Terceman. XV. 252)

Dün ılgıma vü salgıma erdün, tap özün kim

Bu hırs ile hiç susamış ermedi suvada (K. Ü. XV. 90)

Abbur [Fa] : Sıvat (Sıh. Ac. XV. 60)

Abeshar [Fa.]: Suvat (Miftah. XV. 42)

Mevride [Ar.]: Su içecek suvad ve doğru suya varan yol.

(Bab. XVI. 2, 334)

...Mevz'-ı mezburun kadimden ohgeldüğü üzre mer'a ve suvadımız idüğine hükmedip... (Sic. A. XVI. s. 708)

Âbıghur[Fa.]: Surat (Şamil. XVI. 90)

Ârg[Fa.]: Sıvat. (Şamil. XVI. 158)

Âbhur [Fa.]: Sivat (Şamil. XVI. 108)

Âbhure [Fa.]: Kaaide-i mukarrere üzere sifattır, sulanıcı ve su içici demek olur. Sonra su içecek yere, suvat manasına şayi' oldu

(Des. XVI. 296-1)

Âbhurd [Fa.]: Su içecek yer, suvat mânasına. (Deg. XVI. 61-2)

Âbgâme [Fa.]: Çeşme havuzu ve sıvat. (Des. XVI. 292-2)

Suvadı çeşmesar-ı Kevser idi

Makamı gülsitan-ı ahdar idi (Lârendi. XVI. 23)

Âbhur [Fa.]: Suvad ve kavun ve karpuz. (Caf. XVI. 4-2)

Âbeşhur [Fa.]: Sıvad (Caf. XVI. 3-1)

Âbhur [Fa.]: Hûrende-i âb mânasına ve suvada ve...

(Ni'meti. XVI. 59)

Es-sukya [Ar.]: Suvarmak ve suvat aki su içecek yere derler.

(Ah. XVI. 508)

Menhel [Ar.]: Suvat (Müntehab. XVIII. 97-2)

Ve hiye'ş-şeria ve'l-meşraa [Ar.]: Sıvat ki suya varacak mevzidir.

(Aks. XVII-XVIII. 331)

El-vird [Ar.] Su içecek mevzia vird derler ki sıvat tabir olunur

(Aks. XVII-XVIII. 139)

Menhel [Ar.], âbgâh [Fa.]: Hayvanat suvardıkları yer ki sıvat ta'bir olunur. (Aks. XVII-XVIII. 144)

El-meşreb [Ar.]: Su içtikleri yer, sebil, çeşme ve suvad gibi

(Kdeb. XVIII. 189-1)

El-meşraa [Ar.]: Nehirden ve gayri yerden su alıp ve su içip ve davara su içirecek yere denir ki sıvat al ta'bir olunur. (Kam. XVIII-XIX. 2, 608)

Ez-zahal [Ar.] : Şol erkek deveye denir ki suvat o başında sair develeri zor ile geri sürüp kendisi ileri sokulup içer ola.

(Kam. XVIII-XIX. 3, 233)

Âbḥür [Fa.]:... Ve mutlak su içecek zarfa dahi denir tas ve maşraba ve bardak makûlesine şamildir ve insan ve sair hayvan su içip sulandıkları mevzie dahi denir. Arabide menhel ve atn ve Türkide suvat ve sulak ta'bir olunur. Ayazma ve pınnar ve kastal ve nehir ve hark-1 mâ kenarlarında gölcük ve eğrek dedikleri yerler gibi. (Bürh. XVIII-XIX. 25)

GTS'ye göre standart varyantta aynı şekilde "hayvan sulanacak yer, sıvat" açıklamasıyla bulunmaktadır.

Talaz

TS'ye göre 14-19. yüzyıllar arasında "dalga, kasırga" anlamında kullanılmıştır.

Geldi ol gemilere bir katı yel ve geldi anlara talaz her taraftan.

(Cev. Es. XV. 280)

Zulmetler gibi derin denizde ola bürür anı talaz üzerinden.

(Cev. Es. XV. 60)

Kaçan ki talaz olsa ol anber kopar, denizden kara yer üzre talaz bırağur. (Ac. XV. 21)

Bunda kabarmış talazlarını kırarsın ve bozarsın. (Cihan. XVI. 86)

El-meve [Ar.]: Talaz ve dalga ki yel esicek sularda olur.

(Ah. XVI. 1044)

Telâtus [Ar.]: Derya talazi biri birine dokunmak ve tabancalaşmak. (Bab. XVI. 1, 368)

Emvac [Ar]: Talazlar ve kumlar. (Bab. XVI. 1, 378)

Mahall-i ma'rekede ak amameler ssarınup

Talazu bahre döner leşker-i firavânı (Yahya Bey. XVI. 16)

Gece gündüz: şebâ-rûz ü talaz hîzâb[Fa.], üyez: hargen

(Genc. XVII. 47)

Ed-düffa' [Ar.]: bir uğurdan gelen dalga ve talaza ve seyl suyuna ıtlak olunur, önüne geleni alır götürür. (Kam. XVIII-XIX. 2,572)

GTS'ye göre ağızlarda "büyük ve kabarık dalga" anlamında kullanılmaktadır.

Tanrıdan hammam (Tanrıdan ılısu)

TS'ye göre 15 ve 16. yüzyıllarda "kudret hamamı, kaplıca" anlamında kullanılmıştır.

Burusa'da olan Tañrıdan hammamlardan akça hammam katında bir yerde ısıcak su akıp intifa'-ı nâse kabil. (Sic. B. XV. 8,205)

Tañrıdan ılısularda, yunmak et ile deri arasında arıtır; iflaca, teşennüce, ri'şeye, uyuza… faide eyler. (Hazain, XV. 46-2)

Humme [Ar.]: Issı sulu ve kaynarca bınar ki ana Tañrıdan hammam derler. (Bab. XVI. 171)

Standart varyantta ve ağızlarda bu terimin kullanımına rastlanmamıştır.

Yanar

TS'ye göre 17. yüzyılda "ılıca, kaplıca" anlamında kullanılmıştır.

Ilıcaya, Bosna ve Rumeli'nin bir kısmında yanar derler.

(Ev. XVII. 2,393)

Standart varyantta ve ağızlarda terime rastlanmamıştır.

Yaş II

TS'ye göre 13-16. yüzyıllar arasında "deniz" anlamında kullanılmıştır.

> *Berde ve bahirde ya'ni yaşda ve kuruda hiçbir canver kalmaz kim ezanı işittiklerinde illâcan ü dilden kulaklarını tutup tururlar. (Rahat. XVI. 5)*

GTS'de "doğuştan beri geçen ve yıl birimi ile ölçülen zaman" anlamıyla bulunmaktadır. Bahsi geçen yüzyıllardaki anlamı standart varyantta tamamen değişmiştir.

Yedişerleme

TS'ye göre 17. yüzyılda "bir dalga fırtınası" anlamında kullanılmıştır.

> *Yedişerleme ta'bir ettikleri kum ise asla aman vermiyordu. Gâh eve-i âsmana çıkıp geminin sütunun bulutlara dokunuyordu, gâh ka'r-i deryaya inip… (Ev. XVII. 2,129)*

Standart varyantta ve ağızlarda bu sözcüğün kullanımına rastlanmamıştır.

Sonuç olarak Tarama Sözlüğü'nde tespit edilen 292 Fizikî Coğrafya teriminden 56'sı Hidrografya terimidir. Bunlardan 20'sinin GTS'de aynı bağlamda kullanımı devam etmektedir. 2'sinin fonetiği değişmiş şekilde kullanımı devam etmektedir. 5'i standart varyantta bulunmamakta ancak Derleme Sözlüğü'ne göre ağızlarda kullanılmaktadır. 6 terim anlam değiştirmiştir. 23 terim ise bugün kullanılmamaktadır.

2.1.4 Jeomorfoloji

Jeomorfoloji, yer şekillerinin oluşumunu ve şekillenmesine neden olan sebepleri inceler. Buna ek olarak litosferin[35] üzerinde görülen yer şekillerinin oluşumu ve değişimi de jeomorfolojinin konuları arasındadır. "Yerkabuğunun

[35] Deniz, okyanus, göl gibi su kütlelerinin tabanındaki yer katmanıdır.

üst zonunda iç ve dış dinamik amillerinin müşterek etkileri sonucu meydana gelen rölyefi inceleyen ilim dalı jeomorfolojidir."[36] Bu tanımlamayı yapan Biricik, jeomorfolojinin; yerkabuğunun hem iç ve hem de dış katmanıyla ilgilendiğini belirtmiştir. Tarama Sözlüğü'nden alınan terimler bu tanımlar doğrultusunda jeomorfoloji terimleri olarak belirlenmiştir.

Alan

TS'ye göre 14, 15, 16, 18, 19. yüzyıllarda "açık, düz yer, meydan" anlamlarında kullanılmıştır.

Alan alçak hava yirden gelen arġış. (Dede. E. XIV 95)

Atın sıçradıp bir alan yere çıkıp turdu. (Müslim. XV. 6,201)

Celva [Ar.]: Geniş alânı olan cephe. (Bab. XVI. 1,584)

Ebhâs [Ar.]: Ma'denler ve büyük alanlar ve mesâil.

(Bab. XVI. 2, 364)

El-küsbe [Ar.]: Dağlar aralığında olan çukurca oturaklı yere denir ki alan tâbir olunur. (Kam. XVIII-XIX. 1,245)

Dumanlıdır Aladağın alanı

Ortasında sarı çiçek sarvanı (Saz. Dadaloğlu. XIX. 570)

Sözcük, güncel Türkçenin standart varyantında ve ağızlarında da aynı anlamla kullanılmaya devam etmektedir.

Aşut

TS'ye göre 14-16. yüzyıllarda "aşılacak yer, bel, geçit" anlamında kullanılmıştır.

Kara dağa indiğinde aşut versin kanlı sulardan geçit versin.

(Dede. XIV. 119)

[36] Biricik, A. S. (2013) III. Jeomorfoloji Sempozyumu Bildiri Kitabı.

Karşu yatan kara tağlardan aşar olsa Allah taâla senin oğluna aşut virsün. (Dede. E. XIV. 75)

Ne aşut var ol cihanda ne geçüt

Anda ne harkât ü cünbüş ne sükût (Ga. XIV. 365-2)

Girive [Fa.]: Akabe, aşut râh-ı düşven der-kûh. (Caf. XVI. 137)

Es-saud [Ar.]: Aşut ki inişli yokuşlu yere derler ki çıkılmak şanından ola. (Ah. XVI. 580)

Standart varyantta sözcüğe rastlanmamıştır. Derleme Sözlüğü'ne göre ağızlarda "aşılacak yer, geçit" anlamıyla bulunmaktadır.

Balçuk

TS'ye göre 15. yüzyılda "balçık, bataklık" anlamında kullanılmıştır.

Kaçarken nâgehan orada ol şir

Çöker balçuğa atı elde şimşir. (Salâtin. XV. 110)

Standart varyantta (balçık) "killi, koyu, yapışkan çamur" anlamıyla kullanılmaktadır.

Batak

TS'ye göre 15-16. yüzyıllarda "bataklık" anlamında kullanılmıştır.

Nil'in kenarında bataklu yerler vardır, içi tolu arslandır, üzerine çıkacak kolanı anların önüne bırağırsın sen gidersin. (Ferec. XV. 440)

Çökeklerdi çepellik su yatağı

Ki yazın dahi gitmezdi batağa (Hadidi. XVI. 213)

Har [Fa.]: Eşek ve batak (Şamil. XVI. 422)

GTS'de ilk anlam olarak "üzerine basıldığında çöken çamurlaşmış toprak" şeklinde kullanılmaktadır. Daha sonra standart varyantta mecaz olarak

"kötü durum, içinden çıkılmaz iş, hayır gelmez, yarar sağlamaz, batmış" anlamları kazanmıştır.

Batuluk

TS'ye göre 16. yüzyılda "bataklık" anlamında kullanılmıştır.

Sevâhi [Ar.]: Çamurluk ve batuluk olan mevzi' (Bab. XVI. 2,598)

Standart varyantta ve ağızlarda bu sözcüğün kullanımına rastlanmamıştır.

Belen (Bilen)

TS'de 14-19. yüzyıllar arasında "dağlık, sarp yer, dağ beli" anlamında kullanılmıştır.

İgen üzdü açlık anın kuvvetin

Görürür bir geyik, ana sürer atın

Kovar anı biri ki belen aşırır

Yeter çün kolaylanır u yanaşır (Süh. XIV.185)

Hâbil depelendiği gün yigirmi yaşında idi; ihtilâf eylemişlerdi kim ol ne yerde depelendi, İbni-Abbas eyitti: Nuz Dağı üzerinde depelendi, bir niceleri eyitti: Hirâ beleninde (Enb. XIV. 62)

Dedeyi kova kova Delü Karçar on belen yir aşardı.

(Dede. E. XIV. 84)

Dağlar ve bilenler ve deniz kat'edip yürürüz. (Ta. Sel. XV. 78-2)

Girive [Fa.]: Belen. (Miftah. XV. 121)

Didi benden ne dilerseniz dilen

Didiler kim bizim olsun bu bilen. (Enveri. XV. 80)

Birkaç Belen aşırdı gitti, âhir bir ovaya çıkardı.

(Müslim XV. 6,52)

Kelât [Fa.]: Şehirden taşra evlere derler ve belen üzerinde olan kal'a şin olsun, harap olsun. (Ni'meti. XVI. 520)

Püşte [Fa.]: Belen. (Şamil. XVI. 221)

Girive [Fa.]: Bilen ki bir arkuru dağdan ibarettir.

(Deş. XVI. 348-1)

Girive [Fa.]: yama sitebr, yoğun, filive, seme

Girive [Fa.]: bilen, rügûy [Fa.]: yama, meguy [Fa.]: deme, yüzüne: berû [Fa.]. (Genç. XVII. 59)

Türkmen lisanında yokuş olan yere hep belen derler.

(Ev. XVII. 3,48)

Revad [Fa.]: Yüksek yer belen gibi. (Nuh. Tuh. XVII. 51,1)

Püşte [Fa.]: Belen ve depecik. (Nuh. Tuh. XVII. 177-1)

Yarma belenli ucası bir yığın

Sımsıkı et hep yakışık bel bıkın. (Atai. Ha. XVII. 116)

Pej [Fa.]: Eğri büğrü inişli yokuşlu sarp belendir ki dağlarda olur. Arabide akabe debir. (Bürh. XVIII-XIX. 154)

GTS'ye göre ağızlarda "1. Dağ üzerindeki yüksek geçit, dik dağ yolu. 2. Bayır. 3. İki yükselti arasında nispeten alçak ve geçmeye elverişli yer" anlamlarında kullanılmaktadır.

Bil

TS'ye göre 15-17. yüzyıllar arasında "1. Bel. 2. Yamaç, dağ beli. 3. Ayakla basılarak toprağı işlemeye yarayan tarım aygıtı" anlamlarında kullanılmıştır.

Nice boyum bükülüp olmaya yüzüm zer kim

Bilünü sim ile koçtum deyü kemer öğünür (Sarıca. XV. 7)

Kara polat ol kılıcum bilüme bağlar idüm. (Dede. E. XIV. 297)

Ata bilinden inen meni… (Hazain. XV. 7-2)

Bili muhkem veli sadrı siperdir

Boyu divar u hem boynu kemerdir (Çeng. Dâi. XV. 255)

Üst dudağının sol tarafı yirik, bili açık yağır ve omuzu yağır deveyi… (Sic. K. XVI. 5, 260)

Karıncaya demişler böyle bilün

Nedendir ince söyle varya bilün (Güvahi. XVI. 75)

… Gece ile bilimden giden altı yüz seksen akçayı mezburdan talep iderin. (Sic. A. XVI. 6, 469)

Zünnar-ı aşkı bilüne kim bağladı desen

Deyr-i cihanda bir sanemin yadigârıdır (Hayali. XVI. 63)

Muhtecez [Ar.]: Bilde çepçevre futa bağlanacak mevzı'. (Bab. XVI. 63)

Miyan [Fa.]: Bil. (Nuh. Tuh. XVII. 162-2)

İnce bilinün letafetini

Yeğ bilmeye kimsene kemerden (İbrahim. XV. 134-1)

İlim didi seninle hacetaşem

Niçün sen rahat u ben biller aşam (İbrahim. XV. 64-1)

Kelât [Fa.]: Bilin üzerinde olan kal'a, şin olsun, harap olsun.

(Nuh. Tuh. XVII. 32-1)

Bil ve çapa ve üç kazma. (Sic. B. XV. 9, 93)

Bil ve balta ve kazma… (Sic. B. XV. 6, 37)

Standart varyantta ve ağızlarda bu sözcüğün kullanımına rastlanmamıştır.

Bor I (Por)

TS'de 18 ve 19. yüzyıllarda "sürülmemiş, otsuz, pek toprak" anlamında kullanılmıştır.

> *Hey'et [Ar.] ü peyker [Fa.]: kılık rûy [Fa.] ü muhayya*
>
> *[Ar.]: yüz dimek*
>
> *Gök: sema [Ar.] vü âsman [Fa.]: bor yer adı: türs*
>
> *[Fa.] ü cehad [Ar.]*
>
> *(Naz. Cev. XVIII. 49)*
>
> *El-gamir [Ar.]: Alâ kavlin şol arza denir ki henüz sökülüp sapan girmemiş ola ki bor tâbir olunur. (Kam. XVIII-XIX. 3,105)*
>
> *Şec [Fa.]: Ol ak ve sulp zemine denir ki anda nebat kısmı nadir bitip hububat makulesi kat'an bitmiye, Türkide por tâbir olunur.*
>
> *(Bürh. XVIII-XIX. 389)*

GTS'de başka anlamlarının yanında jeomorfoloji terimi olarak "işlenmemiş, taşlık, sert, ekilmemiş (toprak); borak" anlamıyla kullanılmaktadır.

Cılkı (Cılgı)

TS'de 18-19. yüzyıllarda "çığır, patika, dağ yolu" anlamında kullanılmıştır.

> *El-urka [Ar.]: … Dağ yörelerinde olan incecik yola denir ki cılkı ve çığır tâbir olunur. (Kam. XVIII-XIX. 3, 20))*
>
> *Eş-şirâk [Ar.]: Çayırlıkta ince yolcağıza denir ki çığır ve cılkı tâbir olunur. (Kam. XVIII-XIX. 3, 97)*
>
> *El-hatt [Ar.]: Çizgiye denir… ve düz yerde olan belli belirsizce hafif yola ıtlak olunur ki çığır ve cılgı tâbir olunur. (Kam. XVIII-XIX. 2, 468)*

GTS'de madde başı olarak terime rastlanamamıştır. Derleme Sözlüğü'ne göre ağızlarda "dar, ince, yol, patika" anlamında kullanılmaktadır.

Çağıl

TS'ye göre 16. yüzyılda "çakıl, küçük taş parçaları" anlamında kullanılmıştır.

Raztaz [Ar.]: Çağıl uşaçuğu. (Bab. XVI. 2, 199)

GTS'de madde başı olarak sözcüğe rastlanmamıştır. Derleme Sözlüğü'ne göre ağızlarda "küçük taş yığını" anlamında kullanılmaktadır.

Çökek

TS'de 15-19. yüzyıllar arasında "1. Çöküntü, çirk, tortu. 2. Çökülerek oturulan yer. 3. Tuz ve süt katılmış yoğurt, bir çeşit çökelek. 4. Batak, bataklık" anlamlarında kullanılmıştır.

Şilk [Fa.]: Özlü kara balçık ve çökek yer ki ayak basıcak ayruk çıkamaz. (Ni'meti. XVI. 438)

Çökeklerdi çepellik su yatağı

Ki yazın dahi gitmezdi batağı (Hadidi. XVI. 213)

Hılâb [Fa.]: Çirkef ve çökek. (Şamil. XVI. 426)

Galîjen [Fa.]: Suda ve çökekler içinde olan kara balçık.

(Deş. XVI. 271-1)

Giderek yolları bir çökeğe rast gelip öküz ile araba balçığa battı.

(Mevahib. XVI. 709)

Rutubette sabuna müşabih bir arzda gark olur ki Türki dilde çökek ve batak derler. (Men. Av. XVI. 205)

Miz. [Fa.]: konuk, zib [Fa.]: bezek, miv [Fa.]: çıbık, jerf [Fa.]: çökek (Genc. XVII. 43)

Hûr [Fa.]: güneş ü zehr [Fa.]: ağı, nifedür [Fa.]: iç ton ağı

Kûç bilûçtur [Fa.]: yağı, lây [Fa.]: çökek dalga: heng [Fa.]

(Genc. XVII. 41)

Standart varyantta "1. Çukur yer. 2. Bataklık, sazlık" anlamlarında kullanılmaktadır. Bahsi geçen yüzyıllardaki son anlamı, standart varyantta ikincil olarak kullanılmaktadır.

Çökel (Çökül)

TS'de 16-17. yüzyıllarda "su taşıp çekildikten sonra bıraktığı çamur" anlamında kullanılmıştır.

Ergene köprüsünün yeri ormanlıktı ve çamur, çökeldi.

(Âş. XVI. 116)

Şilk [Fa.]: Çökül. (Cam. Fa. XVII. 520)

GTS'ye göre "taşan bir suyun çekildikten sonra bıraktığı tortu" anlamında kullanılmaktadır.

Dağ Aşuru

TS'de 14. yüzyılda "Dağ arkasında, dağın öbür tarafı" anlamında kullanılmıştır.

Ol vakıt ki Yusuf'u kuyudan çıkardılar, kardaşları dağ aşuru otururlardı. (Tebareke. XVI. 6-2)

Standart varyantta ve ağızlarda bu sözcüğün kullanımına rastlanmamıştır.

Depe I

TS'ye göre 15-16-18. yüzyıllarda "tepe" anlamına kullanılmıştır.

Bir ecdeha gördüm, başı adam başı gibi, veli büyük depece var.

(Hay. XV. 38)

Atan seni işbu dağ depesine çıkarduğu sâat… (Tuh. Le. XV. 310)

Yüce dağlar depesinden esersin

Kara denizleri aşıp kesersin (Hikmet. XV. 59)

Benefşeyi kaynatırlar suyıyle yoğururlar tulununa, depesine dürterler.

(Hazain. XV. 15-2)

Bıçkı ile depesinden dırnağına değin iki biçtiler.

(Ta. Şahi. XVI. 117-1)

Cebe satmak nice olur, gör, diyüp düşmanın depesini deldiler.

(Ârifin. XVI. 89)

… Orta boylu, tırnakları kör. başının depesi kel…

(Sic. A. XVI. 6, 31)

Kesîb ü avkel [Ar.] imiş: kum yığını: tûde-i ıîg.

Fıraz [Fa.]: ü va'r [Ar.]: yokuştur, depe: perendek

[Fa.] ü tell [Ar.] (Naz. Cev. XVIII. 96)

GTS'de sözcük depe anlamında bulunmamaktadır ancak tepe şeklinde yer almaktadır. Derleme Sözlüğü'ne göre depe sözcüğü ağızlarda "tepe" anlamıyla kullanılmaktadır.

Depecük

TS'ye göre 14-16. yüzyıllar arasında "küçük tepe, tepecik" anlamında kullanılmıştır.

Düreyd ve Anter leşkeri Rum ve Firenk çerisine nisbet sanasın ki bir gemi idi deniz içinde ve yahut depecük idi sahra içinde.

(Anter. XIV. 801)

Dağ eteğinde depecük gibi görünür. (Ta. Sel. XV. 152)

Kıyamete değil durakları miskten depecükler üzerinde. (Delil. XV. 133)

Tûde [Fa.]: Depecük (Şamil. XVI. 222)

Târek [Fa.]: Mürekkeptir, târ ile kâf-ı tasgirden; mânası depecüktür.

(Deka. XVI. 58-1)

Ecbâ [Ar.]: Havzlar ve gölcükler ve depecükler. (Bab. XVI. 1,3)

Standart varyantta ve ağızlarda bu sözcüğün kullanımına rastlanmamıştır.

Düz Yer

TS'ye göre 17. yüzyılda "ova" anlamında kullanılmıştır.

Sahra [Ar.]: Düz yer. (Müntehab. XVII. 56-1)

Standart varyantta ve ağızlarda terime rastlanmamıştır.

Eğrek

TS'ye göre 14-19. yüzyıllar arasında "1. Su toplanan yer. 2. Avlağı sürü hayvanlarının istirahat ettiği gölge yer" anlamında kullanılmıştır.

Bugün üş bundan balıkçırlar geçerdi, birbirine eydür kim üşbu eğrekte balık, çoktur, avlanmak tedbirin eylemek gerek. (Kel. XIV. 34)

El-me'celü [Ar.]: Kaklık ve su eğreği. (Terceman. XV. 2,223)

Âbdân [Fa.]: Su kovuğu ve su eğreği ve her mahal ki su karar eder. Zira lâfz-ı (dân) ismin ki âhiri lâhık olur, ol ismin mahalline delâlet eder. (Miftah. XV. 42)

Âbgir [Fa.]: Su eğreği (Miftah. XV. 42)

Bârgin [Fa.]: Su eğreği yâni su irkilen yer. (Ni'meti. XVI. 115)

Girdab [Fa.]: Çevlik ki denizde su burulur muttasıl döner, gemi uğrayıcak çıkamaz ve eğrek mânasına. (Ni'meti. XVI. 533)

Âbgir [Fa.]: Gölcük, eğrek mânasına. (Caf. XVI. 3-1)

Âbdân [Fa.]: Su yeri demektir… Pes her yerde su cem' olur, âbdân derler. Yâni sulak ve eğrek demek olur. (Deş. XVI.239-1)

Âbkend [Fa.]: Sel yolu ve şol suya dahi derler ki bir yerde cem' olur, Türkçe eğrek derler. (Şamil. XVI. 214)

Girdap [Fa.]: Eğrek (Şamil. XVI. 68)

Âbkend [Fa.]: Eğrek (Cam. Fa. XVII. 16)

Abhur [Fa.]: ...Mutlak su içecek zarfa dahi denir, taş ve maşraba ve bardak makulesine şamildir ve insan ve sair hayvan su içip ve sulandıkları mevzıa dahi denir. Arabide menhal ve atın ve Türkide suvat ve sulak tâbir olunur. Ayazma ve pınar ve kastal ve nehir ve hark-ı mâ kenarlarında gölcük ve eğrek dedikleri yerler gibi.

(Bürh. XVIII-XIX. 25)

Sütûr [Fa.]: Tavar ve eğrek (Ni'meti. XVI. 408)

GTS'de madde başı olarak sözcüğe rastlanmamıştır. Derleme Sözlüğü'ne göre ağızlarda "hayvanların toplandığı yer" anlamı kullanılmaktadır. *Eğrek* sözcüğü su ile ilgili de olduğu için hidrografya içinde de değerlendirilebilir. Ancak yer anlamı değerlendirilerek jeomorfoloji içinde alınmıştır.

Engebe

TS'ye göre 18 ve 19. yüzyıllarda "arızalı, meyilli yer" anlamında kullanılmıştır.

Et-teselsül [Ar.]: Su yüksekten engebeye çağıl çağıl akmak mânasınadır.

(Kam. XVIII-XIX. 3,249)

GTS'ye göre standart varyantta "deprem, rüzgâr, sel vb. iç ve dış etmenlerin etkisiyle oluşan yayla, ova, koyak, çukur, dağ, vb. biçimlerin bütünü; yüzey şekilleri, arıza, avarız" anlamlarında kullanılmaktadır.

Engin

TS'ye göre 17. yüzyılda "çukur, alçak yer" anlamında kullanılmıştır.

Ücesine çıktım yayla yayladım

İndim enginine seyran eyledim (Saz. Kara. XVII. 297)

GTS'de "1. ucu bucağı görünmeyecek kadar geniş, çok geniş; vâsi. 2. açık deniz" anlamlarında bulunmaktadır.

Gömülgen

TS'ye göre 14-17. yüzyıllar arasında "bataklık" anlamında kullanılmıştır.

...Her nesne kim ezelî hükümde olmuştur, bu günler içinde görülesidir ve andan sakınmak ve ırak olmak mümkün değildir ve kaza-yi âsmanî beni üşbu gömülgene bıraktı ve daneyi bana ve yâranlarıma göceklendirdi. (Kel. XVI. 79)

... İki öküz var idi,birisinin adı Şenzebe, birisinin adı Bendebe. Pes yolda bir gömülgen vardı, Şenzebe ol gömülgene düştü, yüz bin hile ile anı çıkardılar... (Kel. XIV. 23)

... Bildim, senin dostluğuğn semeresi göğercinler hakkında nite belürdü ve senin karındaşlığın bereketinden bular şunun gibi korkulu gömülgenden ne veçhile kurtuldular. (Kel. XIV. 80)

Kaçan arı etekli dirilir, ol bîçare ki tâ yakasına değin gömülgene düşmüş ola... (Güls. XV. 50)

Varta [Ar.]: Gömülgen balçık. (Ni'meti. XVI. 623)

Hâlâb [Fa.]: Gömülgen balçık, ya'ni batak. (Deş. XVI. 30-1)

Halâb [Fa.]: Gömülgen balçık ya'ni batak. (Nuh. Tuh. XVII. 21)

GTS'de madde başı olarak sözcüğe rastlanmamıştır. Derleme Sözlüğü'ne göre ağızlarda da "sazlık, bataklık" anlamında kullanılmaktadır.

Gurgurum Kili

TS'ye göre 14. yüzyılda "tebeşir toprağı" anlamında kullanılmıştır.

> *Emcekler şişmek ve büyük olmak ilâcı, isfidaç ve tıyn-i kaymuleye kim Türkçe tebeşir topraşı derler ve gurgurum kili dahi derler… (Yadigâr. XIV. 107-1)*

Standart varyantta terime rastlanmamıştır. "Gurgurum"[37] Selçuklu döneminde, bugünkü adıyla 'Seydişehir' olarak bilinen Konya'nın ilçesidir.

Günçe

TS'ye göre 16. yüzyılda "güneşli (yer)" anlamında kullanılmıştır.

> *Âftabgâh [Fa.]: Günçe ve çoğaç yer. (Gaf. XVI. 7-1)*

Standart varyantta ve ağızlarda bu sözcüğün kullanımına rastlanmamıştır.

Höbek

TS'ye göre 16 ve 17. yüzyıllarda "öbek, tepe" anlamında kullanılmıştır.

> *Kûr-mûş [Fa.]: Gözsüz köstabek didikleri canavar ki haşerat-ı arzdandır. Yer altında yürür, yeri yukarı dürter, höbek höbek eyler.*
>
> *(Deş. XVI. 171-2)*
>
> *Tenûfe: yaban, ne küfe: değirmi kırmızı kum, höbek: ekeme [Ar.]*
>
> *(Naz. Le. XVII. 17)*

[37] https://islamansiklopedisi.org.tr/seydisehir (28/12/2024)

Standart varyantta sözcüğe rastlanmamıştır ancak h-'siz olarak öbek şeklinde yer alır. Derleme Sözlüğü'ne göre ağızlarda ise "yığın, öbek, küçük tepe" anlamında kullanılmaktadır.

İsik Yer

TS'ye göre 17. yüzyılda "çukur yer" anlamında kullanılmıştır.

İsik yer ü mişelik ne: hamle [Ar.], kamu demektir: cemi'ü cümle

(Naz. Le. XVII. 9)

Vehde [Ar.]: isik yer uzak yerdir: taruh (Naz. Le. XVII. 36)

Standart varyantta ve ağızlarda bu terimin kullanımına rastlanmamıştır.

Kandak

TS'ye göre 16. yüzyılda "hendek" anlamında kullanılmıştır.

Üşüp kandağı leşker doldururlar

Hısardan kandakın halin görürler. (Hadidi. XVI. 367)

GTS'de madde başı olarak sözcüğe rastlanmamıştır. Derleme Sözlüğü'ne göre ağızlarda "hendek" anlamı kullanılmaktadır.

Kara Yer (Yir)

TS'ye göre 14-17. yüzyıllar arasında "toprak, zemin, yer" anlamında kullanılmıştır.

Kara yerin üstüne ağban evin diktirmiş idi. (Dede. XIV. 35)

Kaçan ki talaz olsa ol anber kopar denizden kara yer üzere talaz bırağır. (Ac. XV. 21)

Kışın toprağa can ısmarlayanlar

Kara yirden başın kaldırdı anlar (Çeng. Dâi. XV. 185)

Cânâ reva mıdır ki gözün cana kastedip

Her dem karnını kara yire kara perçemin (Nizami. XV. 31)

Sipihr kara yere cür'a veş döker kanın (Hayali. XVI. 1)

Var yimez pinti kara yire gömer akçasını

Bulmasunlar deyü üstüne yığar taş ü ağaç (D. B. XVI. 65)

Berr [Ar.]: Bahr zıddı, kara yerdir. (Bab. XVI. 2, 19)

Çözsün saçını sünbül-i ter matem eylesün

Kara yere karıldı çün ol zülf-i anberin (Aşki. XVI. 79)

Hemişe odlara yansın diyarı düşmanının

Müdâm kara yir olsun hısarı düşmanının (Hüs. Dil. XVI. 180)

Yüz urup bâd gibi bahr ü berre

Kara yerden nişan bulmadı zerre (Hüs. Dil. XVI. 148)

Çeke tığını tâ ola hunriz

Kara yire kara kızıl kanı (Nigâ Ter. XVIII. 2-2)

GTS'ye göre "toprak, mezar" anlamında, ağızlarda beddualarda "cehennem" anlamında kullanılmaktadır.

Kaya Koltuğu

TS'ye göre 15. yüzyılda "kaya kavuğu, siper olarak kullanılan kaya gibi" anlamında kullanılmıştır.

Atları bir dereye bir kaya koltuğuna kodu, bir sazdan bir gümelte yaptı anda turdu. (Ferec. XV. 442)

GTS'de madde başı olarak terime rastlanmamıştır. Fakat 'kaya koltuğu' terimine 1982 yılında yayınlanan; arkeolojik kazı ile ilgili bir kitapta rastlanmıştır.[38]

> *"...I. kümemize giren kütlesel ve ilkel tip olarak sınıflandırdığımız kaya koltuğu bulunmaktadır."*[39]

Kayağan

TS'ye göre 18. yüzyılda "yumuşak taş" anlamında kullanılmıştır.

> *El-mahıs [Ar.]: Yumuşak taş, hacer-i mülâyim gibi, kayağan dinür. (Kdep. XVIII. 638)*

GTS'de "üzerinde kolaylıkla kayılan; kaypak" anlamında kullanılmıştır.

Kayır

TS'ye göre 13-17. yüzyıllar arasında "kum, kalın kum, çakıl" anlamında kullanılmıştır.

> *Kayır un olur idi İbrahim'e*
>
> *Mûcize bunun gibi bin daime (Veled. XIII-XIV. 74)*
>
> *Gelüp Hengâm'ı bildiler kim uyur*
>
> *Döşeği yer idi yastığı kayır (Işk. XIV. 188-2)*
>
> *...Eğer kumlar ve kayırlar sağışınca dahi olursa.*
>
> *(Anter. XIV. 321)*
>
> *Sebze ortasında akan su idi*
>
> *Çeşmelerin kayırı incü idi (Man. Tayr. XIV. 244)*
>
> *Gey ulu pınar içi dolu kayır*

[38] https://l24.im/2C5ng Kazı Sonuçları Toplantısı 4. Cilt. Türkiye, Bakanlık, 1982. s.153 (Google Books 10/12/2024)
[39] https://l24.im/fnAy (10/12/2024)

Kaba çok ağaçlar ü gökçek çayır (Sülh. XIV. 213)

Ve kişinin kim sidik yolunda kumu ve kayırı arıtır

(Mü. Şi. XIV-XV. 49)

Cezirede bir gün halâlimle seyrederken bir çemende bir pınara uğradık, taşı kayırı cümle lâ'l ü yakut. (İs H. XIV-XV. 466)

Oku beğ dahi attı kazdılar yir

Yer altında çıkardı taş u kayır (İbrahim. XV. 44-1)

Kum ve kayır sagışınca kâfir bî-nihayet idi. (Ta. Sel. XV. 78)

Rig [Fa.]: Kum ve kayır (Şamil XVI. 167)

Yaştan kurudan, kumdan kayırdan… (Ta. Şahi. XVI. 47-1)

Biregü bir çayın taşın, kayasın, kumun, kayırın artışa…

(Ta. Şahi. XVI. 85-2)

Adüvden şahı kimdürür kayırdan

Ki çoktur leşkeri kumdan kayırdan (Şeh. Ş. XVI. 79)

Hisap olsa olur kuma, kayıra

Bunun kim sağışın göre kayıra (Şeh. Ş. XVI. 152)

Hâsıb [Ar.]: Kumlu kayırlu esen yel ve kar, karımsı ile ya dolu ile esen sovuk yel. (Bab. XVI. 2, 80)

Riğ [Fa.]: Kum, kayır mânasına ve dağ ve hat üzerine saçtıkları riğ ki kâtip katında meşhurdur. (Ni'meti. XVI. 341)

Riğ [Fa.]: Kum, kayır mânasına. (Deş. XVI. 198-2)

Jerağang [Fa.]: Kumlu, kayırlı yer. (Deş. XVI. 198-2)

Zerağan [Fa.]: Kumlu kayırlı yer. (Nuh. Tuh. XVII. 155-1)

GTS'ye göre ağızlarda "nehir veya çay sularının sürükleyip getirdiği kum ve çakıl taşları, ince kum" anlamında kullanılmaktadır. Kâşgarlı Mahmud'a

göre kayır Türklerce ‘kaba topraklı yer’, Oğuzlarca ‘kum’ olarak kullanılır. Eski Kıpçakçada ‘küçük çakıl taşı’ ve ‘iri kum’ olarak geçer.[40]

Kayrak

TS’ye göre 14. yüzyılda “döşeme taşı” anlamında kullanılmıştır.

Heman dem kiseler ağzı boşandı

Ki kayrak yerine altun döşendi (Işk. XIV. 248-2)

GTS’ye göre ağızlarda “ekime elverişli olmayan taşlı, kumlu toprak ve yassı taş” anlamlarında kullanılmaktadır.

Kelek

TS’ye göre 16. yüzyılda “sabunculukta ve boyacılıkta kullanılan kalya taşı” anlamında kullanılmıştır.

Kalye [Fa.]: Kelek dedikleri taş ki boyacılar kalya taşı derler.

(Caf. XVI. 120-2)

GTS’de coğrafya bağlamı dışında “ham kavun, sal, kılsız” gibi anlamları bulunmaktadır.

Kereñlü

TS’ye göre 16. yüzyılda “killi veya çorak toprak” anlamında kullanılmıştır.

Es-sebhatü [Ar.]: Tuzlu yer ve kerenlü yer ki ot bitmez şap çıktığı yer. (Ah. XVI. 482)

Standart varyantta ve ağızlarda bu sözcüğün kullanımına rastlanmamıştır.

[40] Eren H. (2020) *Eren Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s.275.

Kesek

TS'ye göre 14-19. yüzyıllar arasında "parça, kıta" anlamında kullanılmıştır.

Taş u kesek oldu verd ü nesrin (Nesimi. XIV. 85)

Bir kum depeciği gördüm kim kızıl keseklü sidir erik ağacınlı; Hadremevt'ün fülân ucunda. (Enb. XIV. 125)

Niceme kesek yol yüzüne düşe

Kişi bakmaz ana çü gelmez işe (Ferh. XIV. 55)

Bir kesek koparıp bıraktı suya

Su ününden diler ki zevk duya (İbrahim. XV. 84-1)

Her taş, her kesek her ağaç yaprağı sağışınca… (Zad. XVI. 131)

Külûh [Fa.]: Kesek, meder mânasına. (Cinas. XVI. 64-1)

Kesek vermez idi kanda vere taş

O taştan niceler ağrıttılar baş (Şeh. Ş. XVI. 149)

Külûh [Fa.]: Kesek (Ni'meti. XVI. 547)

Külûh [Fa.]: Kesek (Cam. Fa. XVII. 15)

Medre [Ar.], külûh [Fa.]: Kesek ki topraktan bir kıtadır.

(Aks. XVII-XVIII. 141)

Peyu [Fa.]: Külûh ve kesek mânasınadır ki tarlalarda taş gibi mütahaccir olan toprak parçalarıdır. (Bürh. XVII-XIX. 166)

Külûh [Fa.]: Kesek mânasınadır, Arabide meder denir.

(Bürh XVIII-XIX. 495)

GTS'ye göre standart varyantta "1. Bel, çapa veya sabanın topraktan kaldırdığı iri parça. 2. Tezek. 3. Çimen yapmak için üzerindeki otuyla birlikte çıkarılmış çayır parçası" anlamlarında kullanılmaktadır.

Kesme Ev (Kesmelik)

TS'ye göre 16, 18 ve 19. yüzyıllarda "dağ eteklerinde oyularak meydana getirilen in, mağara" anlamında kullanılmıştır.

> *Süm [Fa.]: Tırnak ve yer altında kesme ev ki müsafir için ederler. (Nî'meti. XVI. 413)*
>
> *Süm [Fa.]: Tırnak ve kesme ev . (Şamil. XVI. 462)*
>
> *Sünb [Fa.]: Yer altı ve yerden kesme ev . (Şamil. XVI. 456)*
>
> *El-mağâre [Ar.]: Lisânımızdaki mağara ta'bir olunan kesmelik höcre tarzında yere denir ki ekseri oyma olur. (Kam. XVIII-XIX, 2, 59)*
>
> *Gâz [Fa.]: Sekiz mânası var. 7, ba'zı dağ eteklerinde ve sahralarda olan kesmelik ve zîr-i zemindir ki içinde tavar yatırırlar ve ba'zı ebnâ-i sebîl beyttâet ederler. (Bürh. XVIII-XIX. 514)*
>
> *Kende [Fa.]: Hisar etrafında olan hendeğe denir ve hendak kende muarrebidir ve ol zîr-i zemine denir ki ba'zı dağ eteklerinde kayadan kesip büyük ahur şeklinde yaparlar ve içinde ba'zı tavar ve ba'zı konağa yetişemeyen misafirler beyttâet eder. Türkçe kesmelik derler.*
> *(Bürh. XVIII-XIX. 499)*

Standart varyantta ve ağızlarda terime rastlanmamıştır.

Kıraç

TS'ye göre 16-19. yüzyıllar arasında "otsuz, susuz, çorak yer" anlamında kullanılmıştır.

Kara göğsümde bu ak kılları her kim göre der

Biten oto boz olur hep ola yer ki kıraç. (D. B. XVI. 65)

Kıssa: sümer, deşti [Fa.]: kıraç depme; leket, sâz: düzen

(Genc. XVII. 42)

Kivîr [Fa.]: Susuz ve otsuz çorak yere denir ki Arabide kıraç derler. Türkide dahi kıraç lafzı mütedavlidir. (Bürh. XVIII- XIX. 504)

GTS'de "verimsiz veya susuz, bitek olmayan toprak" anlamında kullanılmaktadır.

Kıy

TS'ye göre 14-15. yüzyıllarda "kıyı, kenar, yan" anlamında kullanılmıştır.

Hafız olur han kıynda oturur
Kankı aştan diler ise götürür
(Ga. XIV. 249)

Geyik sunun kıyna geldi, ezginek su içti.
(Kel. XIV. 92)

Pes Haccac bin Yusuf Kâ'be'nin Abdullah bin Zübeyr yaptığı duvarın Abdülmelik bin Mervan buyruğuyla yıktı. Kureyş ululuları kıynda geri evvelki bünyat üzere yaptı.
(Enb. XIV. 178)

Emîru'l-Mü'minîn Ömer'le Mekke'ye vardık, ol vakti ki tavafa girdik, geldi, Hacer-i Esvet kıynda durdu. (Faza. XIV. 69)

Mekkede on beş yerde dua kabul olur: birirsi tavaf içinde ve birisi Hacer-ül Esvet kıyında. (Faza. XIV. 69)

GTS'de anlamına rastlanmamıştır. Derleme Sözlüğü'ne göre ağızlarda "kenar" anlamında kullanılmaktadır.

Körpük Taşı (Körpük Taşı)

TS'ye göre 15, 16, 18, 19. yüzyıllarda "sünger taşı" anlamında kullanılmıştır.

Finek [Fa.]: Köpük taşı. (Miftah. XV. 114)

Finek [Fa.]: Körpük taşı ki etibba katında hacer-i figur demekle meşhurdur. (Deş. XVI. 207-1)

Finek [Fa.]: Deniz köpüğü nev'inden ak ve mütehalhil taş gibi olur. Beyne'l-etibba finek, hacer-i fişurdur ki hacer-i efruç gibi bununla da hamamlarda ayak oğarlar. Anın içün ba'zilar buna da ayak taşı derler ve bazılar fişuru tahfif edüp fiyur taşı ve köpük taşı ve körpük taşı dahi derler . (Bürh. XVIII-XIX. 452)

GTS'de anlamına rastlanmamıştır. Derleme Sözlüğü'ne göre ağızlarda "çok hafif, köpük gibi, süngere benzer, delikli taş" anlamında kullanılmaktadır.

Kuz

TS'de 14-16. yüzyıllarda " güneş görmeyen serin yer" anlamında kullanılmıştır.

Her kim ki yakılmaya bir güneşin odunda

Bir kuzda yata kar tek sayvana gelimez ol (Kadı XIV. 167)

Nisrim [Fa.]: Kuz yer. (Miftah. XV. 136)

El-ekikü [Ar.]: Yel ve kuz olmayıp dahi ısıcakı katı olan güne derler. (Terceman. XV. 114)

Nesir [Fa.]: Kuz yer ki güneş dokunmaz ola. (Ni'meti. XVI. 602)

Nesrem [Fa.]: Kuz yer ki güneş dokunmaz. (Ni'meti. XVI. 602)

Nesrem [Fa.]: Ol yer ki kuz ola. (Şamil. XVI. 521)

Nesirem [Fa.]: ... Ve kuz, ya'ni gün dokunmaz. (Caf. XVI. 165-1)

GTS'ye göre "gölgede kalan yer" anlamında kullanılmaktadır. Derleme Sözlüğü'ne göre ağızlarda da "güneş görmeyen yer" anlamında kullanılmaktadır.

Küfek (Küfeke, Köfeke, Küfeki)

TS'ye göre 15-19. yüzyıllar arasında "çabuk kırılan bir taş, sünger taşı" anlamında kullanılmıştır.

El-basra [Ar.]: Yumuşak, küfeki tag... Bu sebepten Basra şehrine öyle tesmiye edilmiştir. (Ah. XVI. 134)

El-kizan [Ar.]: Yumuşak taş ki küfeki derler. (Ah. XVI. 856)

Finek [Fa.]: Köfeke taşı (Şamil. XVI. 481)

Şehr-i Üsküdarın dağlarında bir gûne küfeki kayağan taşı hasıl olur. (Ev. XVII.)

Baş ve ayak uçlarına küfeki taşları dikin. (Ev. XVII. 6, 139)

...Ve dahi, tehatteme [Ar.] derler, bir nesneyi muhkem yahut küfeke gibi şeyi çiğnese... (Aks. XVII-XVIII, 493)

Kudkud [Ar.]: Bir dağ ismidir ki anda hacerü'l-biram ya'ni küfeki ta'bir olunan taş ma'deni vardır. (Kam. XVIII-XIX. 1, 668)

2. Gevrek, yumuşak.

Er-rahvü [Ar.]: Yumuşak ve küfeki nesne. (Terceman. XV. 351)

El-hess [Ar.]: Yumşak, küfek nesne. (Ah. XVI. 1176)

Standart varyantta ve ağızlarda bu sözcüğün kullanımına rastlanmamıştır.

Nakam

TS'de 14. yüzyılda "yer altı yolu" anlamında kullanılmıştır.

Yâ Seyyid, bu ara nakam ağzıdır. (Fütuh. XIV. 224)

Bu şehrin ulu yolu vardır nakam urulmış, ol nakam içinden varırdı, yine gelirdi. (Fütuh. XIV. 222)

Standart varyantta ve ağızlarda sözcüğe rastlanmamıştır.

Obruk

TS'de 16, 18 ve 19. yüzyıllarda "çukur, oyuk" anlamında kullanılmıştır.

Ka'r [Ar.]: Her nesnenin nihayet bulduğu yer ve derin olan obruk yer. (Bab. XVI. 2, 78)

Hufre [Ar.]: Çukur ve cehennem obruğu (Bab. XVI. 2, 168)

Gev-zemin [Fa.]: Obruk, çukur yer. (Deş. XVI. 275-1)

Eş-şıkbü [Ar.]: Obruk ve çukur yer. (Tercuman. XVI. 436)

El-garıt [Ar.]: Obruk olarak düz ve geniş arza denir ve gaıt insanın necisinden kinaye olur, bedeviler ekser sahrada çukurlara oturur oldukları alâkasıyle ıtlak olunur. (Kam. XVIII-XIX. 2, 499)

El-habal [Ar.]: …Ve kuyunun içerisinde olan obrukluk ve bucaklılık vaz'ına denir ki bazen koğa ol obruklara girip ilişmekle yırtılır. (Ka. XVIII-XIX. 3, 191)

Et-ta'ta [Ar.]: Şol obruk ve isik ve alçak yere denir ki içinde olan şahıs pinhan olup görünmeye. (Kam. XVIII-XIX. 1,36)

GTS'de "1. Yer altı suyunun karbondioksit ile birleşimi sonucu oluşan karbonik asit nedeniyle toprağın çökmesi sonucu oluşan derin çukur. 2. İçinde su biriken çukur yer, doğal kuyu" anlamında kullanılmaktadır.

Obuz

TS'de 18-19. yüzyıllarda "derenin sıkışık, daracık yeri" anlamında kullanılmıştır.

El-fe'v [Ar.]: ... Ve derenin şol sıkı daracık yerine denir ki otesi yayvanlık ola, Türkide obuz ta'bir olunur. (Kam. XVIII-XIX. 3, 894)

GTS'ye göre ağızlarda "basık, düz yer, derenin dar kısmı veya iki derenin birleştiği dar kısım" anlamında kullanılmaktadır.

Öz II

TS'ye göre 17. yüzyılda "vâdi" anlamında kullanılmıştır.

Bündüz: çuvaldız, kişi: kâkâ, kireç: âjeh

Bedter yavuz, öz: vâdi [Fa.], kuyu: çâh ü kıyı: leb

(Genc. XVII. 66)

GTS'ye göre diğer anlamlarının yanında, coğrafya terimi olarak ağızlarda "sulak, verimli yer" anlamında kullanılmaktadır.

Sal

TS'de 17. yüzyılda "1. dağ eteği, yamaç 2. tabut" anlamlarında kullanılmıştır.

Çıktım yükseğine baktım

O dağların salın gördüm (Kara. XVII. 249)

Uçup uçup dağ salından gelirsin

Gelişin nereden yalınız ördek (Kara. XVII. 61)

Canım sağdır demek dünyaya yalan

Tenim teneşirde salım eldedir (Kara. XVII. 178)

Sağ yanında hazır gerek

Salı yardan ayrılanın (Kara. XVII. 257)

GTS'ye göre "ırmak taşıtı ve ağızlarda tabut" anlamında kullanılmaktadır. Tarihî dönemdeki ikinci anlam olan tabut anlamı ağızlarda devam etmektedir fakat birinci anlamı kullanılmamaktadır.

Sazak

TS'de 16. yüzyılda "sazlık, bataklık" anlamında kullanılmıştır.

Semar [Fa.]: Koğalık otu ki sular olduğu yerlerde ve sazaklarda biter.

(Deş. XVI. 111-2)

GTS'de "kuvvetli esen rüzgâr, bataklık, sazlık alan, mersin" anlamında kullanılmaktadır.

Selindi (Selinti, Selindü)

TS'de 14, 15, 16, 18, 19. yüzyıllarda "sel suyunun bıraktığı çer çöp, çamur" anlamında kullanılmıştır.

Garâbîb: katı kara, selindüdür: zebed [Ar.] (Fer. XIV. 10)

Pes anları selindü gibi kılduk ki geldi geçti. (Cev. Es. XV. 47)

Gusâ [Ar.]: Selindi ve köpük ve çürümüş ot ve talaş.

(Bab. XVI. 1, 44)

Hass [Ar.]: Derede yatan sel selindisi (Bab. XVI. 2, 569)

Nefy [Ar.]: Sel senindi getürüp gitmek, kişi kalkup terk-i diyar etmek. (Bab. XVI. 1, 626)

El-cefale [Ar.]: Sel suyunun süpürüp ilettiği has ü haşâk makulesine denir ki selinti ta'bir olunur. (Kam. XVIII-XIX. 3, 165)

GTS'ye göre "yağış sebebiyle oluşan ufak sel ve ağızlarda selin bıraktığı çer çöp" anlamında kullanılmaktadır.

Susuz Yaban

TS'ye göre 17. yüzyılda "çöl" anlamında kullanılmıştır.

Feyfât [Ar.]: Susuz yaban (Müntehab. XVII. 73-2)

GTS'de madde başı olarak bu terime rastlanmamıştır.

Topurak

TS'ye göre 15. yüzyılda "toprak" anlamında kullanılmıştır.

Bir nicesini su ile topuraktan yarattı… (Ac. XV. 5)

GTS'de toprak şeklinde yer almaktadır. Derleme Sözlüğü'ne göre topurak ağızlarda *toprak* anlamıyla kullanılmaktadır.

Ucurdum

TS'ye göre 16. yüzyılda "uçurum" anlamında kullanılmıştır.

Zehuk [Ar.]: Sarp yüce dağa giden uçurdum yoldur.

(Bab. XVI. 2, 338)

GTS'de uçurum şeklinde yer almaktadır.

Uçrum

TS'ye göre 16. yüzyılda "uçurum" anlamında kullanılmıştır.

Ulu kayayıdı gayrette bitrüm

Ziyade yüce vü etrafı uçrum (Güvahi. XVI. 95)

GTS'de madde başı olarak uçurum şeklinde yer almaktadır.

Yaban Taşı

TS'ye göre 17. yüzyılda "adî taş" anlamında kullanılmıştır.

Bes ol tâcir gerek kim ola sarraf

Yaban taşın dirüben urmaya lâf (Tennuri. XV. 245)

GTS'de madde başı olarak terime rastlanmamıştır.

Yaban Yazı (Yazı Yaban)

TS'ye göre 14-16. yüzyıllar arası "kır, ova, sahra" anlamında kullanılmıştır.

Yazıda, yabanda geyiği kovar, senin önüne getirir. (Dede. XIV. 13)

Ey gehi dağda, gehi bağda vü bahçede gezen

Ey gehievde, gehi yazı vü yabanda gönül (K. Ü. XV. 21)

Ed-deştü [Ar.]: Yazı ve yaban yer, sahra gibi.

(Terceman. XV. 323-1)

Bâdiye [Ar.]: Yaban yazı ve beriyye. (Bab. XVI. 2, 132)

Dâviye [Ar.]: Yaban yazı ve ilâç edici. (Bab. XVI. 1, 185)

Biyâban [Fa.]: Türkide yaban yazı dedikleri. (Deş. XVI. 248-2)

Harcik [Fa.]: Gen yazı yaban (Ni'meti XVI. 262)

Harcik [Fa.]: Gin yazı yaban mânasına. (Caf. XVI. 48-1)

Hâmun [Fa.]: Yaban ve yazı (Şamil. XVI. 654)

GTS'de madde başı olarak terime rastlanmamıştır. Ancak yaban sözcüğü Derleme Sözlüğü'ne göre ağızlarda kır anlamıyla kullanılmaktadır. Aynı şekilde yazı sözcüğü de ova anlamında kullanılmaktadır. Bu sebeple yaban yazı teriminin ağızlarda kullanılan bir ikileme olduğu düşünülmektedir.

Yağmurdan İçer

TS'ye göre 15. yüzyılda "sadece yağmur suyu içen, susuz toprak" anlamında kullanılmaktadır. Bu terim -Ar sıfat-fiil ekiyle meydana getirilen bir adlaşmış sıfattır.

Gerekse yağmurdan içer deşti yer olsun gerekse su basar olsun.

(Tuh. Le. XV. 347)

GTS'de madde başı olarak terime rastlanamamıştır. Tanıklama içinde geçen "su basar" terimine TS'de madde başı olarak yer verilmemiştir ancak bu da yağmurdan içer terimiyle aynı yapıdadır.

Yalım II

TS'ye göre 15-16 ve 18-19. yüzyıllarda "yalın, yalçın, sarp yer" anlamında kullanılmıştır.

Bu yanından inecek yer yoğ idi

Yalum uçurumları key çoğ idi. (Cam. XV: 67)

Kartal isüz dağlarda olur, yalım kayalarda yuva yapar.

(Hay. XV. 94)

Tiğ-ser [Fa.]: Yalım kaya. (Deş XVI.)

Ne ile buldu işbu kudreti ol

Ki yalım kaya ayrılıp olur yol (Fazilet. XVI. 48)

Şemmâ [Ar.]: Bir dağdır ve güzel yaraşık süğlüm burunlu avrat

ve katı yüce sarp ve yalım olan dağ. (Bab. XVI. 2, 37)

İmla' [Ar.]: Dağ gayetle sarp ve yalım olup çıkılmaz olmak.

(Bab. XVI. 307)

Karadan hergiz alınmağa kaabil değildir, yalım kayadır.

(K. B. XVI. 307)

Şinzıre [Ar.]: Dağ yalım ve köşesi. (Bab. XVI. 2, 224)

Eş-şakı [Ar.]: Havaya doğru uzun olup dik yukarı yalım olan dağa denir ki suûdu kaabil olmaya. (Kam. XVIII-XIX. 3, 851)

GTS'de "alev, kılıcın, bıçağın keskin tarafı" anlamlarında kullanıldığı görülmektedir.

Yar II

TS'ye göre 15, ,16, 18, 19. yüzyıllarda "yarılmış yer, suyun açtığı uçurum" anlamlarında kullanılmıştır.

Ah kim sine-i viranımızı yâr yıkar

Güce görüp depeler üstümüze yar yıkar (Sarıca. XV. 6)

Bu suya bir yar obruldu düştü. (Kesir. XV. 21)

...Mahalle ortasında seni oda yakmayınca ve üzerine yar yıkmayınca komayan. (Ferec. XV. 411)

Deveye binip yara pusma. (Ata. XV. 26)

Ve bu nehir amîktır ve ekser kenarı kendlân ve yarlardır, bu cihetten bu nehirden güzâr azîm düşvardır. (Men. Av. XVI. 107)

Sonunda havf idüp üşenme ey yâr

Ki yıkıldığı gün tozar hemin yar (Güvahi. XVI. 57)

Mürur-ı devr anın üstüne hergiz yar yıkmazdı

Yürüse yüzü suyiyle eğer âb-ı revan doğru (Ârifin. XVI. 202)

Âbhast [Fa.]: ... Ve âbkend mânasına gelir ki seyl suyu yırttığı yerdir yar ta'bir olunur. (Bürh. XVIII-XIX. 25)

Perâkûh [Fa.]: Tağın öte yüzü ve bir kavilde tağın sel suyu akacak yar ve dere gibi çukur yerlerine denir. (Bürh. XVIII-XIX. 148)

GTS'ye göre standart varyantta da bulunan terim "uçurum" anlamındadır.

Yazı I (Yazu I)

TS'ye göre 13-20. yüzyıllar arasında "ova, sahra, ıssız kır" anlamında kullanılmıştır.

Kar yağar yağmur ile heybet tolu

Sel suyıyle yazı olur toptolu (Yuz. Şeyd. XIII. 17)

Dağ u yazı kamu gulgule doldu

Kime cennet kime Arasat oldu (Yunus. XIII-XIV. 14)

Giderken yazıda hoş tonlar giyür bir kişiye uğradı.

(Yüz. Ha. XIV. 4)

Yağdı yağmur doldu andan yazılar

Ya'ni kâğıt yüzünde yazılar (Ga. XIV. 119)

Eydürler: Ey Âdem oğlanı, eğer biz bildiğimizi siz bilseydiniz az güleydiniz ve çok ağlayadınız ve yazılara çıkıp Tanrı'ya zarılık kıladınız. (Enb. XIV. 30)

Ve Beni-Sa'd kabilesi yazılarda ot devrişüp ehl ü iyâl ile sebeplenirlerdi. (Si. Da XIV. 146-1)

Bunca gönüller kapıcı gökçek suretleri… vücut yazusına getürdü. (İhlâs. XIV. 1)

Dağdan, yazıdan canavarlar dirneşürlerdi. (Fütuh. XIV. 487)

Uçmak yazusuna iriştire. (Tebareke. XIV. 34-2)

Giderdi ne yazı bilirdi ne dağ

İçi dolu aşk idi yüreği tağ (Süh. XIV. 159)

Bunu dir u yüz bulardan dönderir

Tonuzunu yazı dapa gönderir (Man. Tayr. XIV. 40)

Nigârin eydür ey yâr-i vefadâr

Bu gin yazı gözüme oldu üş dar (Işk. XIV. 85-2)

Gözümün yaşı gerek bir gün taşa

Sığmaya yazılara dağa taşa (Kadı. XIV. 554)

Atın kişnemesi vü çan avazı

Tolu olmuş idi ol ulu yazı (Dah. XIV. 40)

Tatari at irişemez tâziye

Suyunca yeler düşüben yazıya (Ferh. XIV. 5)

...Bize gin yazuyı dar gösterir dediler. (Dede. XIV. 135)

Şağal eyitti: Senin maslahatın oldur ki hava yüzüne pervaz edesin ve evlere, yazılara bakasın. (Kel. XIV. 36)

... Ol dört pâre şehri dağlarıyle, yazıyle, ağaçları, ırmaklarıyle götürdü. (Müneb. XIV-XV. 59-2)

Ger bu ayda dutula gün dir cihan

Fetret ola dağ u yazı ins ü can (Melhame. XIV-XV. 98-2)

Çiçeklerle dağları ve yazıları ve bağları ve bağçeleri bezeriz. (Leys. Mu. XIV- XV. 262-1)

Bir susuz kişi bir yazıda gider, su isteyü. (Müz. XV. 410)

Cennetle cehennem arasında bir yazı vardır kim ol yazu kat' olunmaz kim illâ göz yaşıyle. (Kesir. XV. 153)

Gezip sahra vü yazı dağ içinde

İriştiler meğer bir bağ içinde (Çeng. XV. 230)

Bir zamanda bir yazıda yorulmuş idim, bu beni deveye bindirdi.

(Güls. XV. 24)

Ey bizim Tanrı'mız ırağ eyle seferler aralığını ki konaklarımızın aralığı issizlik yazılar ola. (Cev. Es. XV. 144)

... Oğlu, kızıyle ve ehl-i beytiyle bir yazıda kaldı.

(Leys. Ar. XV. 34)

Ki doldu gövdelerden dağ u yazı şu denlü kâfiri kırmıştı gazi (Salâtin. XV. 143)

Ol Allah'tır ki yerleri yarattı, dağlarıyle ve ağaçlarıyle ve yazılarıyle ve denizleriyle... (Enfes. XV. 2)

Melekülmevt eyitti: Yâ İdris gel yazuya çıkalım bir saat... sahraya çıktılar. (Cennet. XV. 333)

Geçtiler çok dağ u yazı vü sular

Tâ Semerkand'e iriştiler bular (İbrahim. XV. 92-1)

Revâd [Fa.]: Yazı yerde olan tepe. (Miftah. XV. 89)

Bir at eyerdiler, Hasan, vezir birle bindi, pes gittiler, kaçan yazıya irdiler, bir ulu çadır gördüler. (Tez. Ba. XV. 34)

Derilip bu ağılı yıktı bunlar

Dalâlet yazusına çıktı banlar (G. Ra. XV. 212)

Merve yazusunda çadır dutup... (Taz. Ün. XV. 46-2)

Gündüzün yazıda şubanı biziz

Gece dârında pâsbanı biziz (Yuz. Hamdi. XV. 20-1)

Beyaban [Fa.]: Yazı, felât mânasına. (Cinas. XVI. 8-1)

Harçik [Fa.]: Gin yazı, yaban mânasına. (Caf. XVI. 48-1)

Sahravat [Ar.]: Otsuz geniş yazılar. (Bab. XVI. 1, 228)

Bir ulu yazı vardı Çaldıran nâm

Gelüp leşkerle etmiş idi ârâm (Hadidi. XVI. 452)

El-bâdiye [Ar.]: Sahra ve yazı (Ah. XVI. 122)

Es-sahra' [Ar.]: Ova ve yazı (Ah. XVI. 572)

Battal Gazi eydür: Bir yazıda giderdim İncil boynumda ve bürnüs eğnimde… (Rahat. XVI. 34)

Biyaban [Fa.]: Ova, yazı. (Deş. XVI. 249-1)

Hâmun [Fa.]: Düz yer ve yazı, sahra mânasına.

(Deş. XVI. 283-1)

Yazıda kaba ağaca

Ulu kuşlar konar olur (Saz. Ozan. XVI. 58)

Deşt [Fa.]: Yazı ve susuz yer. (Şamil. XVI. 434)

Yazıda seher nergis ele aldı ayağı

İster ki yaza câm-ı sabuh ile humarı (Zati. XVI. 4)

Ne güher bulsa beğenmez bırakır yazıya derya

Galiba kim ana maksut dişin gibi güherdir (Fuzuli. XVI. 144)

Sahra [Fa.]: Ova, yazı. (Ni'meti. XVI. 450)

Horus: dîk ü bağa: seng-püşt ü deşt [Fa.]: yazı (Genc. XVII. 72)

Evlerinin önü yazı

Yayılır turnası kazı (Saz. Gevheri. XVII. 187)

Ne Bağdad'ı koyam ben ve Hicaz'ı

Oda yakam ki yansın şehr ü yazı (Battal. XVIII. 131)

El-felât [Ar.]: Uzak ve ıssız yer, ova ve yazı.

(Kdeb. XVIII. 42-1)

Gemsiz harun atlar gibi yazılara kopturdu aşk (Kuddusi. XIX. 93)

Sunûf-ı evliya kalktı ayağa

Bir hareket geldi yazıya dağa (Hal. Şa. Gufrani XIX-XX. 82)

GTS'ye göre diğer anlamlarının yanında, coğrafya terimi olarak ağızlarda "ova" anlamında kullanılmaktadır.

Yazı Yer (Yazı Yeri)

TS'ye göre 16 ve 17. yüzyıllarda "düz ova" anlamında kullanılmıştır.

Sahra [Ar.]: Düz ova ve yazı yer ve otsuz ova. (Bab. XVI. 1, 38)

Bâdiye [Ar.]: Yazı yeri (Müntehab. XVII. 11-2)

GTS'de madde başı olarak terime rastlanmamıştır.

Yelme Yokuş

TS'ye göre 17. yüzyılda "dik yokuş" anlamında kullanılmıştır.

Ayasofya camii tabakasına çıkar gibi yelme yokuştur. (Ev. XVII. 7, 290)

GTS'de madde başı olarak terime rastlanmamıştır.

Yer İçi

TS'ye göre 15. yüzyılda "yer altı" anlamında kullanılmıştır.

Bınar suyu galizdir akar sudan. Çıktığı yerden igen ırak gittikçe latif olur, galizliği buhardan olur yer içinde ya topraktan olur.

(Hazain. XV. 32-2)

GTS' de madde başı olarak terime rastlanmamıştır.

Yir Karnı

TS'ye göre 14 ve 15. yüzyılda "yer altı, mezar" anlamında kullanılmıştır.

Ol gül suyiyle iki günde bir yağ dürtüp tarayıp düzüp koştuğun nazük saçın yir karnında perakende olıser. (Münep. XIV-XV. 7-1)

Standart varyantta ve ağızlarda terime rastlanmamıştır.

Sonuç olarak Tarama Sözlüğü'nde tespit edilen 292 Fizikî Coğrafya teriminden 64'ü Jeomorfoloji terimidir. Bunlardan 26'sının GTS'de aynı bağlamda kullanımı devam etmektedir. 5'i fonetiği değişmiş şekilde kullanımı devam etmektedir. 9'u standart varyantta bulunmamakta ancak Derleme Sözlüğü'ne göre ağızlarda kullanılmaktadır. 3 terim anlam değiştirmiştir. 21 terim ise bugün kullanılmamaktadır. Kaya Koltuğu terimi ise GTS'de ve Derleme Sözlüğü'nde bulunmamaktadır ancak bir arkeoloji kitabında kullanımına rastlanmıştır.

2.1.5 Kartografya

"Kartografya, harita bilimi demektir. Yeryüzünün bütünü ya da bir bölümünün, düzleme aktarılma teknikleri ve haritalardan yararlanma esaslarını inceler."[41] Bu tanımdan hareketle 'yön, mesafe, sınır' ile ilgili terimler kartografya başlığı altında incelenmiştir.

Batı

TS'ye göre 18 ve 19. yüzyıllarda "güneşin battığı yer" anlamında kullanılmıştır.

El-mağrıb [Ar.]: Güneş gurup eyliyecek cihettir ki batı tâbir olunur.

(Kam. XVIII-XIX. 1, 218)

[41] Doğanay, H., Doğanay S. (2000). *Coğrafya'ya Giriş*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, s. 191.

GTS'de "bulunulan yerde sola güney, sağa kuzey alındığında yüzün dönük olduğu yön; gün batısı, günindi, garp, mağrip, doğu karşıtı" anlamında bulunmaktadır.

Göz erimi (Göz irimi)

TS'ye göre 10, 14, 16, 18 ve 19. yüzyıllarda "gözün alabildiği kadar mesafe" anlamında kullanılmıştır.

Kaçan Musa dünin yazıya girse ve ay karanu olsa anın ol iki budağı meş'ale gibi göz irimi yer aydın verirdi. (Enb. XIV. 368)

Cezire-i Müstedirde şikâr kılurken gördü kim göz irimi yerde bir şehir göründü. (İs. H. XIV-XV. 254)

... Temam cevap vericek anın körüne ginidürler göz irimince.

(Güzide. XV. 37)

Anın içün doksan beti açılur, her biri göz erimi denlü ola.

(Müz. XV. 184)

Yine, Burak'a bindim, göz irimi yerde basardı. (Faza. X. 200)

Hak Taâlâ celle ve alâ kabrini kemâl-i kudretinden her taraftan göz irimi yer kadar gen edivere. (Cinan. XV. 85)

Hak Süphanehu ve Taââ ol mü'minin kabrini göz erimi yer gen idivere.

(Rahat. XVI. 332)

Ol kulun doksan dokuz bitişi ola, her birinin uzunluğu göz irimi yer ola.

(Zad. XVI. 8)

Göz iriminden artık bağ u gülşen

Gören gözler olur ol bağı rûşen (Fazilet. XVI. 143)

El-medd [Ar.]: Murad med-el basardır, lisanımızda göz irimi ile ta'bir olunur. (Kam. XVIII-XIX. 1. 689)

Standart varyantta da bulunan terim “ufuk” anlamındadır.

Günbatısı (Günbatusu)

TS’ye göre 15-17. yüzyıllar arasında “güneşin battığı taraf” anlamında kullanılmıştır.

> *Gündoğusundan günbatusına değin Âddemî kalmaya idi.*
>
> *(Tuh. Le. XV. 208)*
>
> *Hâver [Fa.]: Günbatısı veya gündoğusu.*
>
> *(Sıh. Ac. XV. 23)*
>
> *Sol elini günbatusundan kor, sağ elini gündoğusundan kor.*
>
> *(Saat. XV. 27-3)*
>
> *Gün battığından yanadan gelen yel yaramazdır, güneş hararetine karşı eser, harareti irker. Ne kadar hışım yeli estiyse günbatusundan esti. (Hazain. XV. 27-2)*
>
> *Cabil [Fa.]: Günbatısı. (Şamil. XVI. 413)*

GTS’de madde başı olarak gün batısı şeklinde yer almaktadır. 1. Batı. 2. Batıdan esen sıcak rüzgâr anlamlarında kullanılmaktadır.

Gündoğacak

TS’ye göre 16. yüzyılda “meşrık” anlamında kullanılmıştır.

> *Tanrı Taâla yer kıranı ile gök eteği içinde gündoğacak ve dulunacak yarattı. (Enb. XIV. 33)*

Standart varyantta ve ağızlarda bu sözcüğün kullanımına rastlanmamıştır.

Gündoğusu (Gündoğrusu) I

TS’ye göre 14-16 ve 18-19. yüzyıllarda “şark, meşrık” anlamında kullanılmıştır.

Evi yüce ede ve hep evlerin kapusunu ve yönünü gündoğrusuna ede.

(Yadiğar. XIV. 3-2)

… Kapusu güntoğusuna ve foryazdan yana ola.

(Mü. Şi. XIV-XV.5)

Sol elini günbatusundan kor, sağ elini gündoğusundan kor.

(Saat. XV. 17)

Gün battığından yana dağ olucak, kim güntoğusu

(Hazain. XV. 27-2)

İki dönüm miktar yeri, kim güntoğusu Rahman mezreasına muttasıldır… (Sic. B. XV. 3, 160)

… Bu muradı bulmak dileyen bu meclisten kalktığımız vakıt gündoğusuna nazar eylesin. (Ferec. XV. 153)

Gündoğusundan günbatısına değin Âdemî kalmaya idi.

(Tuh. Le. XV. 208)

Sabâ [Fa.]: Gündoğusu tarafından esen yele derler. (Ni'meti. XVI. 449)

Hâver [Fa.]: Gündoğusu. (Şamil. XVI. 422)

Câbilka [Fa.]: Gündoğusu. (Şamil. XVI. 413)

Bâd-i Herat [Fa.]: Meşrık tarafından hübup eden yeldir ki gündoğrusu ta'bir olunur. (Bürh. XVIII-XIX. 14)

GTS'de madde başı olarak gün doğusu şeklinde yer almaktadır. 1. Doğu. 2. doğudan esen soğuk ve kuru rüzgâr anlamlarında kullanılmaktadır. Derleme Sözlüğü'ne göre ağızlarda "doğu rüzgârı" anlamında kullanılmaktadır.

Güney

TS'ye göre 17-19. yüzyıllar arasında "güneşi hiç eksik olmayan, güneşe karşı olan yer" anlamında kullanılmıştır.

Âftabgâh [Fa.]: Güney. (Cam. Fa. XVII. 82)

Petev [Fa.]: Ol yere derler ki muttasıl güneş tokuna, Türkide güney ve çoğaç ta'bir olunur. (Bürh. XVIII-XIX. 146)

Betev [Fa.]: Meşrık mânasınadır, mağrıp mukabilidir ve ol yere dahi denür ki hemişe güneş ısabet eyleye; Türkide çoğaç ve güney ta'bir olunur. (Bürh. XVIII-XIX. 102)

GTS'de "bulunulan yerde sola doğu, sağa batı alındığında yüzün dönük olduğu yön; lodosluk, cenup, kuzey karşıtı" anlamında bulunmaktadır.

Hartı (Kartı)

TS'ye göre 16 ve 17. yüzyıllarda "harita" anlamında kullanılmaktadır.

Rahinamec [Ar.]: Gemicilerin puslası ve hartı ve kıblename.

(Bab. XVI. 1, 386)

Her geminin yürüdüğü gece gündüz kıyas ile hisap edüp hartı gözedürler. (Tuh. Ki. XVII. 135)

Hartı bir deridir ki suret-i bahr ve rüzgârlar yazılmış.

(Tuh. Ki. XVII. 142)

...Ekseri mürebba resmolunan sahifeler hartı derler, kartı onun tahrifidir. (Cihan. XVII. 60)

Standart varyantta ve ağızlarda bu sözcüğün kullanımına rastlanmamıştır.

Kesinti

TS'ye göre 18 ve 19. yüzyıllarda "kıta, parça" anlamında kullanılmıştır.

Pâre [Fa.]: Dokuz mânası var. Biri, parça ve kesinti mânasındadır. Arabide kıt'a derler. (Bürh. XVIII-XIX.14)

GTS'de "1. Kesilen parça. 2. Bir işin bir süre için durması; fasıla, inkıta. 3. Ödenen bir paradan herhangi bir sebeple kesilen bölüm" şeklinde anlamları bulunmaktadır. Tarihî dönemde kullanılan anlamı standart varyantta devam etmemiştir, değişmiştir.

Kırañ (I), (Kırağ, Kırak)

TS'ye göre 14-19. yüzyıllar arasında "1. Kenar, kıyı, uç, sınır, etraf. 2. Ufuk" anlamlarında kullanılmıştır.

Fülân yerde bir mergzar ve çemen vardır kim anın kıranları çiçekler ve güller birle dolmuştur. (Kel. XIV. 83)

Yürüdü deniz kıranında birez

Cühut ile söz açar idi ez ez (Süh. XIV. 214)

Ki bakar görür bir ağaç ol gece

Denizin kıranında bitmiş yüce (Süh. XIV. 221)

Deniz kıranında bakıp gördü ol

Ki hoş yerdürür dürlü yemişi bol(Süh. XIV. 247)

Geldiler gemimiz çektiler kıraka getürdüler, kimsemiz telef olmadı. (Yüz. Ha. XIV. 166)

Bu deryada yüz bin gemiler batar

Ki her tahtası bir kıranda yatar (Ferh. XIV. 2)

Eyittim Abdallar kaçtır? Eyitti: Altmış, anın ellisi Mısır ilinde Ariş'den Furat kıranına değindir. Ve ikisi Masisa'dadır ve birisi Askalân'dadır ve yedisi kalan illerdedir. (Enb. XIV. 539)

Malin meta'ın deniz kıraña iletmişti. (Fütuh. XIV. 18)

Gözüm yumup salaram canı şol denize ki

Ne ortası görünür ne görüne kırakı (Kadı. XIV. 338)

Saldım özümü bir denize kim katı bahan

Görmez nite ki deniz olursa kırakını (Kadı. XIV. 388)

Gemini bahr-i işk ortasına sür

Ki gark olur gözetenler kırakı(Kadı. XIV. 570)

Bir denizin kırañına irdiler

Yavrular cüst ol denize girdiler(Man. Tayr. XIV. 71)

Kıran yerde tikilmiş otahların o zalim yıktırdı ola. (Dede. XIV. 222)

Ve su kıranında olan yarpuz suyu ve sığır ödü ve...

(Yadigar. XIV. 133-1)

Ol kavim anı işitüp terahhüm kıldılar, alıp gemiye koydular ve geminin kırağında yerceğüz gösterdiverdiler. (Müneb. XIV-XV. 44-1)

Bir çoban koyuncukların getirdi bir korunun kenarında otarır, zira koru kıranı dahi otluca olur (Müneb. XIV-XV. 127-1)

Şular ki yolda yolun saptı anlar

Anın aşkında kıran kaptı anlar (Tennuri. XV. 215)

Nil kıranında mıkyas yanında otururdu. (Kesir. XV. 231)

Kızını su kıranında gördü. (Ta. Sel. XV. 10)

Türkmenler hendek kırañma iriştiler. (Ta. Sel. XV. 805)

Toprağa yatar, yuvalanır, daş bigi olur, su kırañında durur.

(Hay. XV. 185)

Bir ırmak kıranına vardılar, oturdular. Üç kirdeleri vardı, ikisin yediler. (Hay. XV. 67)

El-udvetü[Ar.] : Dere kenarına ve kıraña derler. (Terceman. XV. 58)

Evvel-i Haşimiyye ki müslüman olup Medineye bile hicret eden bu idi. Meşhedi, Osman türbesi yanında Bakiy'de bostan kıranında olur.

(Faza. XV. 188)

Bu ol kuyudur ki kıranında havuz vardır. (Faza. XV. 171)

Ara yerde duruben bir ulu mar

Ol tabak kıranına ağzı sunar (Cam. XV. 15)

Anın ardınca Mesepiri yürür

Çıktı kâfir bahr kıranın bürür (Enveri. XV. 60)

Gelip bir su kıranında oturdu

Biri çakmak çakıp od yaktı turdu (Çeng. Dâi. XV. 248)

Bir suyun kıranında bir divar

Var idi yücelikte hem-çü menar (İbrahim. XV. 83-2)

Kış gününde çukur, alçak yerler, deniz kıranları ıssı olur.

(Hazain. XV. 27-1)

Acı deniz kıranlarının havası yavuz olmaz, eğerçi ıssı olur.

(Hazain. XV. 27-1)

...Dahi bir çeşme yaz, kırañında ağ kurulmuş ola ve erkek geyik ol ağa tutulmuş ola. (Ferec. XV. 101)

Furat kıranında bir savmaaya girdi ibadete meşgul oldu

(Tex. Ba. XV. 75)

İbrahim Aleyhisselâm geçerken deniz kıranında bir cife gördü.

(Leys. Ar. XV. 142)

Resûl Aleyhisselâm andan bir pâre alup şöyle iki pâre kıldı anı gerü tabakın kırañına kodu. (Leys. Ar. XV. 143)

Kılmak gereklisi gerek olduğun gereğince görüp kayrımadılar, kayırmazlık kıranında kurudular kaldılar. (Sır. XVI. 50)

Denize düşüp talabırken dalgaya binip dalıp çıkarken kalgıyıp inerken batıp dönerken göl kıyısının kıvrımı kıranında bıyıklı balıklar temaşa ettiğimi sana güle güle söyleyidurur- dum. (Sır. XVI. 56)

... İkinci (dostu) oldur kim sini kıranındayken biledir.

(Ta. Şahi. XVI. 18-2)

Kenar [Fa.]: Kıran ve hâlet-i vusletten kinayettir. (Ni'meti. XVI. 524)

Teje [Fa.]: Su kıranı. (Ni'meti. XVI. 201)

Katı karanu ol kuyu kıranı

Anın ne gecesi belli ne tanı (Şeh. §. XVI. 218)

Kenar [Fa.]: Her nesnenin kırañı . (Cinas. XVI. 71-1)

Keran [Fa.]: Kıran sahil mânasına. (Cinas. XVI. 30-1)

Keran [Fa.]: Kenar mânasına ki Türkide kıran derler...

(Deş. XVI. 273-2)

Kenar [Fa.]: Kıran ve kıyı. (Şamil. XVI. 129)

Teje [Fa.]: Su kırakı (Şamil. XVI. 222)

Kenâre [Fa.]: Kırañ, kenar mânasına. (Caf. XVI. 133-1)

Him [Fa.] Çapak ki güzden akup kıranlarında cem'olur.

(Caf. XVI. 52-2)

Kıran mânasına keran [Fa.] ki... (Deka. XVI. 166-1)

Şâtî [Ar.]: Kıran ve dere kenarı. (Müntehab. XVII. 52-1)

İske [Ar.]: Kıran (Müntehab. XVII. 2-2)

Harf [Ar.]: kıran, fürce: gedik, yanbaşıdır: verk verik Libd: keçe, azm: kemik, midre: kesek, hısy: tezek(Naz. L. XVII. 9)

Kenar [Fa.]: Kırañ ve etek. (Nuh. Tuh. XVII. 77-1)

El-a'da [Fa.]: Dere kıranları (Kdeb. XVIII. 119-1)

Kerah [Fa.]: Kenar mânasınadır ki Türkçe kırañ derler ve nihayet ve intiha mânasına gelir. (Bürh. XVIII-XIX. 476)

İsm ü nâm: ad, kıran : harf [Ar.] ü keran[Fa.], fil: is, kâr (Naz. Cev. XVIII-XIX. 30)

2. Ufuk.

Kaçan yıldızlar şahı güneş mağrıp kırañına dolandı. (Kel. XIV. 54)

Pes gördüm kim göğün kıranları perde asılmış gibi su üzere inmiş idi. (Enb. XIV. 767)

On iki meydanda bazar kurulur

Halk dolur taşarmış kırağın senin. (Saz. Zülahi. XIX. 541)

GTS'ye göre diğer anlamlarının yanında coğrafya terimi olarak ağızlarda "yakın çevre, bayır, kıraç toprak, birbirine paralel olarak uzanan iki akarsu arasında kalmış dağ sırtı" anlamlarında kullanılmaktadır. 'Kıran' teriminin TS'de bulunan anlamına bakıldığında 'kartografya' içinde değerlendirilir. GTS'de bulunan anlamına bakıldığında ise "jeomorfoloji" içinde değerlendirilir.

Kuzey

TS'ye göre 18 ve 19. yüzyıllarda "güneş görmeyen yer" anlamında kullanılmıştır.

El-kam'e [Ar.]: Şol yere denir ki ana asla güneş uğramaya. Türkide kuzey ta'bir olunur. (Kam. XVIII-XIX. 1, 45)

Nesa [Fa.]: Ol mevzi'dir ki asla güneş tokunmaya yahut pek az tokuna, Türkide kuzey ve kuytu ta'bir olunur. (Bürh. XVIII-XIX. 591)

GTS'de "bulunulan yerde sağa doğu, sola batı alındığında yüzün dönük olduğu yön; şimal, güney karşıtı" anlamında bulunmaktadır.

Sınurdaş (Sınurtaş)

TS'ye göre 14-17. yüzyıllar arasında "sınır sınıra, hem hudut" anlamında kullanılmıştır.

Hem sınurdaş konşularız ve hem din gayreti var.

(Hamza. XIV-XV. 37-3)

... Amma bu Ma'ruf şah Merzuk şah ile sınurdaş olmağa aralarında ahitleri var idi. (Hamza. XIV-XV. 19, 221)

Bu yana mülk-i Gürcistan alındı

Sınurdaş oldu tâ Şirvan alındı. (Hadidi. XVI. 19)

Tuharistan, Türkistan ile sınurdaştır. (Cihan. XVII. 253)

Memâlik-i mahrusa sureti ve etrafında sınurdaş olan memleketler tasviri bilinmek gerekir. (Tuh. Ki. XVII. 3)

GTS'de (sınırdaş) "ortak sınırları olanlardan her biri; hemhudut" anlamında bulunmaktadır.

Ulu yol

TS'ye göre 14-19. yüzyıllar arasında "büyük yol, cadde" anlamında kullanılmıştır.

Nameyi mühürledi, bir kaasıda verdi ve katı ısmarladı kim ulu yollardan sakıngıl kim bu nameyi eline düşmanın düşmeye.

(Kel. XIV. 5)

Ulu yol şahsı ulu şehre yeder

Kiçi yol dağlar arasına gider. (Man. Tayr. XIV. 276)

Râh-şah [Fa.]: Seyyah kimse ve Şah-Râh mânasına ulu yol.

(Miftah. XV. 87)

Şah-râh [Fa.]: Ulu yol. Türkide sultan yolu derler.

(Ni'meti. XVI. 422)

Şah- râh [Fa.]: Ulu yol (Deş. XVI. 336-1)

Şah- râh [Fa.]: Ulu yol (Şamil. XVI. 465)

Şam nahiyesinden yana olan ulu yoldan getüreler. (Rahat. XVI. 3)

Fec [Fa.]: Büyük ve işlek yola denir ki ulu yol ta'bir olunur.

GTS'de madde başı olarak kullanımı bulunmamaktadır.

Yöre

TS'ye göre 14-19. yüzyıllar arasında "etraf, çevre, civar, daire, muhit, havali" anlamında kullanılmıştır.

Çevre konar ol kuyu yöresine

Kul karavaş çok kumaş bilesine (Yuz. Şeyd. XIII. 13)

Oğlanları geldiler atasına

Oturdular atası yöresine (Yuz. Şeyd. XIII. 94)yazı

Deniz yöresine yörenen kişi

Güher bulmak anın değildir işi (Süh. XIV. 256)

Şar adını Tuhan komuşlar idi

Yöresi akar su, yemişler idi)Süh. XIV. 233)

Sen ivmeyigöre sonucu göresin

Ki kaç kez yörenir damın yöresin (Süh. XIV. 84)

Zâtü'r-rie zahmeti olan kişinin kulağı tözünde, ya göğsü yöresi akar su, yemişler idi (Yadigâr. XIV. 66)

Şeytanın ne zehresi ola kim anın yöresinden geçe.

(Tebareke. XIV. 27-1)

Eğer sarhoş olmasavuz bizim yöremize uğrayımazdınız.

(Anter. XIV. 36)

... Yöresine âdem gelmeğe komazdı. (Anter. XIV. 441)

Bu köyü vurmağa azm eylediler

Yöresin çizdiler cezm eylediler (Işk. XIV. 178-2)

Pes ikisi yüz arslandan yana tuttular. Kaçan katına erdiler, arslan öküze sordu kim üşbu yöreye kaçan geldin? (Kel. XIV. 16)

Pes bir yeni yiğit yüksek boylu, ince belli, tatlı dilli ana fitne olmuş idi. Ayruk herifleri anın yöresinden geçmeğe konazdı. (Kel. XIV. 17)

Anca üşenler görenler yöreden

Kim yavu varır vezir el aradan (Man. Tayr. XIV. 153)

Veheb ibni Münebbih eydür: Zülkarneyn Kaf dağına geldi yöresinde uşak dağlar gördü. (Enb. XIV. 8)

Yandı iyman ara yerde şem' olup

Allah emri yöresinde cem' olup (Ga. XIV. 113)

Ey kulum sana bir dirlik verem ki fena yeli anın yöresinden geçmeye. (İhlâs. XIV. 163)

Koma od yöresinde pambuğ ü kav

Ki fi'l-hâl tutuşur ü yanar ev (Ferh. XIV. 64)

Hem altun idi her bir penceresi

Ağ inciden bezendi her yöresi (Dah. XIV. 90)

Ve ol kim sular yöresinde biter azîm terdir. (Edviye. XIV. 46)

Bir başı, ayağı belüsüz cemâatın yöresine yörendi. (Fütuh. XIV.9)

Ne kim ol yörede salip milletinden beyler, çeriler varsa tuşlu tuşuna kaçmışlar. (Fütuh. XIV. 35)

Sultan kulu ol ki ola âlem sana Bağdat

Yörene yörenimeye ayya eşiğinde (Kadı. XIV. 217)

Kaçan bir dünya beğinin korusuna uğrasan ol alâmeti görüp ol birkaç hakir kullardan ihtiyat edüp anın yöresine gelmezsin ki nâgâh eşecüğüm elden gide yahut eğnimden kaftanım çıkaralar deyü.

(Müneb. XIV- XV. 127-1)

Zencebil, rutubet ki boğazda ve yöresinde ola, ana cilâ verir.

(Mü. Şi. XIV-XV. 37)

Bu taş her kanda kim ola Cinniler o yöreden kaçarlar.

(İs. H. XIV-XV. 558)

Guz'lar bir bölük Türkmen tâife idi. Otlakları ve yaylakları Belh yöresinde idi. (Ta. Sel. XV. 41)

Ol sarayın yöresinde gezip yürürdü. (Ta. Sel. XV. 100)

Beni bir yerde denetgil ki zinhar

Yöresinde anın olmaya ebrar (Ruşeni, XV. 69)

Ebu Ahmed emretti, anı ve anın yöresindekini ve ana yakın olan yerleri harap etmeğe. (Kesir. XV. 106)

Ey anlar ki iman getürdüler, mukaatele idin şol kâfirlerle ki sizin yörenizde ve yakınınızdadır. (Leys. Ar. XV. 556)

Tanrı Taâlâ ana arılar musallat kılmıştır, anın yöresinde üşerler, ana bal verirler. (Tez. Ba. XV. 169)

Atına bindi Fağfur sarayına vardı, dergâh yöresin gezdi.

(Ferec. XV. 323)

...Mekke yöresinde bir yere kondular. (Güzide. XV. 69)

Karye-i mezkûre yörelerinde olan Akçakoyunlu'lardan birinin kulu gelip bize eyitti ki... (Sec. B. XV. 7, 17)

Hayf ola gülşene diken dolmak

Bülbülün yöresinde zağ olmak (İbrahim. XV. 68-1)

Çeşmeler kurur, harap olur, hiç kimse yöresine uğramaz olur.

(Müz. XV. 308)

...Murat ol havlinden yöresindeki şehirlerdir dımışk gibi.

(Enfes. XV. 578)

Veli kimseler ola ki gireler Cennet gibi

Hisab ile azâb anın geçilmeyüp yöresinden (Delil. Xv. 141)

Hizmetinde oldu her kevkep temam

Tuttular merkez yöresinde makam (Vahdet. XV. 141)

İhlâs bınarın anun gönlünde akıdam, ayruk riyâ yöresine yörenmeye. (Tuh. Le. XV. 305)

Anın yöresinde arılar uçarlar. (Tez. Ün. XV. 64-1)

El- melgamü [Ar.]: Ağız yöresinden ve çevresinden dil eriştiği ve yetiştirdiği yere derler. (Terceman. XV. 145-1)

Didi Istanbul boğazını kesem

Ol aduccuhala yel gibi esem

Çün sekiz yüz elli altı oldu sâl

Buldular ol yörede birkaç cibâl

Kara Derya'dan yana bir kal'a sarıp

Yaptı. andan urdu Istanbul'a darp (Enveri. XV. 95)

Kamu kâfirler anın yöresine derilip taşlarlar idi.

(Cennet. XV. 354)

Mescid-i Aksa ki Kudüs'tedir bereket bıraktı anın yöresine

(Cev. Es. XV. 374)

...Bir evde koyalar kim karanu ola, havası latif mu'tedil ola, yöresine mersin yaprağı, alma, turunç koyalar.

(Hazain. XV. 10-1)

Lûgat, nahv ü maâni, hikmet ü sarf

Yöresinde yörenir bunların harf (G. Ra. XV. 130)

Kan'ol yürek ki bübüle zağ oldu hem-nefes

Ağla gözüm ki gül yöresi doldu hâr ile (Şeyhi. XV. 147)

Anlar dahi Dimetoka yöresini ve Hacı İl Beyi Bergus yöresini çalıp çırpıp gerü Gelibolu'ya getirdilerdi. (T. Oruç. XV. 19)

Etmeyem ben bu işi Tanrı hakı

Varmayam hammam yöresine dakı (Cam. XV. 42)

İnegöl yöresinde köyleri var kim ana Turgutili derler.

(Âş. XVI. 20)

Meğer ol yörede var idi bir şah

K'özüne baht ü devlet idi hem-rah (Lârendi. XVI. 138)

Tûr [Ar.]: Dağ ve kişinin evi yöresi (Bab. XVI. 1, 64)

İttifak ol yörelerde bir kurt mekân ve yurt tutup sakin olmuştu. (Mevahib. XVI. 710)

Gird [Fa.]: Yöre ve çevre. (Şamil. XVI. 495)

Tebgur [Fa.]: Kuş minkarı ve hayvanatın ağzı yöresi

(Ni'meti. XVI. 196)

Yöresi dolu gılman içi pür-hûr

Bilürler k'andadır ol menba'ı nûr (Yuz. Şems. XVI. 140)

Tağılalardı yörenden ya'ni katından tağılup gidelerdi.

(Rahat. XVI. 156)

Ki Umman ile Kaf'ın arasına

Temamet hükmederler yöresine hükmederler yöresine

(Fazilet. XVI. 80)

Pes andan bite çalılar oraya

Pamukçular yük ile ol yöreye (Güvahi. XVI. 91)

Sevgi şol yörede yurt tuttu. (Sır. XVI. 10)

Etrafında olan yöre köyleri cümle maslık ekerler, biçerler, gayet malığı bol yerdir. (K. B. XVI. 639)

Harem [Ar.]: Mekke yöresi (Müntehab. XVII. 29-1)

Bir küçücük ceran geldi

Bizim köyün yöresine (Kara. XVII. 225)

El-vekef [Ar.]: ... Ve kumluğa bitişik arz-ı sulb eden aşağı inecek yöreye ve engebeye denir. (Kam. XVIII-XIX. 2, 859)

GTS'ye göre standart varyantta "bir bölgenin belli bir yer ve çevresini kapsayan sınırlı bölümü; havali, mahal, civar" anlamında kullanılmaktadır.

Sonuç olarak Tarama Sözlüğü'nde tespit edilen 292 Fizikî Coğrafya teriminden 13'ü Kartografya terimidir. Bunlardan 8'i GTS'de aynı bağlamda kullanımı devam etmektedir. 1'i fonetiği değişmiş şekilde kullanımı devam etmektedir. 1 terim anlam değiştirmiştir. 3 terim ise bugün kullanılmamaktadır.

2.1.6 Klimatoloji

Klima (iklim) ve *loji* (bilim) kelimelerinden oluşan Klimatoloji, atmosferde oluşan hava olaylarını ve yeryüzünde görülen iklim çeşitlerini inceleyen bilim dalıdır. "Havaküre (atmosfer) içinde özellikle de troposfer katmanında cereyan eden iklim olgularını inceler. Sıcaklık, basınç, rüzgârlar, nemlilik ve yağışlar gibi."[42] Bu bağlamda, Klimatoloji iklim tipleri, iklim özellikleri ve hava olaylarını inceleyen bilim dalıdır. Klimatoloji terimleri bu tanımlar doğrultusunda seçilmiştir.

Ayaz

TS'ye göre 16. yüzyılda "açık, bulutsuz (hava)" anlamında kullanılmıştır.

Mâhe [Fa.]: Ayaz yâni ay aydını ve matkap. (Ni'meti. XVI. 574)

El-ısha'ü [Ar.]: Göğün yüzü açılıp ayaz olmak.

(Terceman. XVI. V. 82-2)

GTS'de "1. Duru, sakin havalarda çıkan kuru soğuk. 2. Çok soğuk hava" anlamlarında kullanılmaktadır.

Boğanak/Buğanak/Buğunak

TS'ye göre 16, 18 ve 19. yüzyıllarda "sağanak" anlamında kullanmıştır.

Er-rasade [Ar.]: Yağmur buğunağı ki bir uğurdal yağan dökülür.

(Ah. XVI. 436)

El-hedme [Ar.]: Buğanak yağmur ki bir uğurdan yağar.

(Ah. XVI. 1169)

Bâran-şitap [Fa.]: Buğanak (Caf. XVI. 14-1)

[42] Doğanay, H., Doğanay S. (2000). *Coğrafya'ya Giriş*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, s.190.

El-hedme [Ar.]: Yağmur buğanakı (Tercaman. XVI. 3, 286-2)

Şü'bûb [Ar.]: Yağmur buğanağı ve miktar ve güneş yolu.

(Bab. XVI. 2, 92)

Ol öteden beri gürleyü gelen gölgesüz, buğanaksız, bulut bulanuğundan yeğdir. (Sır. XVI. 2-2)

El-karn ve yağmurun birden sağanaklı yağmasına denir ki bora ve buğanak tâbir olunur. (Kam. XVIII-XIX. 3, 686)

GTS'ye göre ağızlarda "sağanak, bora" anlamında kullanılmaktadır.

Çakır Ayaz

TS'ye göre 17. yüzyılda "kar serpintili soğuk" anlamında kullanılmıştır.

Nâgehan bir çakır ayaz oldu

Sebz tûti sefid bâz oldu (Atai. Ha. XVII. 55)

GTS'de "açık ancak soğuk hava" anlamında kullanılmaktadır.

Çavğın I (Çavkın)

TS'ye göre 15. yüzyılda "şiddetli rüzgâr ve alev" anlamında kullanılmıştır.

Kimi Sırat'ı kucaklamıştır, cehennem odunun çavğını anı yakmıştır.

(Cev. Ah. XV. 822)

El- hellâbe [Ar.]: Yağmurlu ve çavkınlı sovuk yel.

(Terceman XV. 293-2)

GTS'de madde başı olarak bu terime rastlanmamıştır. Derleme Sözlüğü'ne göre ağızlarda "sağanak, karla karışık yağmur" anlamlarına gelmektedir. Bahsi geçen yüzyılda sözcük *rüzgâr* ve *alev* anlamlarında kullanılırken ağızlarda anlamı değişmiş ve *yağmur* olmuştur.

Dolucah

TS'ye göre 14. yüzyılda "jale, çiy, şebnem" anlamında kullanılmıştır.

Bûse diledim dudağını tuttu dişiyle

Düştü dolucah danesi ünnaba sanasın (Kadı. XIV. 177)

Standart varyantta ve ağızlarda sözcüğe rastlanmamıştır.

Düğülce

TS'ye göre 16 ve 17. yüzyıllarda "bulgur şeklinde yağan kar" anlamında kullanılmıştır.

Düngâle [Fa.]: Düğülce ki kar gibi yağar. (Ni'meti. XVI. 322)

Denglâle [Fa.]: Düğülcecük ki gökten kar gibi yağar…

(Deş. XVI. 325-1)

Dinglâle [Fa.]: Düğülcecik ki gökten kar gibi yağar.

(Nuh. Tuh. XVII. 184)

GTS'de madde başı olarak sözcüğe rastlanmamıştır. Derleme Sözlüğü'ne göre ağızlarda "kışın soğuk havalarda yağan sert ve yuvarlak kar tanecikleri" anlamında kullanılmaktadır.

Eğri Yel

TS'ye göre 16-18. yüzyıllar arasında "iki esaslı yön rüzgârlarının arasından esen rüzgâr, yıldır rüzgârı" anlamında kullanılmıştır.

Nekbâ [Ar.], bâd-i kej [Fa.]: Eğri yel ki münharif olup iki riyhim mâbeynine vâki' olur. Malûm ola ki nekbâ dört neivi'dr. Eğer sebâ ile cenup mâbeynine vâki' olursa… (Aks. XVII-XVIII. 139-2)

Bâd-i kez [Fa.]: Eğri yel. (Şamil. XVI. 135)

Standart varyantta ve ağızlarda bu sözcüğün kullanımına rastlanmamıştır.

Esen II

TS'ye göre 16. yüzyılda "rüzgâr" anlamında kullanılmıştır. Es- fiiline -An sıfat-fiil ekinin getirilmesiyle oluşturulmuştur.

Esenden bu oğlancık efildeyip fiğan eder. (Sic. K. XVI. 2, 184)

GTS'de esen madde başı "ruhsal ve bedensel olarak sağlıklı, sıhhatli olan; salim" anlamında yer almaktadır. TS'de bulunan *esen* sözcüğüyle bağlantısı yoktur.

Esirgin

TS'ye göre 16. yüzyılda "bora, fırtına" anlamında kullanılmıştır.

Zire kim deryada çok yeller eder

Kim esirginler olur yollar keser (K. B. XVI. 18)

GTS'de madde başı olarak sözcüğe rastlanmamıştır. Derleme Sözlüğü'ne göre ağızlarda "tipi, kar fırtınası" anlamında kullanılmaktadır.

Foryaz

TS'ye göre 14-16. yüzyıllar arası "poyraz" anlamında kullanılmıştır.

Eğer bu haller ile foryaz tarafı tutulmui olsa ve deniz dahi kıble tarafından olsa… (Yadigâr. XVI. 3-1)

Ve şimal tarafını, kim foyrazdur açuk koya ve şöyle düze kim evün içine güneşün şuâyı gire. (Yadigâr. XIV. 3-2)

Irmak suyu ola kim arı toprak üzerine ya taşlar üzzerine aka foryazdın (karekelidir) yana veya gün doğusundın yana aka. (Teshil. XVI-XV. 11)

Kapısı gün toğusuna ve foryazdan yana (Mü. Şi. XVI-XV.5)

Foryaz esicek semürür öyle yelinden aruklar. (Hay. XV.37)

El-mirzem [Ar.]: ... ve dahi foryaz dedikleri yele dahi mirzem derler. (Terceman. XV. 340)

Foryaz kıble yeline eyitmiş: Be herif, çıkmazsın. illâ çıkacak âlemi kurutursun, gece ve gündüzler esip gâh ağlarsın ve gâh inlersin.

(Letaif. XVI. 90)

GTS'de madde başında *foyraz* değil, *poyraz* şeklinde yer almaktadır.

Gün Açılmak

TS'ye göre 13. yüzyılda "hava açılmak, güneş ortaya çıkmak" anlamında kullanılmıştır.

Ol sâat bulut gider gün açılur

Şevk-ı nuru âlem üzre saçılur (Yuz. Şeyd. XIII. 17)

GTS'de madde başı olarak terime rastlanmamıştır.

Günbatısı Yeli

TS'ye göre 16. yüzyılda "batı rüzgârı" anlamında kullanılmıştır.

Bâd-i mağrıp [Fa.]: Günbatısı yeli (Şamil XVI 63)

GTS'de madde başı olarak terime rastlanmamıştır.

Gündoğusu II (Gündoğrusu)

TS'ye göre 14, 15, 16, 18, 19. yüzyıllarda "doğudan esen yel" anlamında kullanılmıştır.

Evi yüce ede ve hep evlerin kapusunu ve yönünü

gündoğrusuna ede.

(Yadigâr. XIV. 3-2)

... Kapusu güntoğusuna ve foryazdan yana ola.

(Mü. Şi. XVI-XV. 5)

Sol elini günbatusundan kor, sağ elini gündoğusundan kor.

(Saat. XV. 17)

Gün battıpından yana dağ olucak, kim güntoğusu açık ola…

(Hazain. XV. 27-2)

İki dönüm miktar yeri, kim güntoğusu Rahman mezreasına ,muttasıldır…

(Sic. B. XV. 3, 160)

... Bu muradı bulmak dileyen bu meclisten kalktığımız vakıt gündoğusuna nazar eylesin. (Ferec. XV. 153)

Gündoğusundan günbatısına değil Âlemi kalmaya idi.

(Tuh. Le. XV. 208)

Sabâ [Fa.]: Gündoğusu. (Şamil. XVI. 449)

Hâver [Fa.]: Gündoğusu. (Şamil XVI. 422)

Câbilka [Fa.]: Gündoğusu (Şamil. XVI. 413)

Bâd-i Herat [Fa.]: Meşrık tarafından hübup eden yeldir ki gündoğrusu ta'bir olunur. (Bürh. XVIII-XIX. 14)

GTS'de madde başı olarak gün doğusu şeklinde yer almaktadır. 1. Doğu. 2. Doğudan esen soğuk ve kuru rüzgâr anlamlarına gelmektedir. Derleme Sözlüğü'ne göre ağızlarda "doğu rüzgârı" anlamında kullanılmaktadır.

Gündoğusu Yeli

TS'ye göre 16. yüzyılda "doğu rüzgârı" anlamında kullanılmıştır.

Bâd-i meşrık [Fa.]: Gündoğusu yeli (Şamil. XVI. 162)

GTS'de madde başı olarak terime rastlanmamıştır.

Ildırım

TS'ye göre 14-16. yüzyıllar arasında "yıldırım" anlamında kullanılmıştır.

Sâika [Ar.]: ıldırım sûr: divar, hor: mehin (Fer. XIV. 37)

Sözü var mancınık gibi yıkıcı

İtâbı ıldırım gibi yakıcı (Işk. XIV. 111-2)

Gökten ıldırım ağ-ban evim şakır gördüm. (Dede. E. XIV. 43)

Bahtû [Fa.]: Ildırım (Miftah. XV. 54)

Dizginin İlyas Bey şahın tutar

Geldi andan bir ulu beydir Tatar

……..

Anı anda pâre ittiler

Ildırım'ı anda alıp gittiler (Enveri. XV. 90)

... Kesif ve galiz olup arza nâzil oldukta sâika zâhir olur

Ki Türkide ıldırım derler. (Men. Ev. XVI. 65)

GTS'de madde başı olarak yıldırım şeklinde yer almaktadır. Derleme Sözlüğü'ne göre ıldırım, ağızlarda "yıldırım" anlamında kullanılmaktadır.

Issı

TS'ye göre 13-19. yüzyıllar arasında "sıcaklık, hareket" anlamında kullanılmıştır.

Aşka mecnun olanlar assı, ziyandan farig

Korkmaz ıssı soğuktan pes ne bilseler odu. (Yunus. XIII-XIV. 147)

... Konuk, bir cihan-geşte kişiydi, müsafirlik anın işiydi, delim acayip görmüş idi ve rûzigâr ıssısın ve sovuğun çok görmüş idi. (Kel. XIV. 84)

Ve dahi gün ıssısı yok kim sana irişip seni incide.

(Leys. Mu. XV. 19—1)

Bir atlı katı ıssı günde ıssıdan yavlak incindi. (Müz. XV. 77)

Gitti geldi yine ol Tanrı hası

Gitmemişti döşeğinin ıssısı (Mevlit. XV. 54)

İlaâhi ben güneş ıssısına takat getüremezem. (Envar. XV. 134)

Bir Kazvinî kimesne yaz ıssısında Bağdat'tan gelirmiş.

Demişler ki: Bağdat'ta ne işledin? Etmiş: Derledim.

(Rav. Ah. XVI. 173)

Ed-dayk [Ar.]: Ya'ni ıssının şiddetinden apışlarını ayırıp uylukların memelerine yanaştırmağa kadir olamadı. (Kam. XVIII. XIX. 3, 102)

Öyle yakın olunca yürüdüler ıssı oldu... (Anter. XIV. 36)

Nâgah bir geyik buzağusiyle katı ıssıda dillerin çıkarıp yele yele geldiler. (ihlâs. XIV. 108)

Ve öğle namazının hikmeti oldur kim güneşi gayet ıssı olur.

(Si. Da. XIV. 32)

Bir gece hava gey ıssı idi. (Tebareke. XVI, 3-1)

Issı hava gevdeyi arıkladur ve benzi sarardur, susadur ve yüreği kızdurur. (Yadigar. XIV. 4-2)

...Ve eğer tamarlar ıssı olursa hararete delâlet eder.

(Mü. Şi. XIV-XV. 3)

Ve dahi ıssı taam yemek göze ve dişe zarardır. (T. E. XV. 59)

Yarın kıyamet gününde ıssı tamunun ıssısın tuymaya.

(Cinan. XV. 19)

Yudukları su ıssı olmaya, sovuk dahi olmaya amma ıssıdan sovuğa yakın ola. (Hazain. XV. 9-2)

Bir köye uğradılar katı ıssı idi, Müslim susadı. (Ferec. XV. 522)

Germ [Fa.]: Issı. (Sıh. Ac. XV. 50)

Gün ıssı gölgem yok. (Güzide. XV. 71)

Edviyenin ba'zısı ıssıdır ve bazısı sovuktur. (Akr. XV. 9)

...Suyu pek ıssı etme, tenim incinmiştir. (Saat. XV. 103)

Tağarcığından ıssı etme çıkardı. (Tez. Un. XV. 84-2)

Bedenleri baştan ayağa varınca hayvan gibi kıllı, anınla ıssıdan sovuktan saklanırlar. (Leys. Dâi. XV. 446-2)

Müshil kim ıssı mizaclu kişilere veresin fayide eyleye.

(M. Na. XV, 17)

...Issı diş ağrısına fayide ide, ıssıdan olan diş ağrısının imtihanı oldur kim ali ağzına ıssı su alıcak zahmeti arta. (M. Na. XV. 32)

Yarın kıyamat güneşi ıssısında başlarda beyni çokraduğu vaktın..

(Tuh. Le. XV. 376)

Ol yıl içinde ne olacağın, kar, yağmur olduğun, ıssı ve sovuk olduğun.. (Cennet. XV. 237)

Taştan katı nedir ve oddan ıssı nedir ? (Müz. XV. 343)

Issıdan korkan sovuk suyu üfürür, içer. (Ata. XV. 22)

El-harrü[Ar.]: Issı ki berdin zıddıdır ve dahi ıssı olmak mânasna mastardir. (Terceman. XV. 246)

Kızmış âhenden kaçırmaz ellerin

Elle tutar ıssı âhen tellerin(Zehr. XVI. 221)

Bir herifin önüne ıssı taam getirirler... kaşık sunar, od gibi taam inip bağrımı bağarsuğunu yakar. (Letaif. XVI. 72)

Germ [Fa.]: Issıdır, mukabili serddir ki soğuktur.

(Deka. XVI. 92-1)

Pintiler kim kısır olur kısar akçasın pek

Güç ile kusturasın kıstırasın ıssı kısaç (D.B. XVI. 65)

Bir gayet ıssı günde oruç tuttu. (Rahat. XVI. 17)

Germ [Fa.]: Issı ve harr mânasınadır. (Deş. XVI. 236-1)

Hür [Fa.]: Pusarık ki ıssı günlerde olur ve hur mânasına, ya'ni güneş.

(Ni'meti. XVI. 638)

Temuz [Fa.]: Tarih-i Rum'dan bir ayın adıdır, gayet ıssılar vaktıdır.

(Caf. XVI. 34-1)

Bubar [Ar.]: Her kaynayan ıssı nesneden kalkan buğ.

(Bab. XVI. 2, 12)

Hazreti Ali ıssılarda panbuklu kaftanlar giyerdi, hiç incinmezdi. (Şevahid. XVI. 112)

Alıp varın fakirin koyasin zâr

Doyar mi a beğim bu ıssıya kar (Güvahi. XVI. 41)

Ömer yatmış ol ıssı kumda, alnının deri akıp yattığı yeri ıslatmış.

(Tibr. XVI. 27)

Sana elbette yumşar akça yüzü ıssıdır ey dil

Zer-i pür-tâbı gün gibi görüp ol şem'-i bezm-ârâ(H. Atai. XVI. 4)

Harr [Ar.]: Issı (Müntehab. XVII. 29-1)

Germâ[Fa.]: Issı (Cam. Fa. XVII. 5)

Germsir[Fa.]: Gereği gibi ıssı demektir. (Nuh. Tuh. XVII. 76)

Çü ıssı oldu gün katı kurudu sıktı gön katı

Dutar ahi semavâtı kalur bu derd-i âfetle (Battal. XVIII. 60)

Hamim [Ar]: ıssı su, germâb [Fa.] ü vedan, ağısten: islatmak

Gadireyn, âbdanha: iki göldür; hış: kuru, sâvi

(Naz. Cev. XVIII-XIX. 109)

Uvar [Fa.]: Hararetli ve ıssı havaya denir. (Bürh. XVIII-XIX. 65)

GTS'de madde başı olarak ısı şeklinde yer almaktadır. 1. Bir cismin uzamasına, genleşmesine, buharlaşmasına, erimesine, sıcaklığının artmasına yol açan fiziksel enerji. 2. Fiziksel bir olaya dayalı, belirli bir ölçü üzerine kurulmuş olan sıcaklık ve soğukluk derecesi. Anlamlarında kullanılmaktadır.

Issı Yel

TS'ye göre 15 ve 16. yüzyıllarda kullanılmıştır. Terimle ilgili TS'de "gündüz veya gece esen sıcak rüzgâr ki Arapçada birincisine semum, ikincisine harur derler" açıklaması yapılmıştır.

Issı yeldür: semum [Ar.] eser gündüz

Issı yeldür eser gecede: harur [Ar.])Uc. Gar. XV. 10)

Semum [Ar.]: Şiddet ve ıssı yel rıyh-i harre mânasına.

(Ah. XVI. 125)

Soldu bir pâre ol gül-i ahmer

Issı yelden nite ki gonca-i ter (Ş. G. XVI. 67)

GTS'de madde başı olarak yer almamaktadır.

İl I

TS'ye göre 14. yüzyılda "yel, rüzgâr" anlamında kullanılmıştır.

Şol il gibi gizlenü yol gidici

Şu taş gibi dilsiz zikredici (Freh. XIV. 33)

GTS'de madde başı olarak yel şeklinde yer almaktadır. GTS'ye göre standart varyantta rüzgâr anlamında kullanılmaktadır.

Kabayel

TS'ye göre 15 ve 16. yüzyıllarda "güneyden esen rüzgâr, fırtına" anlamında kullanılmıştır.

En-neâma [Ar.]: Kabayel dedikleri yel ki kıble tarafından beri eder.

(Terceman. XV. 236)

Rudâda [Ar.]: Kabayel ki ana lodos derler. (Bab. XVI. 2, 198)

Poyraz kabayile eyitmiş: Be herif, çıkmazsın illâ ki çıkarsın âlemi birbirine urup yıkarsın. (Letaif. XVI. 84)

GTS'de madde başı olarak kaba yel şeklinde bulunmaktadır. GTS'ye göre ağızlarda lodos anlamında kullanılmaktadır.

Kar Tamusu

TS'ye göre 16. yüzyılda "kar cehennemi, soğuk cehennem" anlamında kullanılmıştır.

Eş'ar-ı bâridinden okunsa dûzah içre

Bi-şek cahim-i sûzan kar tamusu olurdu (Letaif. XVI. 71)

GTS'de madde başı olarak terime rastlanmamıştır.

Karcaşık Yel

TS'ye göre 14. yüzyılda "bora, sert esen rüzgâr, fırtına" anlamında kullanılmıştır.

Kazadan karcaşık yel çıktı nagâh

Gemiciler gürüben kıldılar ah (Hurş. XVI. 73)

GTS'de madde başı olarak terime rastlanmamıştır.

Karı Kayı

TS'ye göre 14 ve 15. yüzyıllarda "berdelacuz, kocakarı fırtınası" anlamında kullanılmıştır.

Yirmi altıncı günü berd-i acuz

Ya'ni karı kayı derler urfî söz (Melhame. XIV-XV. 58-2)

GTS'de madde başı olarak terime rastlanmamıştır.

Karımsı (Karımsa, Kırımsa)

TS'ye göre 17. yüzyılda "kırağı" anlamında kullanılmıştır.

Dengâle [Fa.]: Karımsa ki kar gibi yağar. (Ni'meti. XVI. 313)

Zengâle [Fa.]: Karımsı ki kar gibi yağar. (Ni'meti. XVI. 360)

Dinglâle [Fa.]: Kırımsa ki kar gibi yağar. (Caf. XVI. 61-1)

Jenglâle [Fa.]: Kırımsa ki kar gibi yağar (Caf. XVI. 75-2)

Hâsıb [Ar.]: Kumlu kayırlı esen yel ve kar, karımsı ile ya dolu ile esen sovuk

yel. (Bab. XVI. 2, 80)

Püj [Fa.]: ... ve kırağu ve karımsı ki gün vaktında düşer, celid mânasına ki gâh olur nebatı yakar şiddet-i berdinden…

(Deş. XVI. 150-2)

Standart varyantta ve ağızlarda bu sözcüklerin kullanımına rastlanmamıştır.

Kay (Kayı I)

TS'de 13-19. yüzyıllar arasında "yağmur, sağanak, bora" anlamında kullanılmıştır.

Bu gün aşkın odundan ısısı aldık

Bize kayu değil ger kar u kaydur (Veled. XIII-XIV. 16)

Kişi aşka vericeğiz yakayı

Yakasını yırtar dutar yakayı

Nedir şadılık ya kayı anlamaz

Yazın ısısı kışta kayı anlamaz (Süh. XIV. 123)

Yiygü: taâm, uyku menam, süci: müdam ü gays [Ar.] kay (Fer. XIV. 13)

...Ve yağmur, kayı olup gelmek müteazzir olsa... (Enfes. XV. 288)

Kanda kim Cemşit Han seyran ider

Hak Taâlâ ol yeri bâran ider

Kayı Han anınçün oldu ana ad

Cümle bildi anı eyle kıldı yad (Enveri. XV. 77)

Musa eyitti: İlâhî bir avrat zahmeti, bir yana kay so zahmeti, bir yana koyun dağılduğu. (Tuh. Le. XV. 321)

Barendegi [Fa.]: Kay. (Caf. XVI. 13-2)

Sabah olsa hava yağmurlu bıkma

Ki tan kayma demişler kayıkma (Güvahi. XVI. 68)

Bârendegi [Fa.]: Kay ki yağış dahi derler. (Deg. XVI. 355-2)

Bâride [Fa.]: Kay ki yağış dahi derler. (Des. XVI. 302-1)

Bârendegi [Fa.]: Kay ki yağış dahi derler. (Ni'meti. XVI. 115)

Bârendegi [Fa.]: Yağış ki kay dahi derler.

(Nuh. Tuh. XVII. 204-2)

Rih ne: yel, kay haya [Ar.], toz: heba (Naz. Le. XVII. 4)

Nezel [Ar.] kay, oluk, aktı: mizab, zab(Naz. Le. XVII. 5)

Es-saib [Ar.]: Yağmur mukaddimesi olan şedit rüzgâra denir ki bora ve kay ta'bir olunur. (Kam. XVIII-XIX. 1, 86)

GTS'de "yağmur" anlamıyla kullanılmaktadır. Derleme Sözlüğü'ne göre ağızlarda da "yağmur" anlamında kullanılmaktadır. Bahsi geçen yüzyıllarda *kay,* "şiddetli yağmur" anlamında kullanılmıştır. Standart varyantta ve ağızlarda anlam genişlemiştir ve özellik belirtilmeden yalnızca *yağmur* anlamında kullanılmaktadır.

Kıble Yeli

TS'ye göre 16 ve 18. yüzyıllarda "lodos" anlamında kullanılmıştır.

Turmadı kıble yeli esti bulutlandı hava

Sanasın Kâ'be tarikında katar oldu cemel (Âli. XVI. 26)

Bâd-i kıble [Fa.]: Kıble yeli (Şamil. XVI. 217)

Sabâ [Fa.]: Kıble yeli (Cinas. XVI. 7-2)

Es-sabâ [Ar.]: Kıble yeli bâd-ı rezin dahi derler.

(Kdeb. XVIII. 16-1)

GTS'de madde başı olarak anlamı bulunmamaktadır. Anadolu coğrafyasına göre kıble, güneydedir. Lodos güneyden esen bir yeldir. Bundan dolayı güneyden gelen yele "kıble yeli" denildiği düşünülmektedir.

Kıcı II

TS'ye göre 17. yüzyılda "ufak dolu gibi kar" anlamında kullanılmıştır.

Karacaoğlan der ki bizim bağımız

Kıcılı, boranlı soğuk dağımız (Kara. XVII. 20)

GTS'de madde başı olarak sözcüğe rastlanmamıştır. Derleme Sözlüğü'ne göre ağızlarda "kırağı ve dolu" anlamlarında kullanılmaktadır.

Kırcı

TS'ye göre 15. yüzyılda "küçük taneli dolu" anlamında kullanılmıştır.

El-irzizü [Ar.]: Ufacık doludur, kara benzer, Türkçe kırcı derler.

(Terceman. XV. 47)

GTS'ye göre ağızlarda "dolu, ufak ve sert taneli kar" anlamında kullanılmaktadır.

Kızgınlık

TS'ye göre 18. yüzyılda "sıcaklık" anlamında kullanılmıştır.

Ed-defa' [Ar.]: Kızgınlık ve işsizlik ki suhûnet mânasına.

(Kdep. XVIII. 168-1)

GTS'de "1. Kızgın, ısınmış olma durumu. 2. Hayvanların çiftleşme isteği. 3. Öfke" anlamlarında bulunmaktadır. Sözcüğün standart varyanttaki ilk anlamı, 18. yüzyıldaki anlamıyla aynıdır.

Kızılcayil

TS'ye göre 17. yüzyılda "lodos" anlamında kullanılmıştır.

Ağustosla zemherir bir yaylakta musahabet ve ülfet ve muâşeret ederler imiş, kızılcayil gelip selâm vermiş. (Letaif. XVI. 83)

Standart varyantta ve ağızlarda bu sözcüğün kullanımına rastlanmamıştır.

Kör Duman

TS'ye göre 18 ve 19. yüzyıllarda "koyu sis, pus" anlamında kullanılmıştır.

Hazm [Fa.]: Ummumen buhar ve hususen kaplayı sis ve buhardır ki kör duman ta'bir olunur. (Bürh. XVIII-XIX. 255)

Târmiğ [Fa.]: Ol sis ve pus ve dumandır ki soğuk günlerde hâdis olup zemine dek mümas olur. Arabide dabab denir. Türkmenler kör dumanta'bir ederler. (Bürh. XVIII-XIX. 172)

Standart varyantta "çok yoğun sis" anlamında kullanılmaktadır.

Oğuz Islatan

TS'ye göre 18 ve 19. yüzyıllarda "ahmak ıslatan" anlamında kullanılmıştır.

Bâğiş [Ar.]: Hurde katralı zaif yağıcı yağmurdur; Türkide çisenti ve oğuz ıslatan denir. (Nuhbe. Ş. XVIII-XIX. 91)

Standart varyantta ve ağızlarda terime rastlanmamıştır.

Oklağı Yağmuru

TS'ye göre 15. yüzyılda "oklava gibi yağan yağmur, sağanak" anlamında kullanılmıştır.

Göndersün sizin üzerinize gökten oklağı yağmuru. (Cev. Es. XV. 306)

GTS'de madde başı olarak terime rastlanmamıştır.

Pek Yel

TS'ye göre 17. yüzyılda "kasırga" anlamında kullanılmıştır.

Toz: gerd ü tozlu pek yel: tünd-bâd [Fa.] (Genc. XVII. 69)

GTS'de madde başı olarak anlamına rastlanmamıştır.

Poryaz

TS'ye göre 16. yüzyılda "poyraz" anlamında kullanılmıştır.

Hemin gölge kovan erdikte yaza

Kışın ağzını açar poryaza (Güvahi. XVI. 75)

Günümüzde Türkiye Türkçesinde *poyraz* haliyle kullanılmaktadır. Göçüşme olduğu düşünülmektedir. GTS'de (poyraz) "kuzeyden esen soğuk rüzgâr" anlamıyla bulunmaktadır.

Pus

TS'ye göre 14, 18, 19. yüzyıllarda "sis, duman" anlamında kullanılmıştır.

Ol evden çıktı çün Behram bin Tus

Cihan gönlünü bastı kara pus (Hurş. XIV. 86)

Yayasın ardından tutmuş, yayasın ardına kapkara pus olup gelir.

(Âş. XVI. 127)

Ed-dabad [Ar.]: Şol rutubetli pusa ve dumana denir ki zemine kadar havayı ihata ve istiabeder. Ekseri güz mevsiminde sabah vaktında tekevvün eder; alâ-kavlin anın hakikati dühan gibi ince sebahdır.

(Kam. XVIII-XIX. 1, 186)

GTS'de "görüş uzaklığını çok azaltmayan bir tür hafif sis" anlamında kullanılmaktadır. Bahsi geçen yüzyıllarda sözcük ayrıntı vermeden yalnızca *sis* anlamında kullanılmıştır. Standart varyantta ise anlam daralmıştır ve sisin yoğunluğunu anlatan bir ifade için kullanılmaktadır.

Pusarık (Busarık)

TS'ye göre 14-16 ve 18. yüzyıllarda "I- Duman, sis. II- Sisli, dumanlı (hava)" anlamında kullanılmıştır.

Düm kara pusarık ordumun üzerine dökülür gördüm.

(Dede. XIV. 23)

Ger busarık göstere yerde sahap

Çok ola rene ümaraz dir bu kitap (Melhame. XIV-XV. 75-1)

Ufuktan olmuş iken mah şârık

Sema yüzünü tutmuşken busarık (Hikmet., XV. 69)

... Yağmur alâmetleri çoğ ola, yine dağıla yağmaya. Eğer busarık, tuman olursa kış faslında.... (Hazain. XV. 28-2)

Havada busarık ve fesat vaki oldu. (Kesir. XV. 10)

Hire [Fa.]: Busarık (Caf. XVI. 175-2)

Hire[Fa]: .... Ve busarık ve duman... mânasina.(Deş. XVI. 25-1)

Ne busarıkdurluş yüzü ne belli nur

Geh görünür geh görünmez gibidür (Melhame. XIV-XV. 68-1)

Busarık olsa bu yıl hoştur ekin

Cümle hab onar eyüdür ot biçin (Melhame. XIV-XV. 34-1)

Öyle yeli çoğ ese hava ol zamanda tunuk ola ya'ni busarık ola bir zaman yine hava turu ola, bir zaman yine (Hazain. XV. 29-1)

Es-sıyk [Ar.] Havada cevelân eden toza denir. Ala-kavlin biri birine dolaşık pusarık havaya ağmiş kesif toza denir. (Kam. XVIII-XIX. 3, 7)

3. Serap, uzakta olup iyi seçilemeyen bulanıklık.

Serab [Fa.]: Ilgım salgım derler ol nesnedir ki güneş pertevinden sahralarda raktan su gibi görünür pusarıkdan (Ni'meti. XVI. 379)

El-ebab [Ar]. Ve serap mânasınadır ki nısf-ı nehar isiliğinde ıraktan çöllerde su heyetinde nümayan olan pusarıktır (Kam. XVIII-XIX. 1, 71)

GTS'de "puslu, puslanmış sisli" anlamında kullanılmaktadır.

Püsen

TS'ye göre 17. yüzyılda "ahmakıslatan" anlamında kullanılmıştır.

Ne rezaz [Ar.] ü tall [Ar.]: püsen yağar gece karanusuna di: hudr

Döküle yağardan o katralar ki birin birin ana di: resan

(Naz. Le. XVII. 16)

GTS'de madde başı olarak sözcüğe rastlanmamıştır. Derleme Sözlüğü'ne göre ağızlarda "ince ince yağan kar, yağmur" anlamında kullanılmaktadır.

Sakırka

TS'ye göre 17. yüzyılda "kasırga" anlamında kullanılmıştır.

Kırk mil kadar gittiklerinde bir azîm sakırka peydâ olup gemilerin birini eşhas ve eşkaali ile eezbidüp… (Cihan. XVII. 112)

GTS'de madde başı olarak kasırga şeklinde yer almaktadır.

Savuk (Savık)

TS'ye göre 13-18. yüzyıllar arasında "soğuk" anlamında kullanılmıştır.

Aşka mecnun olanlar assı ziyandan fariğ

Korkmaz ıssı savuktan pes ne biliser odu (Yunus. XIII-XIV. 147)

Kimseye andan savuk söz gelmeye

Kimse anı urmaya vü söğmeye (Ga. XVI. 35)

Issı savuk sağ u sayru hali ne

Ekin ü hayvan yemiş ahvali ne (Melhame. XVI-XV. 15-2)

Şu yerler kim savuk olur ziyade

Ki karı erimez sayf ü şitâde (Hikmet. XV. 56)

Gece savuk olup sondursa âbı

Saki' olur demişler ol dababı (Hikmet. XV.)

Ferağ [Fa.]: … Savuk yel ki eser. (Caf. XVI. 113-2)

İbnü's-sehab: yağış, ibnü'lgamam [Ar.]: ya'ni savuk

(Men. Cev. XVII. 28)

Serdî [Fa.]: burûdet [Ar.]: ya'ni savukluk (Men. cev. XVII. 20)

Ve lâkin su savık idi begayet

Nice zahmet çekti lim bî-nihayet (Battal. XVIII. 74)

GTS'de madde başı olarak soğuk şeklinde yer almaktadır. Standart varyantta ısısı düşüş olan anlamına gelmektedir. Derleme Sözlüğü'ne göre ağızlarda "soğuk" anlamında kullanılmaktadır.

Sepinti

TS'ye göre 18 ve 19. yüzyıllarda "serpinti, yağmur çisentisi" anlamında kullanılmıştır.

Reşş [Ar.]: … Ve Arabide yağmur çisentisine denir ki sepinti dahi derler.

(Bürh. XVIII-XIX. 300)

GTS'de madde başı olarak sözcüğe rastlanmamıştır. Derleme sözlüğüne göre ağızlarda "serpinti, yağmur çisentisi" anlamında kullanılmaktadır.

Sovucak

TS'ye göre 14-19. yüzyıllar arasında "serin, serince, serin hava" anlamında kullanılmıştır.

Ol zaif ol ıssıda bir sovucak gölgeye irişicek nice rahat bulur ise zulm güneşinden göynen yoksul dahi adlin sovucağıyle şöyle rahat bulsa gerek.

(Tuh. Le. XV. 376)

Kimesneye hukne etmek istesen sovucakta edesin

(Mü. Şi. XIV-XV. 17)

Bugünkü menzili gece sovucakda yürüyelim. (Müslim. XV. 12, 38)

Kusmak yay gününde revadır, tanla sovıcakta ya ikindi sovuğunda.

...Melik buyurdu kara yılanı öldürdüler, akça yılan bîhut düştü, katır üzerine bıraktılar; padişah bir söğüt gölgesinde kondu, bu yılanı sovucak yere kodular kendüye geldi, turdu sahraya gitti.

Standart varyantta ve ağızlarda bu sözcüğün kullanımına rastlanmamıştır.

Sovuğurak

TS'ye göre "soğukça, az soğuk" anlamında kullanılmıştır. Hangi yüzyılda kullanıldığı tespit edilememiştir.

Mu'tedil sovuğıraksu dökünmek öyle vaktında bedene faide kılar.

(Hazain. 22-1)

Standart varyantta ve ağızlarda sözcüğe rastlanmamıştır.

Sovuk

TS'ye göre 14-17. yüzyıllar arasında "soğuk" anlamında kullanılmıştır.

Şimal yeli ese başladı ve sovuk yavlak katı oldu, ol bûzineler sovuktan yavlak bunaldılar. (Kel. XIV. 54)

Yaratır yazı kışı sovuğun sürüp

Yürütür ölü gövdeyi can verip (Süh. XIV. 2)

Sana sovuk suyu acı göstereyin. (Anter. XIV. 217)

Issı sovuk sağ u sayru hali ne

Ekin ü hayvan yemiş ahvali ne (Melhame. XIV-XV. 15-2)

Edviyenin bazısı ıssıdır ve bazısı sovuktur. (Akr. XV. 9)

Ey ferzent, bil kim çok ıssı sovuk çektim, bu sanemleri ele getirdim. (Ferec. XV. 136)

Sovuk sular ile yaşıl çemenler

Koyu gölgede nâzük encümenler(Çeng. Dâi. XV. 238)

Yudukları su ıssı olmaya, sovuk dahi olmaya amma Issıdan sovuğa yakın ola. (Hazain. XV. 9-2)

Orucum açtığım vaktın ol sovuk sudan içer idim. (Cennet. XV. 211)

Sermâ [Fa.]: Sovuk hava ve sovukluk. (Ni'meti. XVI. 384)

Elimiz irmez ise bir eyü kürke Aşki

Kaçıra gibi bizi çak Arabistan'a sovuk (Aşki. XVI. 193)

Sovuk günde ısıcak eve girip ılıcak suya yunmak ulu ni'mettir. (Zad. XVI. 62)

Hunük [Fa.]: Sovuğu ve ıssısı oranca olan su veya hava.

(Şamil. XVI. 425)

Değil illâ kamu bu nev'a geçer

Sovuk suyu kimi üfürüp içer (Güvahi. XVI. 23)

Çün verdi bâd fasl-ı şitadan sovuk haber

Ok gibi doğru kametimiz eyledi keman(Zati. XVI. 42)

İrgürdü bu sovuk haberi var ise sabâ

Zerd ü nizâr olup büzülü düştü bûstan(Yahya Bey. XVI. 89)

Mümehhed [Ar.]: Ne ıssı, ne sovuk olan hıcak su. (Bab. XVI. 2, 483)

Bayram: çeşn ü kutlu: ferhunde, şâd: hurrem

Germ: ıssı, ot: dâru, sermâ [Fa.]: sovuk 5. çiy: şebnem

(Genc. XVII. 48)

Hem bered: tolu, sovuk: berd [Ar.] oldu elçi: hem berid

(Cev. Ke. XVII. 88)

GTS'de madde başı olarak soğuk şeklinde yer almaktadır. Standart varyantta ısısı düşüş olan anlamına gelmektedir.

Sovukluk I

TS'ye göre 14 ve 16. yüzyıllarda "soğukluk, serinlik" anlamında kullanılmıştır.

Her kaçan kim katı ıssıda havayı depredevüz havanın sovukluğunu buluruz. (Yadigâr. XIV. 4-2)

Araya berf-i münafık bir sovukluk saldı kim

Birbiriyle atışır hüsn issi garrâ toplar (Zati. XVI. 126)

Su bârid-bittab'dır kızması ârızîdir; hava öyle değildir, anın tabiatı hardır sovukluğu ârızîdir. (Deka. XVI. 78-2)

Sermâ [Fa.]: Sovuk hava ve sovukluk (Ni'meti. XVI. 348)

GTS'de madde başı olarak soğukluk şeklinde yer almaktadır. Standart varyantta ısısı düşüş olan anlamına gelmektedir. Derleme Sözlüğü'nde "sovuk" teriminin anlamı bulunmamaktadır fakat "sovukluk" teriminin anlamı bulunmaktadır. Ağızlarda "soğukluk" anlamında kullanılmaktadır.

Tanyeli

TS'ye göre 15 ve 16. yüzyılda "sabah rüzgârı" anlamında kullanılmıştır.

Bildiren sensin bana ey tanyeli

Yârimin hoş demlerin ol sag esen (D. B. XVI. 118)

Can dımağını nesim ile muattar eyler

Tanyili çözücek ol sünbül-i anber-sâyi (İbrahim. XV. 137-2)

Ana irdi iştiyakım ki seherde tanyilinden

Kamu bîhaberliğ ile haberin soraram üşte (İbrahim. XV. 146-1)

GTS'de (tan yeli) " sabaha doğru çıkan hafif rüzgâr" anlamında kullanılmaktadır.

Toluk

TS'ye göre 17. yüzyılda "çiy" anlamında kullanılmıştır.

Kâk ü hilyâk: keş u beksimet ü jale [Fa.]: (Genc. XVII. 64)

GTS'de madde başı olarak terime rastlanmamıştır.

Tumlu I

TS'ye göre 14 ve 15. yüzyılda "burudet, soğuk, sert hava" anlamında kullanılmıştır.

Kış katı ola vü tumlu ola çok

İlla tâbistan hareret haddi yok (Melhane, XIV- XV, 38-1)

Kış katı ola vü uzun ola hem

Kar u buz tumlu yağa dir dem-bedem (Melhame. XIV-XV. 73-2)

Standart varyantta ve ağızlarda sözcüğe rastlanmamıştır.

Yağalur

TS'ye göre 14. yüzyılda "yağışlı hava" anlamında kullanılmıştır.

Ol yağalurda yol balçığına bakmadılar, yürüdüler, şehre girdiler.

(Fütuh. XVI. 95)

Standart varyantta ve ağızlarda bu sözcüğün kullanımına rastlanmamıştır.

Yağanaklı

TS'ye göre 16. yüzyılda "şiddetli sağanak" anlamında kullanılmıştır.

Bâran-şitab [Fa.]: Yağanaklı yağmur. (Deş. XVI. 28-1)

Standart varyantta ve ağızlarda anlamına rastlanmamıştır.

Yağar

TS'ye göre 17. yüzyılda "yağmur" anlamında kullanılmıştır.

Rec' [Ar.]: ü kefiyyc [Ar.] ü gays [Ar.] ü matardır [Ar.]: yağar bulut:

Müz ü sehab ü gadiye vü ârız u gamam (Naz. Le. XVII. 6)

GTS'ye göre ağızlarda "yağmur" anlamında kullanılmaktadır.

Yağış

TS'ye göre 14 ve 15. yüzyıllarda "yağmur" anlamında kullanılmıştır.

Bir katra yağış damdı vü minğ lâle ter oldu (Nesimi. XIV. 8)

Bir güldürür ise ağlatır bin

Berk ola yağışa hem alâmet (Kadı. XIV. 247)

Döktü bulut gibi gözünden yağış (Ruşeni. XV. 90)

Yağış olanda nemedim örtmedim

Ayağın altına yüzüm sürtemedim (Ruşeni. XV. 86)

Gözünden yüzüne yağdır yağışlar

Ki bir katrasına bin suç bağışlar (Ruşeni. XV. 9)

GTS'de "1. Yağmak işi. 2. Havadaki su buharının yoğunlaşma sonunda sıvı veya katı durumda yere düşmesi, ağış karşıtı. 3. Yağan yağmur veya kar miktarı. 4. Yağmur" anlamlarında kullanılmaktadır. Bahsi geçen yüzyıllarda yağış yalnızca yağmur anlamında kullanılmıştır. Fakat standart varyantta bu kullanım genişlemiştir. Yağmur ve karın yağması anlamında kullanılmaktadır.

Yaş Hava

TS'ye göre 14. yüzyılda "rutubetli, ıslak, nemli hava" anlamında kullanılmıştır.

Yaş hava aruk kişiye fâide ede ve deriyi yumuşak ede.

(Yadigâr. XIV. 5-1)

GTS'de madde başı olarak terime rastlanmamıştır.

Yavuz Yel

TS'ye göre 16 ve 17. yüzyılda "sert rüzgâr, fırtına, kasırga" anlamında kullanılmıştır.

Yavuz yel oldukta varak nice ditrer ise şöyle lerzan olmuş

(Zehr. XVI. 46)

Üstümüzden yavuz yil estiğin ve perdemize yad el irdiğin dilemedi.

(Hüs. Dil. XVI. 46)

... Bana ok batmaz, kılıç kesmez, üstümden yavuz yel esmez.

(Selim. XVI. 235)

Esmesin üstüne yavuz yeller

Konmasın hatrına gerd-i melâl (Hâleti. XVII. 110)

GTS'de madde başı olarak anlamına rastlanmamıştır.

Yeler Yel

TS'ye göre 16. yüzyılda "hızlı esen rüzgâr" anlamında kullanılmıştır.

Yeler yel gibi dağılmıştı varı

Akar su gibi gitmişti kararı (Yuz. Şems. XVI. 205)

GTS'de madde başı olarak terime rastlanmamıştır.

Yıltırım

TS'ye göre 16. yüzyılda "yıldırım" anlamında kullanılmıştır.

Yıltırım bigi yetişügeldi. (Fütuh. XVI. 87)

GTS'de madde başında yıldırım şeklinde yer almaktadır.

Yil

TS'ye göre 14 ve 15. yüzyılda "yel" anlamında kullanılmıştır.

Ayak bas toprağa kim duymasın yil

Seğirt od içre su gibi katı yil (Işk. XIV. 139-2)

Yüyürdüm durmadım bu yolda yildüm

Giderdim toprak üzre sanki yildüm (Işk. XIV. 323-2)

Yetişsem yil ile yolda kahrdı

Depeye çıksam ol kolda kalırdı (Çeng. XV. 252)

GTS'de madde başında yel şeklinde yer almaktadır. Rüzgâr anlamında kullanılmaktadır.

Yumşak Yel

TS'ye göre 17. yüzyılda "hafif rüzgâr, esinti, esin" anlamlarında kullanılmıştır.

Sem: ağudur, resm: türe dahi yumşak yel: nesim [Ar.]

(Cev. Ke. XVII. 91)

GTS'de madde başı olarak terime rastlanmamıştır.

Sonuç olarak Tarama Sözlüğü'nde tespit edilen 292 Fizikî Coğrafya teriminden 57'si Klimatoloji terimidir. Bunlardan 14'ü GTS'de aynı bağlamda kullanımı devam etmektedir. 11'inin fonetiği değişmiş şekilde kullanımı devam etmektedir. 5'i standart varyantta bulunmamakta ancak Derleme Sözlüğü'ne göre ağızlarda kullanılmaktadır. 2 terim anlam değiştirmiştir. 25 terim ise bugün kullanılmamaktadır.

2.1.7 Matematik Coğrafyası

"Dünya'nın uzaydaki yeri, hareketleri ve bir gök varlığı olarak Güneş sistemindeki konumu gibi bilimsel sorunlar matematik coğrafyasının inceleme konusudur."[43] Matematik Coğrafyasının, coğrafyanın ana bilim dalları içindeki yeri konusunda farklı görüşler vardır.[44] Fizikî coğrafya terimleri sınıflandırılırken astronomiye ait terimlerin hangi gruba konulacağı konusunda kararsız kalınmıştır. Astronomi ve coğrafyanın birlikte çalıştığı alan Matematik Coğrafyasıdır. Tanım itibariyle de Matematik Coğrafyası Dünya'nın şekli, konumu, dönme ve dolanma hareketi, bu hareketleri sonuçlarında oluşanlar gök cisimleri, gök olayları ile ilgilenen bilim dalıdır. Bundan dolayı astronomi ile ilgili terimler Matematik Coğrafyası başlığı altında incelenmiştir.

[43] Doğanay, H., Doğanay S. (2000). *Coğrafya'ya Giriş*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, s.4.

[44] Konuyla ilgili olarak bir grup, Matematik Coğrafyasını, Fizikî Coğrafyanın alt dalında değerlendirilir. Bir grup ise Matematik Coğrafyasını ayrı bir olarak değerlendirir. Sırrı Erdinç, Ali Tanoğlu, Hayati Doğanay gibi bilim insanları Fizikî Coğrafyanın alt dalı olarak kabul eder. Hamit Sadi Selen, Zekai Şen gibi araştırmacılar ise Matematik Coğrafyasını bağımsız bir ana dal olarak değerlendirirler.

Ağıl (Ay Ağılı, Ay ve Gün Ağılı, Güneş Ağılı)

TS'ye göre 15-19. yüzyıllar arasında "Ay'ın ve Güneş'in çevresinde bazen görülen beyaz halka, hâle" anlamında kullanılmıştır.

Eğer bugün ma'rifet ayı izzet ağlınun dairesinden taşra gelecek olursa. (İrşad. XV. 76)

... Ve kalbden ruha bir perde yetişir ki ol perde vasitasiyle ruhun nûrâniyyeti hicap altında kalır, şol ağıl gibi kim ayn çevresini dutar. (İrşad. XV. 150)

O hat içinde olan yanaq ü yüz

Ay ağlında ol resme ki yıldız (G. Ra. XV. 176)

Hâle [Ar.]: Arabîdir, harmen-i mah derler, ayın etrafında ağlıklıdır, ay ağılı derler. (Miftah. XV. 142)

Şavderd [Fa.]: Ay ve gün ağılı. (Nî'meti. XVI. 418)

Serdim [Fa.]: Sarılık ve güneş ağılı. (Nî'meti. XVI. 354)

Hâle [Fa.]: Ay ağılı. (Nî'meti. XVI. 629)

Harmen Fa.]: Ay ve gün ağılı (Caf. XVI. 52 - 1)

GTS'de "I- Evcil küçükbaş hayvanların barındığı çit veya duvarla çevrili yer; arkaç. II 1. Hale. 2. Bazı görüntülerdeki çok ışıklı cisimleri çevreleyen ışıklı teker" anlamlarında kullanılmaktadır. Bahsedilen yüzyıllarda kullanılan anlamı standart varyantta ikincil anlama düşmüştür.

Ahşam (Ağşam)

TS'ye göre 13-17. yüzyıllar arasında "akşam" anlamında kullanılmıştır.

Tesbih idin deyü tanda ve aḥşamda. Gider evli evine şâm oluncak Garip anda kalır ahşam oluncak (Cev. Es. XV. 21)

Kaçan kim ahşam namazı vaktı olsa ve mü'minler abdest alıp ahşam namazın kılsalar...

(Delil. XV. 48)

... Eyitti ki, ağsama yakm Tahte'l-kal'ada bir daniş- mentle çekişip göksünde bıçağla urdum.

(Sic. B. XV. 5, 221)

Bir kimse ahşam yemeğin yise münasip oldur ki kırk adım yer adımlaya. (Rav. Ah. XVI. 311)

Mezbur Mehmet dün gece ahşam namazından çıktıktan sonra yoluma gelip... (Çeng. Dâi. XV. 260)

Ben mülk bağımızdan ahşam namazından evvel gelip şehre... (Sic. K. XVI. 5, 149)

Bu ak libas ile nevrûz-i âlem olmuşsun Rakib-i rû-siyeh ardınca benzer ahşama (Yahya Bey. XVI. 201)

Ahşamdan öndünrek hâb haram geldi.

Sâm Garip ahşama karşı zâr ü sergerdan olur gayet Perişan olduğu oldur gönül hep zülfüne karşı(Deş. XVI. 233-1)

Abşamadak biri birimizle göreştik, ne ol beni bastı

(Rahat. XVI. 35)

Ağsam zamanında karye halkı gelip benim evim üzerinde içlerinden biri beni bıçak ile belimde urup mecruh eyledi. (Sic. A. XVI. 6, 430)

Mezkûr Hasan'm evine ağsam pa namazı vaktında tavar eri varip... (Sic. K. XVI. 4, 99)

GTS'de madde başı olarak akşam şeklinde yer almaktadır. Derleme Sözlüğü'ne göre ahşam, ağızlarda "akşam" anlamında kullanılmaktadır.

Alar Tan

TS'ye göre 14. yüzyılda "alar sabah, alaca sabah" anlamında kullanılmıştır.

Alar tangila yerimden turduğum senin için, (Dede. XIV. 74)

Standart varyant ve ağızlarda sözcük kullanılmamaktadır.

Ay Yeñisi

TS'ye göre 14 ve 18. yüzyıllarda "ay iptidası" anlamında kullanılmıştır.

Semizlik için ay yiñisinde bir dirhem içeler. (Mü. Ş. XIV-XV. 70)

GTS'de madde başı olarak terime rastlanmamıştır.

Buğday Gün

TS'ye göre 14. yüzyılda "Güneşin Sümbüle burcuna girdiği zaman, ağustos ayı" anlamında kullanılmıştır.

Pes ol ikiyi alıp buğday gün Mina'ya vardı, öğleyi, ikindiyi, ahşamı, yatsıyı buların ile bile kıldı. (Enb. XIV. 173)

GTS' madde başı olarak terime rastlanmamıştır.

Çin Seher (Çin Sabah)

TS'ye göre 14-19. yüzyıllar arasında "tan yeri ağarmak üzere olduğu zaman, subhasadık[45]" anlamında kullanılmıştır.

Bunun içinde uyandı şehinşah

Görür kim olmuş idi çin sehergâh (Hurş. XIV. 65)

Çin sabah geldiler. (Anter. XIV. 2, 12)

Bu yana sürdü Cihanşah çin seher

Aşk ile bağlar beline ol kemer (Cam. XV. 74)

Bâmdadân [Fa.]: Subh-ı sadıktır, çin sabahtır (Deş. XVI. 245-2)

[45] Subh-i sâdık: Tan yerinin ağarması. (Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansikolopedik Lügat.* (2015). Aydın Kitapevi Yay. s.1120

Çin seherden her gün olurdu savaş akşama dek

Pür-sadâ olmuştu âlem Rum'dan tâ Şam'a dek (Deka, XVI. 88-2)

O kavlin üstüne oldu Tehemten

Ki tanla atlanalar çin seherden (Şeh. Ş. XVI 253)

Çin seher silsün süpürsün yolları bâd-i sabâ

Şah Gazi Hazreti Sultan Süleyman'dır gelen (Aşki. XVI. 42)

Günün evveli yâni çin sabah az uyu. (Saa. Pend. XVI. 15-2)

Çin seher pür kıldığı şebnemle budur destini

Pâyine îsar içün dürler eder ızhar gül (Lâmiî. XVI. 15-2)

Tasbih [Ar.]: Kimseye çin sabah varmak. (Bab. XVI. 1, 405)

Buyurdu çin seherden Lala Şahin

Ganimet malin etti gaziler çin (Hadidi. XVI. 105)

Çin seher vaktında seyrettim gülü (Ak. XVII. 29)

Bâmdadan [Fa.] Türkide çin sabah ile tâbir olunur ve ahirinde olan elif ve nun cemi' edatıdır ki murat subh-ı sadık ve subhı-kâzip mecmuudur ki maksut subh-ı sadıkı tayindir. (Aks. XVII-XVIII. 1-76)

Şebgîr [Fa.]: Sabah ve bâmdâd mânasınadır ki, ıstılahımızda çin sabah tâbir olunur. (Bürh. XVII-XIX. 386)

Standart varyant ve ağızlarda terime rastlanmamıştır.

Çoğaç (Çoğaş)

TS'ye göre 13-16. yüzyıllar arasında "1. Güneş; gün ışığı. 2. Güneş dokunan, güneşe karşı olan, güneşi eksik olmayan (yer)" anlamında kullanılmıştır.

Eyitme sen çoğaç doğar etim tenim üşütmeye

Çün vücudun delik değil şu'le ermez günden ana (Yunus. XIII-XIV. 52)

Kutlu didarınsız ey can üşbü işret meclisi

Göğe benzer kim ayı, günü, çoğacı olmaya (Kel. XIV. 196)

Verirsin dürlü yemişler ağaçtan

Ana lezzet bağışlarsın çoğaçtan (Anasır. XV. 401)

El-müşmisü [Ar.]: Güneşli ve çoğaşlu gün. (Terceman. XV. 22-1)

Bu ikiyi iki vakıtta al sat

Çoğaçlu gün koyun yağmurlu gün at (Güvahi. XVI. 36)

Hatunların kimisi Çoğaca karşı yatar uyur. (Mevahib. XVI. 220)

Pes bir gün Meryem gün doğusundan yana bir çoğaç

yerde gusleyler idi ve ol kışın kısa gününde idi. (Enb. XIV.802)

El-meşrekatü [Ar.]: ... Yâni güneş dokanır çoğaç yere derler.

(Terceman. XV. 25-1)

Âftabgâh [Fa.]: Çoğaç yer. (Caf. XVI. 7-1)

Âftabgâh [Fa.]: Çoğaç yer. (Şamil. XVI. 381)

Teşerraka [Ar.], der-âftabgâh nişest [Fa.]: Güneşte oturdu. (Haşiye-âftabın şua' ve harareti ısabet eden mevzıa derler Türkide çoğaç tâbir olunur)

(Aks. XVII-XVIII. 2-489)

Meşraka [Ar.], âftabgâh [Fa.]: Şemsin pertevi düşen mevzı'ki Türkide çoğaç derler, kış günlerinde anda otururlar. (Aks. XVII-XVIII. 1-139)

Petû [Fa.]: Ol yere derler ki muttasıl güneş tokuna.

Türkide güney ve çoğaç tâbir olunur.

Betû [Fa.]: Meşrık mânasınadır ki mağrıp mukabildir ve ol yere dahi denir ki hemişe güneş ısabet eyleye. Türkide çoğaç ve güney tâbi olunur, nakîzına nesâ denir ki kuzey tâbir olunur. (Bürh. XVIII-XIX. 102)

Standart varyantta bu sözcüğe rastlanmamıştır. Derleme Sözlüğü'ne göre ağızlarda "güneş" anlamında kullanılmaktadır.

Demir Mıh

TS'de 14. yüzyılda "demir kazık; bu adla anılan yıldız" anlamında kullanılmıştır.

Şehin bir yavuz düşmanı var idi

Yavuz, kara vü sarp Sa'lûk adı

Yalınızca dutmuştu ol nåbekâr

Zühal gibi bir yüce yerde karar

Savaş olucak sanki Mirrih idi

Yerin saklamakta Demir mıh (Süh. XIV.151)

Standart varyantta ve ağızlarda sözcüğe rastlanmamıştır.

Demür Kazık

TS'de 15. yüzyılda "kutup yıldızı" anlamında kullanılmıştır.

El-kutbul [Ar.]: Demür kazık dedikleri yıldız.

(Terceman. XV. 162-1)

Standart varyantta ve ağızlarda sözcüğe rastlanmamıştır.

Dolu Ay, (Dolu Ay, Dolun Ay, Tolun Ay)

TS'ye göre 13-19. yüzyıllar arasında "bedir, mehtap" anlamında kullanılmıştır.

Tolu aya benzer olur hem yüzü

Görür olur hem anın görmez gözü (Yuz. Şeyd. XIII. 61)

Hümayun geldi görmeğe Hüma'yı

Hilal olmuş görür ol tolu ayı(Işk. XIV. 98-2)

Ta ki burcunda kona ol tolu ay (Yuz. Da. XIV. 20)

işaret edicek tolu aya

Ki ben her ne dir isem u anda ol (Süh. XIV. 8)

Görünür Hak tolu ay gibi yarın

Komaz can ü gönülde şüphe varın (G. Ra. XV. 156)

Gök yüzünde tolu ay görürler gibi. (Güzide. XV. 34)

Gün yüzün gördü bu güzellik ile

Tolu ay kaldı tana beğciğezim (D.B. XVI. 154)

Standart varyantta ve ağızlarda sözcüğe rastlanmamıştır.

Doluluk

TS'ye göre 13 ve 14. yüzyıllarda "ayın bedir hali" anlamında kullanılmıştır.

Benim ayım ışığına bulutlar gölge kılmaya

Hiç gedilmez doluluğu nuru yerden göğe ağar.

(Yunus. XIII-XIV. 320)

Standart varyantta "dolu olma durumu" anlamında kullanılmaktadır. Bahsi geçen yüzyıllarda "ay" için kullanılan bir terimdir. Güncel Türkçede bu anlam kullanılmamaktadır.

Dün Buçuğu

TS'ye göre 14, 15, 17, 18. yüzyıllarda "gece yarısı" anlamında kullanılmıştır.

Dün buçuğunda Kazan Beğin ordusuna geldi. (Dede. XIV. 21)

Eşiğine ki sabâ yol bulmaz dün buçuğun geçseydi Aşk eri gönlüne meydan dediler gerçek mi (Kadı. XIV. 70)

Çünkü dün buçuğu oldu Resûl Hazreti emreyledi, göçtüler.

(Si. Da. XIV. 711-1)

... Ve dün yarısı oldukta Abdülmuttaliboğlanları yerli yerine gittiler. (Si. Da. XIV. 137-1)

Bu resm ile dün buçuğun geldi ol Kişi isteyip çevre çalardı yol

(Süh. XIV. 151)

Dün yarısı geçecek Beni-Âmidren sürüdü. (Ant. XIV. 65)

Dün buçuğunda şöyle hayran ol taş katında kalmıştım.

(Is. H. XIV-XV. 557)

Eğer dün yarısında gelseler kabûl ederim, eğer gündüz gelseler kabûl ederim. (Cennet. XV. 111)

Akşam vaktin ni'meti yemek için ve oruç tutmak için, dün yarısı olup, uyumak ve rahat olmak için... (Cennet. XV. 172)

Dün yarısı olacak Ebûmüslim turu gelip taşra çıktı.

(Müslim. XV. 1, 168)

Dün buçuğunda şehrin kapusunu açavuz. (Ta. Sel. XV. 88)

Dün buçuğu olacakdı doğdu ay Uykıya varmış idi yoksa ul bay

(Cam. XV. 34)

Veziri saraya götürüp taht üstünde oturdular, taâm geldi bakılır dün yarısı sohbet ettiler. (Ferec. XV. 11)

Her kim bu ismi dün yarısında okusa iyi nez okusa...

(Ce. Ath. XV-XVI. 15)

Dün buçuğunda o hayadan utandılar İbn sin isim yazdı okuyub ol... (Ce. Ath. XV-XVI. 15)

Bu gece katlanın, dün yarısında ben anın hakkından gelirim, dedi. (Aş. XVI. 129)

Gece oldu, dün buçuğunda Bastam'a girdi. (Tex. Ba. XVI. 193)

Nîm-şep (Fa.): Dün buçuğu manâsına. (Caf. XVI. 170-1)

Pâs [Fa.]: Ve dün yarısı olup... (Caf. XVI. 14-1)

Pâs [Fa.): Keşik, yani geceleyin nevbet beklemek ve mutlaka hıfz ve dün yarısı olup... (Ni'met. XVI. 118)

Ve İsmerîne âleti-i harb ile geldiklerinden neâda dün yarısında dahi yine bir nice kimseye gelip ok atıp... (Sic. A. XVI. 65-6)

Pâs [Fa.): Dün yarısı olup... (Nuh. Tuh. XVI. 90)

Vehm (Ar.): İstâ olmak ve şet eylemek ve dün yarısı... (Müntehab. XVI. 106)

Verdi veca-i zahr banâ Hazreti Bâri

Ta dün yarısında uyanan eyleyerek ah (Nigâ'Ter. XVII. 3-1)

Dün buçuğunda savaşa girdiler

Sabaha dek birbirini kırdılar (Battal. XVIII. 144)

Kaçan dün yarısı olup gelip Seyyid hamle kıldı

Kâfir leşkerine daldı cü meydana sürüp efras (Battal. XVIII. 155)

GTS'de madde başı olarak sözcülüğe rastlanmamıştır.

Döl Dökümü

TS'ye göre 18 ve 19. yüzyılda "hayvanların doğurma zamanı, ilkbahar" anlamında kullanılmıştır.

El-mirba [Ar.]… Ve şol nâkaya denir ki baharda doğurmak âdeti ola, alâ-kavlin iptida döl dökümü vaktinde doğurmak âdeti ola.

(Kam. XVIII-XIX. 2, 578)

GTS'de madde başı olarak rastlanmamıştır.

Dün Dulpu

TS'ye göre 14 ve 16. yüzyıllarda "geceleyin, gece vakti, bütün gece" anlamlarında kullanılmıştır.

Dün dulpu yürüdü. (Fütuh. XIV. 166)

Dün dulpu işleri tâat, okudukları Kur'an. (Fütuh. XIV. 102)

Geri sürdü dün dulpu ol ay gibi

Öğüş menzil aldı vü yıl ay gibi (Süh. XIV. 232)

Ana ol gece sanki bir yıl idi

Ne bilir yürüdüğü kaç mil idi

Ya dün dulpu kaygudan ü korkudan

Ne haz aldı gözleri ne uykudan (Süh. XIV. 184)

Bir mücerret yiğit idi bâk-haz

Gün uzun oruc u dün dulpu namaz (Man. Tayr. XIV. 184)

Sabah olunca dün dulpu sürerler

Tumar manendi vü yolu dürerler (Hurs. XIV. 26)

Hint ilinde Hilar adlı bir padişah var idi. Bir dün içinde yedi gez yedi korkulu düş gördü. Kaçan uykudan uyandı yavlak korktu, ol dün dulpu gussadan inledi ve şol kuyruğu kesilmiş yılan gibi... (Kel. XIV. 176)

Tanışırlar pes ol iki bed-ahter

Ki dün dulpu Minûçehr'i basalar (Şeh. Ş. XVI. 82)

Sanasın koptu dün dulpus kıyamet

Kıyamet oldu ol halka temamet (Şeh. Ş. XVI. 454)

GTS'de madde başı olarak sözcüğe rastlanmamıştır.

Dünle

TS'de 14-17. yüzyıllar arasında "geceleyin" anlamında kullanılmıştır.

Ana eydür ya oğul, hiç anun yavuz işin bilmezin, evet, dünle çıkardı (Yüz. Ha. XIV. 182)

Çakmaklıca çobanları dünle yüğürden.(Dede. E. XIV. 46)

Olok dem kim ol dama ağmış idi

Sanasın güneş dünle doğmuş idi (Süh. XIV, 105)

İcazet ver bu dünle süreyin ben

Ne mel'undur bir anı göreyin ben (Isk. XIV. 303-2)

Nasibe irmeyen her bir ülüden

Kefen soyucular dünle ölüden(Çeng. Dâi. XV. 231)

Ferruhnaz ve Ferruhrûz silahlanıp dünle kalkıp taşra çıktılar.

(Ferec. XV. 104)

Yanıma su dahi korum, dünle durup namaz kılmağa amma gene kalkamazın.(Müz. XV. 371)

Gece, gündüzdekiden yeğ yürürdü

Karınca izini dünle görürdü.(Mih. XV. 213)

Dünle ali ki uyanırsın malin anarsın.(Maârif. XV. 210)

Dünle ve gündüz bin rek'at namaz kılardı.

(Tex. Un. XV. 38-2)

Medine'de dünle mescide giderdim.

(Güzide. XV. 90)

Bir savmaada bir âbit kişi varmış, dünle anın bacasına gelmişler.

(T. E. XV. 42)

Çün Dakyanus'tan kaçup dünle gittiler, giderken bir çobana uğradılar. (Leys. Ar. XV. 784)

Dünle al git kullarımı, bedürüsti siz uyulmuşlarsız.(Cev. Es. XV. 217)

... Vardı dünle başın kesti, aldı kaçtı. (Hay. XV. 144)

Her kim dünle halk yattığı vaktın dün namazın kıla...

(Cennet. XV. 416)

Teschhur [Ar.]: Sâim kişi scher taâmını dünlece kalkıp yimek.

(Bab. XVI. 1, 28)

Seydi [Fa.]: Dünle öten çekirge. (Ni meti. XVI. 394)

Seydis [Fa.]: Dünle öten çekirge. (Nuh. Tuh. XVII. 210)

Standart varyantta bu sözcüğe rastlanmamıştır. Derleme Sözlüğü'ne göre ağızlarda "sabah erkenden" anlamında kullanılmaktadır. Sözcük bahsi geçen yüzyıllarda *gece* anlamında kullanırken anlamı ağızlarda *sabah* şeklinde değişmiştir.

Dün İçi

TS'ye göre 14-16 yüzyıllar arasında "gece ortası, gece vakti, geceleyin" anlamında kullanılmıştır.

Dün içinde bir çağırmak hay huy ünün işittiniz, tartağan oldunuz.

(Fütuh. XIV. 244)

Günüzün ibadetlerini, dün içinde tâatlarını...

(Fütuh. XIV. 2)

Yemen kavmi gibi düzüp kendözün

Dün içi değil hem güğem gündüzün (Süh. XIV. 135)

Dün içi kığırırsan üş yalınız

Kimesne olımaz bana kılavuz (Süh. XIV. 102)

Meğer Hanım, bir gün Oğuz otururken üstüne yağı geldi, dün içinde ürktü, göçtü. (Dede. XIV.)

Ayas dün içinde uyanuk olurdu ve sultan dergâhına her dem yörenürdü. (Tuh. Le. XV. 202)

Nisf-ül-leylde kulağıma bir ün dokundu, anam katına girdim hikâyeti didim. Eyitti: Ey oğul, bu dün içinde nice gidersin, sabah git. (Ferec. XV. 388)

Dün içinde araya aldı guzat

Altmış binden bini buldu necat (Enveri. XV. 100)

Ömer Radıyallahü anh dün içinde as şehirde gezerdi.

(Ta. Şahi. XVI. 44-1)

Standart varyantta terime rastlanmamıştır.

Erte Ağarmak (Erte Çıkmak, Erte Yeri Ağarmak, Erte Doğmak, İrte Ağarmak, İrte Çıkmak, İrte Yeri Ağarmak, İrte Doğmak)

TS'ye göre 14-16. yüzyıllar arasında "şafak sökmek" anlamında kullanılmıştır.

Kaçan irte doğsa subh nurlansa.(Enb. XIV. 84)

Et-tebaşirü [Ar.]: ... ve erte yeri ağarmak (Terceman. XV. 171)

Irte yeri agaricak Cebrail nidâ eydür. (Zad. XV. 151)

Anunla irte doğunca bile olur, irte doğucak ol dahi gece amelin alp Hazrete gider.(Enfes. XV. 464)

Irte ağardıkca nuri belürsüz oldu. (Enfes. XV. 42)

Simurg eyitti: Derya canavarların gördün ola bu kadar temaşa ile çün eğlendin, her gün seni indireyim. Kız alkış etti, irte çıkınca uyudu. Sabah Simurg kızı aşağa indirdi. (Ferec. XV. 444)

Demiden [Fa.]: Irte yeri agarmak (Samil. XVI. 608)

Sipide-dem[Fa.]:Irte yeri agarmak ki tan yeri derler.

(Ni'meti. XVI. 396)

Tefeccür [Ar.]: Erte yeri ağarmak akmak.(Bab. XVI. 1, 29)

Sepide-dem [Fa]: Irte yeri agarmak sabah vaktı olmak.

(Nuh. Tuh. XVII. 138)

GTS'de bu sözcüklere madde başı olarak rastlanmamıştır.

Erte Yıldızı, (Erte Ildızı, Erte Ilduzu, İrte Yıldızı)

TS'ye göre 15-19. yüzyıllar arasında "sabah yıldızı" anlamında kullanılmışlardır.

Şebâheng [Fa.]: Erte ılduzu ki Kervankıran derler ki Zühre ıldızıdır. Neyyireyn'den sonra andan nurlu ıldız yoktur.(Miftah. XV. 103)

Şebâheng [Fa.]: Irte yıldızından doğan yıldız ki Kârbankıran derler. (Deş. XVI. 201-1)

Şebâheng [Fa.] irte yıldızı. (Şamil. XVI. 466)

Gaabir [Ar.]: Durup eğlenici ve irte ıldızı. (Bab. XVI. 1, 71)

Şebâheng [Fa.]: Irte yıldızından önce doğan yıldızdır ki Kârbankıran derler. (Huh. Tuh. XVII. 119)

Şebâheng [Fa.]: Irte yıldızı Kervankıran mânasına.

(Lû. Şeh. XVIII. 50-2)

Çerağ-ı seher [Fa.]:... Sitâre-i subhdur ki irte yıldızı ta'bir olunar. (Bürh. XVIII-XIX. 216)

Târık [Fa.]: Kapu ve bap mânasınadır ve yıldız ve sitâre mânasına gelir; bir rivayette irte yıldızına erte yıldızı denir, ba'zılar Zühal ile tefsir ettiler. (Bürh. XVIII-XIX. 412)

GTS'de madde başı olarak sözcüğe rastlanmamıştır.

Gece İçi

TS'ye göre 15. yüzyılda "gece vakti" anlamında kullanılmıştır.

Ben şimdi bir diraz-gûşe, bir cübbe vü destara razıyam, ver-

mezsin. Halbukim gece içi yaban yerde yalın kılıç elimde...

(Ferec. XV. 253)

GTS'de madde başı olarak terime rastlanmamıştır.

Genç Ay

TS'ye göre 13-15. yüzyıllar arasında "yeni doğan ay, hilâl" anlamında kullanılmıştır.

İki kaşın ay alnın genc aya verir sabak

(Yunus. XIII-XIV. 183)

Uzeyr'in oğlu eyitti: Atamın iki yağrını arasında bir kara ben var idi gene ay gibi.

(Enb. XIV. 719)

Yâ Muhammed, bunlar sana sorarlar gene aylardan (Cev. Es. XV. 41)

Standart varyantta ve ağızlarda terime rastlanmamıştır.

Gök Kapusu (Gök Yaruğu)

TS'ye göre 16, 18 ve 19. yüzyıllarda "samanyolu, hacılaryolu" anlamlarında kullanılmıştır.

Mecerre [Ar.]: gök kapusu, ya yaruğu ve samanuğrusu denilen nişan.

(Bab. XVI. 2, 294)

El-mecerre [Ar.]: Bab-üs-sema ya'ni gök kapusuna denir.

(Kam. XVIII-XIX. 1,795)

Standart varyantta ve ağızlarda sözcüğe rastlanmamıştır.

Gök Kırañı (Gök Eteği, Gök Ucu, Gök Kenarı)

TS'ye göre 14, 15, 17. yüzyıllarda "ufuk" anlamında kullanılmıştır.

Gücünüz yeter mi göğüñ kıranlarından çıkmağa.

(Tebareke. XIV. 61 - 1)

Pes gördüm kim göğün kıranları perde asılmış gibi su üzere inmiş idi. (Enb. XIV)

Orada iki ejderha tutuştu

Yine kan gök eteğine bulaştı (Salâtin. XV. 169)

Gök uçlarma [Ar]: âfak , dahi denildi aktar. (Cev. Ke. XVII. 40)

Ufuk [Ar.]: Gök kenarı (Müntehab. XVII. 5-2)

Standart varyantta ve ağızlarda sözcüğe rastlanmamıştır.

Gücük II

TS'ye göre 16. yüzyılda "şubat ayı" anlamında kullanılmıştır.

Şubat [Ar.]: Rum aylarından biri. Türkler ana gücük derler.

Şubat [Fa.]: Rum tarihinde son kış ayıdır ve bu ayın on birinci günü güneş Hut burcuna intikal eder… Türkler gücük derler.

GTS'ye göre ağızlarda "kısa bodur, kuyruksuz hayvan" anlamlarında kullanılmaktadır. Derleme Sözlüğü'ne göre ise ağızlarda "şubat ayı" anlamı bulunmaktadır.

Gün Aktarılmak

TS'ye göre 16. yüzyılda "güneş zevale dönmek, gurup etmek" anlamında kullanılmıştır.

Bu bab, gün akdarılacak kılacak namazı bildiri. (Zad. XVI. 109)

Standart varyantta ve ağızlarda terime rastlanmamıştır.

Gün Ayağu Dururken

TS'ye göre 14. yüzyılda "güneş henüz batmamışken" anlamında kullanılmıştır.

Andan İbrahim Aleyhisselâmı kaçan zîr-i zeminden çıkardılar ve gün ayağu dururken eve getirdiler. (Enb. XIV. 143)

GTS'de madde başı olarak terime rastlanmamıştır.

Gün Çöreği

TS'ye göre 17 ve 18. yüzyıllarda "güneş yuvarlağı" anlamında kullanılmıştır.

Kurs-ı şems [Ar.], girde-i âftap.

Gün çöreği ki cimr-i şematen ibarettir. (Aks. XVII-XVIII. 138)

Standart varyantta ve ağızlarda terime rastlanmamıştır.

Gün Eğilmek

TS'ye göre 15. yüzyılda "güneşin öğleden sonra batıya doğru gitmesi" anlamında kullanılmıştır.

Hırba, kaçan gün eğilse gine ana döner, tâ ki gün tutulunca.

(Hay. XV. 53)

GTS'de madde başı olarak terime rastlanmamıştır.

Gün Göğe Dikilmek

TS'ye göre 14. yüzyılda "güneş zeval noktasına gelmek" anlamında kullanılmıştır.

Çü dördüncü gün göğe dikildi gün

Güneş kızgını taşı eylerdi un (Süh. XIV. 230)

GTS'de madde başı olarak terime rastlanmamıştır.

Gün I

TS'ye göre 14-16 ve 18. yüzyıllarda "güneş" anlamında kullanılmıştır.

Ulu gün bigidür ki bulut oya

Hasûd oda benzer ki düşer suya (Ferh. XIV. 56)

Nice kim ay ve gün yürür. (Tebareke. XIV. 2-1)

Tan attı gün toğdu. (Dede. E. XIV. 89)

Gün var iken tavarım eve getir. (Ata. XV. 6)

Gün ıssı, gölgem yok. (Güzide. XV. 71)

Duha [Ar.]: Gün yukarı kalkmaklık ve öyle olmalu olmaklık

(Bab. XVI. 1, 39)

Standart varyantta "güneş, güneş ışığı, gündüz" anlamlarında kullanılmaktadır.

Gün II

TS'ye göre 14-16 ve 18. yüzyıllarda "gündüz" anlamında kullanılmıştır. GTS'de "güneş, güneş ışığı, gündüz" anlamları bulunmaktadır.

Nigârâ hecr odu yaktı beni uş

Karanu geceye döndü günüm uş (Işk. XIV. 257-1)

Soğuluben dindi küffarın ünü

Ağlaşırlar karanu olup günü (Enveri. XV. 98)

Standart varyantta "güneş, güneş ışığı, gündüz" anlamlarında kullanılmaktadır.

Gün İneturmak

TS'ye göre 15. yüzyılda "güneş batıya yaklaşmak" anlamında kullanılmıştır.

Meğer kim ol vakıt kızılca ikindi geçmişti, gün inetururdu.

(Bektaş. XV. 169)

GTS'de madde başı olarak terime rastlanmamıştır.

Gün İnmek

TS'ye göre 15. yüzyılda "güneş batmak" anlamında kullanılmıştır.

Gün inüp ahşama az kaldı çün rûz

Belürdü bir kara bulut gibi toz. (Mih. XV. 236)

Standart varyantta ve ağızlarda terime rastlanmamıştır.

Gün Kızmak

TS'ye göre 16. yüzyılda "günün sıcak zamanının gelmesi" anlamında kullanılmıştır.

İle irişmedin gün kızdı gayet

Susuzluk komadı bunlarda tâkat (Fazilet. XVI. 162)

GTS'de madde başı olarak terime rastlanmamıştır.

Güneş Aydını

TS'ye göre 16. yüzyılda "güneş ziyası" anlamında kullanılmıştır.

Tâb-ı âftap [Fa.]: Güneş aydını ve kızgınıdır. (Şamil. XVI. 406)

Standart varyantta ve ağızlarda terime rastlanmamıştır.

Güneş Bebeği

TS'ye göre 17. yüzyılda "güneş yuvarlağı" anlamında kullanılmıştır.

Şid [Fa.]: Güneş bebeği. (Cam. Fa. XVII. 19)

GTS'de madde başı olarak terime rastlanmamıştır.

Günüz

TS'ye göre 18. yüzyılda "gündüz" anlamında kullanılmıştır.

Müslüman bulursa dutar ol kilâp

Gece hapseder günüz eder azâp. (Battal XVIII. 89)

GTS'de madde başı olarak gündüz şeklinde yer almaktadır. Derleme Sözlüğü'ne göre günüz, ağızlarda "gündüz" anlamında kullanılmaktadır.

Hacılaryolu

TS'de 16-19. yüzyıllar arasında "samanyolu, samanuğrusu" anlamında kullanılmıştır.

Kehkeşan [Fa.]: Arapça meccerre-i âsmandır. Türkiye iki adı vardır, biri Samanuğrusu ve biri hacılaryoludur. (

Ni'meti. XVI. 530)

El-mecerre [Ar.]: Gök yüzünde hacılaryolu dedikleri neyse ki Farisice Kehkeşan derler. (Ah. XVI. 262)

Râh-ı haciyân [Fa.]: gökte hacılaryolu. (Cam. Fa. XVII.)

Mecerre [Ar.]: HacılaryoluMüntehab. (XVIII. 112-1)

El-hakbâ' [Ar.]: Kehkeşan, mecerredir ki Samanuğrusu ve hacılaryolu dahi derler. (Kdeb. XVIII. 112-1)

Standart varyantta "samanyolu" anlamı kullanılmaktadır.

Il

TS'de 14 ve 16. yüzyıllarda "yıl" anlamında kullanılmıştır.

Otuz min üç yüz ıl Âdem'den öndin

Be-kudret divi bend iden Ali'dür. (Nesimi. XIV. 71)

Sanma terk idem bu sevdayı ger olsam ben katil

Çıkmaya sevda-yi zülfün baştan ey mah ger yüz ıl (Fuzuli. XVI. 208)

GTS'de madde başı olarak yıl şeklinde yer almaktadır. Derleme Sözlüğü'ne göre ıl, ağızlarda il anlamıyla kullanılmaktadır.

Ildız (Ilduz)

TS'ye göre 14-17. yüzyıllar arasında "yıldız" anlamında kullanılmıştır.

Dükeli gözler uyudular ve ilduzlar battılar, sen uyanuksun.

(Yüz. Ha. XIV. 62)

Vücudunla göze âlem ademdir

Güneş katında ilduz nûru kemdir (Işk. XIV. 172-1)

Ildız gibi parlayıp gelen kâfirin cidasıdır. (Dede. E. XIV. 128)

Bu ne ılduzdur anı tanlar mısın

Ya evi kangıdürür anlar mısın (Man. Tayr. XIV. 191)

Nedir üviyy: nüzül etmek, şihab [Ar.]: ilduz, rasad: küymek.

(Fer. XIV. 30)

Tan atınca sayar idi ıldızı

Imizganmamış idi bir dem gözü

Hem beşinci günde doğar ey paşa

Hem bir ilduz tulunur adı Rişâ'(Melhame. XIV-XV. 17-2)

(Süh. XIV. 185)

Şebtâb [Fa.]: Ilduz böceği. (Sıh. Ac. XV. 7)

Kim aslın bilse fer'in terkin urdu

Nider ulduzu ol kim ayı gördü (İbrahim. XV. 47-2)

Ildız sayarsa dide-i Ahmet ne tan k'anın

Bağladı uyhusun gözü cadusu Kasım'ın(A. Ps. XV. 90)

Yerden, gökten, aydan, ilduzlardan sal büyüktür. (Müz. XV. 149)

Bu felekte çoktur ılduz bîadet

Liyk bu denlü bir ashab-ı rasat(Vahdet. XV. 28-1).

Zâdaş [Fa.]: Utarit ıldızı, ba'zilar naklinde Zühre ıldızıdır...

(Miftah. XV. 90)

Dünya halkı yeryüzünde, gökteki ulduza bakar gibi... (Cennet. XV. 300)

Yeryüzünde olanlar gökteki ıldızları üzerlerinde gördükleri gibi... (Cinan. XV. 48)

GTS'de madde başı olarak yıldız şeklinde yer almaktadır. Derleme Sözlüğü'ne göre ıl, ağızlarda "yıldız" anlamında kullanılmaktadır.

Ilduz Atılmak

TS'ye göre 15. yüzyılda "yıldız akmak" anlamında kullanılmıştır.

Gökten olan alâmetler hava yaramaz olduğuna oldur kim düşmek, ılduz atılmak çoğ ola. (Hazain. XV. 29-2)

GTS'de madde başı olarak rastlanamamıştır.

Ilduz Düşmek

TS'ye göre 15. yüzyılda "yıldız akmak" anlamında kullanılmıştır.

Gökten olan alâmetler hava yaramaz olduğuna oldur kim düşmek, ılduz atılmak çoğ ola. (Hazain. XV. 29-2)

GTS'de madde başı olarak sözcüğe rastlanamamıştır. 'ılduz atılmak" ve "ılduz düşmek" terimlerinin 'yıldız kayması' olduğu düşünülmektedir.

Kabakuşluk

TS'ye göre 15, 16 ve18. yüzyıllarda "öğleye yakın olan kuşluk zamanı" anlamında kullanılmıştır.

Anlar eyittiler: Hâla kabakuşluk oldu, biz henüz Çarşamba suyunun üzerindeyiz. (Bektaş. XV. 239)

Cüm'a günü kabakuşluk vaktinde iki rek'at namaz kıl. (Zad. XVI. 130)

Tekayyül [Ar.]: Vakt-i kaylûlede uyudu ki murat kabakuşluk ta'bir olunan vakıttır. (Aks. XVII-XVIII. 593)

Standart varyantta (kaba kuşluk) "öğleden bir iki saat önceki zaman" anlamında kullanılmaktadır.

Karmak İnmek

TS'ye göre 16. yüzyılda "met ve cezir olmak" anlamında kullanılmıştır.

Bu mecmuun birin evvel gör ey yâr

Kılur sığlar alâimini ızhar

Bu sığlar gâh kaçar yahut gelir bol

...

Deniz karmış ise artık gelir ol

Ve ger inmiş ise eksik gelir ol

Muhassal kudretince hizmet eder

Kamerdendir bu sır, sığ anı güder

Kamer artar iken su artmadadır

Dahi ay eksilirken gitmededir (K.B. XVI. 8)

GTS'de madde başı olarak sözcüğe rastlanmamıştır.

Kızılca İkindi

TS'ye göre 15 ve 16. yüzyılda "akşama yakın ikindi vakti" anlamında kullanılmıştır.

Meğer kim ol vakıt kızılca ikindi geçmişti gün inedururdu.

(Bektaş. XV. 169)

Mezbur Hasan, yanında dört nefer kimesne ile kızılca ikindide evim üzerine âlet-i harp ile geldiklerinden mâada dün yarısında dahi yine bir nice kimesne ile gelip ok atıp… (Sic. A. XVI 6, 536)

Standart varyantta terime rastlanmamıştır.

Kuşluğun

TS'ye göre 14 ve 15. yüzyılda "kuşluk vakti" anlamında kullanılmıştır.

Ve eğer matbuh ya nuku' ise kuşluğun içe. (Mü. Şi. XIV-XV. 15)

GTS'de madde başı olarak sözcüğe rastlanmamıştır.

Kuyruk Yıldızı

TS'ye göre 17. yüzyılda "Ülker yıldızı" anlamında kullanılmıştır.

İki kerre yüz bin adam yüz bin koyunlarıyle Kuyruk ya'ni Ülker yıldızı doğunca… (Ev. XVII. 3,44)

GTS'de madde başı olarak terime rastlanmamıştır.

Küçük Tevbe

TS'ye göre 19. yüzyılda "şaban ayı" anlamında kullanılmıştır.

Bak büyük ablan oldu küçük tevbede gelin

Siz de bacınla dâye dayı bir yere gelin. (Vasıf. XIX. 46)

Standart varyantta ve ağızlarda terime rastlanmamıştır.

Küçük Yaz

TS'ye göre 17 ve 18. yüzyıllarda "pastırma yazı, yalancı yaz" anlamında kullanılmıştır.

İki ay kadar küçük yaz olup meyva ağaçlarına varınca ser-i sebze olup. (Naima. XVII-XVIII. 1,88)

GTS'de madde başı olarak terime rastlanmamıştır.

Orta Yay Ayı

TS'de 15. yüzyılda "temmuz" anlamında kullanılmıştır.

Dımışk'a girdiği gün orta yay ayının yigirmi dördüncü günüydü. (Kesir. XV. 152)

Standart varyantta ve ağızlarda terime rastlanmamıştır.

Oruç Ayı

TS'de 16. yüzyılda "ramazan" anlamında kullanılmıştır.

Fâsık u fâcirlerin kanı kurudu nâgehan

Oruç ayında boşanmış câma döndüler heman

(Yahya Bey. XVI. 87)

Standart varyantta ve ağızlarda rastlanmamıştır. Fakat günümüzde İslam dinini öğreten birçok kitapta "oruç ayı" geçmektedir.

Öğleyin

TS'de 20. yüzyılda "öğle" anlamında kullanılmıştır.

Öğleyinden evvel Tonus'tan koştuk

Uğrumuz Şarkışla yoluna düştük (Saz. Talibi. XX. 735)

Standart varyantta "günün öğle saatlerinde" anlamında kullanılmıştır.

Sabahlaca

TS'ye göre 16. yüzyılda "sabahleyin, sabah sabah" anlamında kullanılmıştır.

Bekür [Ar.]: Kimseye sabahlaca varmak. (Bab. XVI. 1,21)

Iğtidâ [Ar.]: kimseye tanlacak varmak ve sabahlaca gidâlanmak, ya'ni evvel-i neharda taam yimek. (Bab. XVI. 1,13)

GTS'de madde başı olarak sözcüğe rastlanmamıştır.

Saçlu Yıldız (Saçlı Yıldız)

TS'ye göre 14, 15, 17, 18. yüzyıllarda "kuyrukluyıldız" anlamında kullanılmıştır.

Ey dili bülbül yüzü gül hulkı hoş

saçlu yıldız dağsa hükmün dinle uş (Melhame. XIV-XV 90-1)

Saçlu yıldız toğsa bir şab ola fevt

ol sebepten çok ola hem katl ü mevt (Melhame. XIV-XV. 60-2)

Görüp eyleme saçlı yıldız hayaa1l

Eder zühre raks elde bir destmâl (Sabit. XVII-XVIII. 210)

GTS'de madde başı olarak bulunmamaktadır.

Saman Uğrusu

TS'ye göre 15, 16, 18 ve 19. yüzyıllarda "Kehkeşan, Samanyolu" anlamında kullanılmıştır.

> *Saman uğrusu uvak yıldızlardır ki bir yere cem' olmuşlardır. (Ac. XV. 7)*
>
> *Kâhkeşan [Fa.]: Saman uğrusu dedikleri yıldızlardır ki hacılar yolu dahi derler ve Arapça mecerre derler (Ni'meti. XVI506)*
>
> *El-mecerre [Ar.]: Samanlık yolu ve hacılar yolu dedikleri aklıktır. (Kdeb. XVIII. 440-1)*
>
> *Derre-i âsman [Fa.]: Kehkeşan, saman uğrusu denilen kevakip. (Kam. Os. XIX. 365)*

GTS'de madde başı olarak terime rastlanmamıştır.

Su III

TS'ye göre 14 ve 15. yüzyıllarda "zaman, vakit" anlamında kullanılmıştır.

> *Ol suda kim Rüstem ata atlana*
>
> *Billidir kim gürzüne kim katlana (Man. Tayr. XIV. 80)*
>
> *Şadiyle geçer ömr bigi taze vü durrem*
>
> *Ol su ki sarayında hemişe olur icra (Ah. Pş. XV. 13)*

GTS'de "hidrojenle oksijenden oluşan, sıvı durumunda bulunan, renksiz, kokusuz, tatsız madde; ab" anlamında bulunmaktadır. Coğrafya bağlamında ise Derleme Sözlüğü'ne göre ağızlarda "zaman" anlamında kullanılmaktadır.

Süğşek

TS'ye göre 14 ve 15. yüzyıllarda "şimşek, berk" anlamında kullanılmıştır.

Çün bu süğşek ola mağrıpta ata

Hücm idüben türkler ilkimi duta. (Melhame. XIV-XV. 31-1)

Çünki süğşek görüne etraf-ı şark

Kim anın tâzi filince adı berk. (Melhame. XIV-XV. 81-1)

Mağrıp ilinde görürsen süğşeği

Dinle imdi hükmün ey beğler beği(Melhame. XIV-XV. 113-1)

Ola süğşek çünki meşrıktan yana

Ilkı yavlak kırılır nidem sana (Melhame. XIV-XV. 62-1)

Seyyidü'l-ebrar eyâ beğler beği

Çünki merşıkta göreler süğşeği. (Melhame. XIV-XV. 40-1)

GTS'de madde başı olarak terime rastlanmamıştır.

Şeytan Örümceği

TS'ye göre 18 ve 19. yüzyıllarda "öğle havada örümcek ağı gibi tel tel görünen güneş ışığı" anlamında kullanılmıştır.

Muhatu'ş-şeytan [Ar.]: Öğle vaktinin ıssılığında havada şua-ı târ-ı ankebut gibi uzun uzun ve tel tel kaynayarak görünen hutut-ı mevhumeye ıtlak olunur… şeytan örümceği ta'bir ederler.

(Kam. XVIII XIX. 2,523)

GTS'ye göre ağızlarda "öğle sıcağında havada örümcek ağı gibi tel tel görünen güneş ışığı" anlamında kullanılmaktadır.

Tan I

TS'ye göre 14-18. yüzyıllar arasında "şafak vakti" anlamında kullanılmıştır.

Dedi ey diriğa işim oldu tan

Gözüme kara doğdu bu tanla tañ(Süh. XVI. 153)

Çü tañ yeri başladı ki ağara

Yaradı seçilmeğe aktan kara(Süh. XIV. 225)

Gözleri tañ du yıldızı gibi par par yanar. (Hamza. XIV-XV. 4, 193)

Gece saçında kamer yüzüne tañ okuyugör

Hat u haddin ki olur sebze ile mâh garip (Şeyhi. XV. 74)

Tesbih idin diyü tañda ve ahşamda. (Cev. Es. XV. 20)

Cemalin gördü bedr ay tana kaldı

Dişine baktı encüm tańa kaldı(Hikmet. XV. 108)

Dün gece derdin ile pür-hûn idi canım benim

Mûnisim olmuştu Ülker tańa dek hanım benim(İrşad. XV. 216)

Ağarıp tañ yeri çün doğdu hurşit

Elinde name Mihr'in, dil pür-ümmid (Mih. XV. 129)

Sanalar ki anlar kabirlerinde eğlenmediler illâ tañdan kuşluğa yahut ikindüden ahşama değin... (Leys. Ar. XV. 694)

Gözüm yılduz sayar gice tańa dek (Ruşeni. XV. 266)

Geceler tańa değin aşk elinden

Kılup zari yatup dinlenmezem ben(Gülşeni. XVI. 91)

[ar] : Tan: Sabah

Konşu: hemsâye, kısa: kûtah; uya:

Kâhil ü bâre: yama, tañ: bâmdât [Fa.] (Şamil. XVI. 627)

GTS'de "güneş doğmadan önce ortalığın ağarmaya başladığı vakit; fecir" anlamında kullanılmaktadır.

Tan Atmak (Dan Atmak)

TS'ye göre 14 ve 16. yüzyıllarda "şafak sökmek" anlamında kullanılmıştır.

Çü tañ attı vü gitti karanuluk

Yuvada kuş uyandı, suda balık (Süh. XIV. 252)

Tañ attı çü güneş götürdü alem

Yine nûr ile doldu kamu âlem (Süh. XIV.113)

Geceler şem'kimi dañ atınca

Yanuben sönmedim aşkın elinden (Gülşeni. XVI. 54)

GTS'de madde başı olarak kullanımına rastlanmamıştır.

Tan Kayınmak

TS'ye göre 16. yüzyılda "şafak sökmek" anlamında kullanılmıştır.

Sabah olsa hava yağmurlu bıkma

Ki Tañ kayına demişler kayıkma. (Güvahi. XVI. 68)

GTS'de madde başı olarak terime rastlanmamıştır.

Tanyeri

TS'ye göre 15, 16 ve 18. yüzyıllarda "şafağın söktüğü yer" anlamında kullanılmıştır.

Tañyeriağarmaya başladı (Müslim. XV. 1,170)

Her kim bu ismiş tañyeri ağarmadın onun dört bucağında ikişer gez okusa… (Cev. Ah. XV. 15)

Sipîde-dem [Fa.]: İrte yeri ağarmak ki tañyeri derler.

(Ni'meti. XVI. 396)

Sipîde-dem [Fa.]: Yañyeri. (Şamil. XVI. 457)

Es-subh [Ar.]: tañyeri ta'bir olunan subh-ı sadık muraddır ki feer derler. (Kdeb. XVIII. 345-2)

Es-seher [Ar.]: tañyeri ağardığı çağ. (Kdeb. XVIII. 25-1)

GTS'de (tan yeri) "güneşin doğmak üzere olduğu sırada, ufukta hafifçe aydınlanan yer" anlamında kullanılmaktadır.

Tokuz Düzen

TS'ye göre 17. yüzyılda "dokuz felek" anlamında kullanılmıştır.

Etmiş iken canı dilin mûnisa

Yoğ idi tokuz düzenin nirisi. (Atai. Ha. XVII. 7)

GTS'de madde başı olarak terime rastlanmamıştır.

Ülker

TS'ye göre 14. yüzyılda "Süreyya yıldızı" anlamında kullanılmıştır.

Ol oht Ülkerleyin çoknaştı geldi

Yedigen bigi sonra bir bir öldü (Hurş. XIV. 69)

GTS'de "boğa takımyıldızı sınırları içinde bulunan, yedi parlak yıldız ve etrafındaki gaz katmanı ile güzel görünüm veren yıldız kümesi; Yedikızkardeş, Süreyya, Peren, Pervin" anlamlarında kullanılmaktadır.

Yarı Gece

TS'ye göre 16. yüzyılda "gece yarısı" anlamında kullanılmıştır.

Felektir öyle mahkûmun ki hurşidi kılur zahir

Eğer yarı gece bezminde lâzım olsa izhar. (Fuzuli. XVI. 5)

Standart varyantta "gecenin ortasında" anlamında kullanılmaktadır.

Yay

TS'ye göre 13-19. yüzyıllar arasında "yaz" anlamında kullanılmıştır.

Cemalini gördüm düşte, çok aradım yayda, kışta

Bulumadım dağda taşta, denizleri süzer oldum (Yunus. XIII-XIV. 253)

Şöyle kim yay yağmurları dereler içinde dükenir gider.

Ne deniz suyuna irişibilir, ne ırmaklara ulaşubilir. (Kel. XIV. 87)

Yay gününün böyle olur hâleti

Zire eyle tertip olmuş âleti (Ga. XIV. 206)

Yay içinde gayet gün uzunluğu olur. (Enb. XIV. 33)

Andan güneşe koyalar yay ıssısında üç hafta dura. (M. Bay. XIV. 80)

Hulk kılınç, seyf: kılıç, güzdür: harif, sayf [Ar]: yay (Fer. XIV. 13)

Yay su faslında hareket etmeyeler. (Mü. Şi. XIV-XV. 9)

... Ve bundan sonra yay hararetin yere bırağa.

fashın gönderir kim gün anda (Leys. Mu. XIV-XV. 288-1)

Kim nedür bu hâs u âm yohsul u bay

Gece gündüz yaz u güz ü kış u yay (Melhame. XIV-XV. 2)

Pes tavar dutana çok assı ola

İllâ yay su günleri sarp ıssı ola (Melhame. XIV-XV. 19-1)

Ol cenubisinde dahi altı ay

Gündüz olur daim ü kamusu yay (İs. XIV-XV. 256)

Kaçan yay fasli gelse kudretiyle

Gani eder idi çok ni'metiyle (Çeng. XV. 237)

Tifillık sanki ilk yazdır yiğitlik yay günü gibi

Yaşun ortası güz gibi kocalık günleri sermâ (Muham. XV. 541)

Kaçan yay fashı olsa Şam tarafına gitmeyüp Yemen'e

sefer ederlerdi.(Leys. Ar. XV. 748)

GTS'de "ok atmaya yarayan, iki ucu arasına kiriş gerilmiş, eğri ağaç veya metal çubuk" anlamında kullanılmaktadır. Sözcüğün bahsedilen yüzyıllardaki durumu standart varyantta bambaşka bir anlam kazanmıştır.

Yaz

TS'ye göre 13-17. yüzyıllar arasında "bahar mevsimi, ilk bahar" anlamında kullanılmıştır.

Senin boyun budahtan ağdı geçti

Cihan imdi yüzünden yaz ü yaydır. (Velet. XIII-XIV. 16)

Her kim söz kim ağız zindanından daşra çıkar ve her ok kim ya kabzasından atıla… (Kel. XIV. 43)

Lâyıktır kim bu günkü günü üşbu ya kirişin yemekle geçirm.

(Kel. XIV. 85)

Miyan-ı talib ü maylub iki ya denlü menzildir

Bu sahraya özünü tir gibi atmagıl sen dur. (Sarıca. XV. 14)

Biçti ölüm sındusu ömr atlasın

Kurulup turur iken yastı yasın. (Enveri. XV. 67)

GTS'de "kuzey yarım kürede 21 Haziran 23 Eylül, güney yarım kürede 21 Aralık 21 Mart tarihleri arasındaki zaman dilimi, ilkbaharla sonbahar arasındaki sıcak mevsim" anlamında kullanılmaktadır.

Yediger (Yedigen, Yedikardaş)

TS'ye göre 14-19. yüzyıllar arasında "büyük ayı denilen yıldız takımı, Dübbüekber, Benatı-naaş" anlamında kullanılmıştır.

Ol oht ülkelerin çoknaştı geldi
Yedigen bigi sonra bir bir öldü (Hurş. XIV. 69)

Kurulalar Yedigen yaşı bigi
Yayıyalar cihut siması bigi (Hurş. XIV. 56)

Kaçan kişi yoksul ve muhtaç olsa anın derilmiş dostları Yediger gibi dağılır derler. (Kel. XIV. 87)

Dişi ayu kaçan doğurmak istese Yediger yıldızının gecesine yönelir ve tizek doğurur. (Hay. XV. 50)

Heft-evreng [Fa.:] Benatü'n-naş ki Yediger yıldızıdır. (Miftah. XV. 143)

Benatü'n-naş [Ar.:] Yediger dedikleri yıldız. (Terceman. XV. 166-1)

Biri şimal yıldızıdır ki anın çıkacak yeri Yediger magrıb mâbeynindedir. (Ac. XV. 16)

Biri dahi sabâ yıldızıdır ki çıkacak yeri Yediger magrıb mâbeynindedir. (Ac. XV. 16)

Heft-evreng [Fa.:] Benatü'n-naş gûyend ya'ni Yediger yıldızı ve Yedikardaş (Şamil. XVI. 177)

Heft-evreng [Fa.:] ... Ve Yediger yıldızı ve Yedikardaş

(Caf. XVI. 176-1)

Kadri gûzlâram göklerdeki Ülker, Yediger Yediger dânelü göya iki ehter sümbül (Âlü. XVI. 32)

Heft-evreng [Fa.:] Yediger yıldızı, Benatü'n naş mâ'nâsına. (Cinas. XVI. 5-1)

Heft-evreng [Fa.:] ... Ve Benatü'n-naş dedikleri biri birine kardeş yedi yıldızdır ki Türkide Yediger ve Yedikardaş derler. (Des. XVI. 213-2)

Benatü'n-naş [Ar.:] Yediger dedikleri Dubbiekber. (Ahv. XVI. 146)

Yediger âsmâna âsmân üzere
Açtı şümr-i ümmü'l-alakdar (Sabit. XVII-XVIII.)

Heft-evreng [Fa.:] Benatü'n-naş ismi müşârileyh olup ki Türkide Yediger derler. (Aks. XVII-XVIII. 176)

GTS'de madde başı olarak terime rastlanmamıştır. Derleme Sözlüğü'ne göre ağızlarda "büyükayı da denilen yıldız takımı" anlamında kullanılmaktadır.

Yeni Ay (Yini Ay)

TS'ye göre 14-17. yüzyıllar arasında "hilâl" anlamında kullanılmıştır.

Gamdan inceldi bu gönlüm oldu yeñi ay bigi

Gözlerime tuş olalı şol hilâli kaşların (Nesimi, XIV. 37)

Nazar çün eyledi güneş cemale

Yiñi ay gibi döndü ol hilâle (Işk. XIV. 667-2)

İmdi hem bilmek gereksinim yiñi ay

Kankı gün doğar dolunur kış u yay (Melhame. XIV-XV 159-1)

Çalk koyun yatsa bu ayda yiñi ay

Cümle narh ucuz ola dir kış u yay (Melhame. XIV- XV. 39-1)

Yeñi ay ile eski na'l-i esbi

Şerefte çeşmine yeksan geldi (Enis. XVI. 53)

Hilâl [Fa.]: Yeñi ay (Şamil. XVI. 661)

Hilâl [Fa.]: Yeñi ay (Şamil. XVI. 637)

Terece: derice, peyrev: uyucu, yeni ay: meh-i nev

Öneği: lecûc ü kejrev, sarılık: zerir ü çün : pes (Genc. XVII. 50)

Standart varyantta "yeni ay" anlamında kullanılmaktadır.

Yeñi Yaz, (Yeñi Bahar)

TS'ye göre 13 ve 14. yüzyıllarda "ilkbahar" anlamında kullanılmıştır.

Bu dem. Yüzüm süreduram her dem ayım yeni doğar

Her dem bayramdurur bana yayım kışım yeñi bahar

(Yunus. XII-XIV. 320)

Saâdeet bülbülü saz ider idi

Zimistanı yeñi yaz ider idi (Işk. XIV. 251-2)

GTS'de madde başı olarak terime rastlanmamıştır.

Yıldız Göçmek

TS'ye göre 17 ve 18. yüzyıllarda "yıldız akmak, yıldız kaymak" anlamında kullanılmıştır.

Derâ [ar.]: ... Beyhakî ve Zevzenî "reften-i sitaye ez cay-i hıyş [Fa.]: ile tesfir ettiler ki Türkide yıldız göçmek ile ta'bir olunur.

(Aks. XVII-XVIII. 319)

GTS'de madde başı olarak terime rastlanmamıştır.

Yıldız Odu

TS'ye göre 17. yüzyılda "yıldız akması ışığı" anlamında kullanılmıştır.

Yıldız oduna: şihab [Ar.]: ü algım ü salgım: serab

(Cev. Ke. XVII. 107)

GTS'de madde başı olarak yer almamaktadır.

Yılduz

TS'ye göre 14-16. yüzyıllar arasında "yıldız" anlamında kullanılmıştır.

Gözleri tan yılduzı gibi par par yanar (Hamza. XIV-XV. 4,193)

Kaçan kıyamet günü olsa, bir kavim kopa, buların yüzleri gayet yıldırayıcı şol key nurlu yılduz gibi. (Müneb. XIV-XV. 251-2)

Benim ashabım şol yıldırayıcı yılduz gibidir, eğer anlara ıktidâ kılursanız hidayet bulursunuz. (Müneb. XIV-XV. 89-1)

Yaşurman gözlerimden gül yüzünü

Düşürmen yere yaşım yılduzunu. (Yuz. Şems. XIV. 173)

Standart varyantta yıldız şekliyle kullanılmaktadır. Derleme Sözlüğü'ne göre ağızlarda "yıldız" anlamında kullanılmaktadır.

Yilin Ayı

TS'ye göre 14 ve 15. yüzyıllarda "Mart ayı" anlamında kullanılmıştır.

Yilin ayı dir buna restayîler

Adını maits kumuş İsa'yiler. (Melhame. XIV-XV. 67-1)

GTS'de madde başı olarak yıldız şekliyle kullanılmaktadır.

Yulduz

TS'ye göre 15 ve 16. yüzyıllarda "yıldız" anlamında kullanılmıştır.

Kıble tarafından bir yulduz doğdu, Zühre'ye benzer büyüklükte.

(Kesir. XV. 298)

Anladı Âsaf Süleyman'ın sözün

Düzdü âyin ile ayın yulduzun (Budın. XVI. 9)

GTS'de madde başı olarak yıldız şekliyle kullanılmaktadır.

Yürüyücü Yıldız

TS'ye göre 17. yüzyılda "gezeğen yıldız, seyyare" anlamında kullanılmıştır.

Seyyare [Ar.]: Kaafile ve yürüryücü yılduz

(Müntehab. XVII. 51-2)

Standart varyantta ve ağızlarda terime rastlanmamıştır.

Bu analizlerden anlaşılacağı üzere Matematik Coğrafyası terimlerinde yoğunluğu zaman ve gök cisimleri terimleri oluşturmaktadır. Sonuç olarak Tarama Sözlüğü'nde tespit edilen 292 Fizikî Coğrafya teriminden 85'i Matematik Coğrafyası terimidir. Bunlardan 14'ü GTS'de aynı bağlamda kullanımı devam etmektedir. 6'sının fonetiği değişmiş şekilde kullanımı devam etmektedir. 4'ü GTS'de bulunmamakta ancak Derleme Sözlüğü'ne göre ağızlarda kullanılmaktadır. 61 terim ise bugün kullanılmamaktadır.

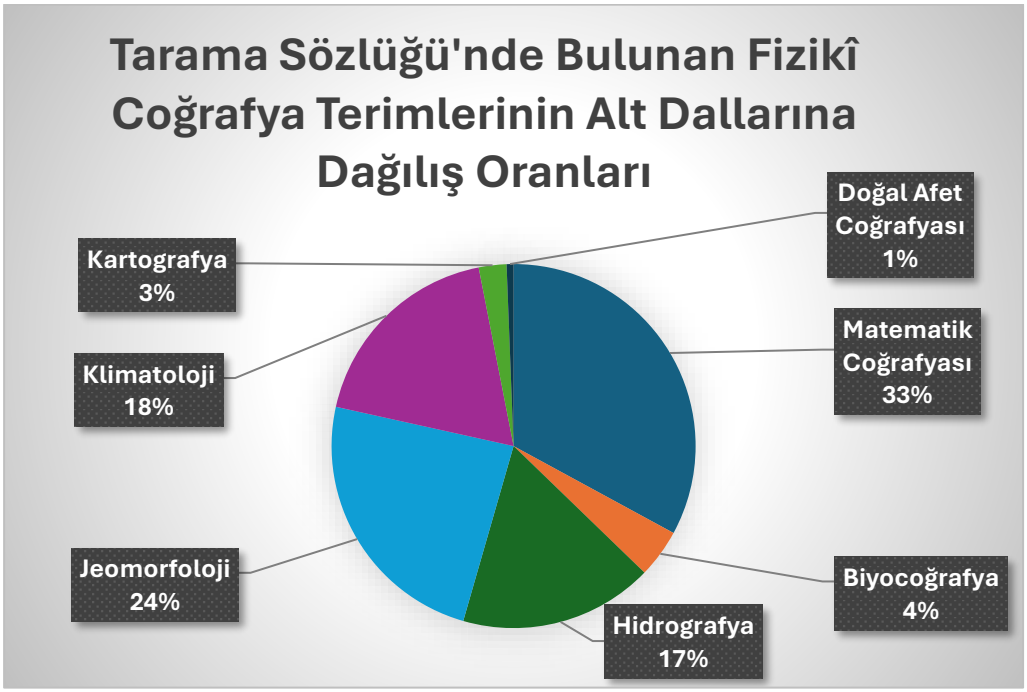

Şekil 3. Fizikî Coğrafya Terimlerinin Alt Dallarına Dağılış Oranları Grafiği

Tarama Sözlüğü'nde tespit edilen 340 coğrafya teriminin 292'si Fizikî Coğrafya terimidir. Bu terimlerden 85'i Matematik Coğrafyası terimi, 15'i Biyocoğrafya terimi, 56'sı Hidrografya terimi, 64'ü Jeomorfoloji terimi, 57'si Klimatoloji terimi, 13'ü Kartografya terimi, 2'si Doğal Afet Coğrafyası terimidir.

2.2 Beşerî Coğrafya Terimleri

Coğrafyanın, insan ile etkileşimini ve ilişkisini "beşerî coğrafya" inceler. Beşerî coğrafya için Beşerî ve İktisadî Coğrafya tanımı da kullanılmaktadır. Doğanay,[46] beşerî coğrafya ile ilgili "Görevi, insan ve çevre arasındaki karşılıklı etkileşimi incelemektir." tanımını yapmıştır. Bu tanımdan da anlaşıldığı gibi insan, çevre ve coğrafya birbiriyle doğrudan ilişkili olduğu noktada devreye beşerî coğrafya girer. Beşerî coğrafya insanın olduğu hemen hemen her konuda vardır. Örneği askerî alanlar, ticaret, sağlık, ekonomi, tarım, tarih, yerleşim, göç vb. Hayati Doğanay, sözlüğünde[47] beşerî coğrafya için "İnsan yaşamı ve doğal çevre etkileşim sonuçlarını inceleyen, coğrafya ana bilim dalı." tanımını yapmıştır.

Yukarıda da belirtildiği gibi beşerî coğrafya insanla doğrudan ilişkili olan tüm alanlarda varlığını göstermektedir. Bu ana başlık altında; askerî coğrafya, ekonomik coğrafya, nüfus coğrafyası, tarım coğrafyası, tarihî coğrafya ve yerleşme coğrafyası incelenmiştir.

2.2.1 Askerî Coğrafya

"Askeri coğrafya tüm unsurlarıyla birlikte coğrafyanın temelinden ve sentezinden ortaya çıkmış olup tüm askeri faaliyetlerin mekân ile olan ilişkisini ele alan coğrafi bir alt disiplindir."[48] Askerî coğrafya terimleri bu tanım doğrultusunda belirlenmiştir.

Kubur Yolu

TS'ye göre 17. yüzyılda "dehliz, üstü kapalı siper" anlamında kullanılmıştır.

[46] Doğanay, H., Doğanay S., (2022). *Coğrafya'ya Giriş*. Ankara: Pegem Akademi Yayınlar, s. 193.
[47] Doğanay, H. (2017). *Coğrafya Bilim Alanları Sözlüğü*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, s. 72.
[48] Kapan, K., Kuşçu, Ö. E. (2021). *Kavramsal ve Tarihsel Açıdan Askeri Coğrafya: Coğrafya mı? Jeopolitik mi?* Türk Coğrafya Dergisi, (78), s.145-154.

Kubur ta'bir ettikleri odur ki kalenin hendeği içinde kale duvarına gidip gelmek için bir yol yapalar. Ol yol üzre kalın top kundağı tahtaları, meşe ve çam direkleri döşeyip daha üstüne nice bin torba toprak döküp düzeltiler. İçi kubur gibi mahfuz bir yol olduğundan kubur yola derler. (Ev. XVII. 6, 318)

GTS'de madde başı olarak terime rastlanmamıştır.

Meteriz

TS'ye göre 16. yüzyılda "siper" anlamında kullanılmıştır. Terim bu dönemde isim olarak kullanılmıştır.

Meteris [Fa.]: Türkide meteriz dedikleri, ceng mahallinde ve asker hisar cenginde büyük kalın ağaçlardan çatarlar top ve gayrı nesne leşkere dokunmasın deyü ederler.(Deş. XVI. 160-1)

Standart varyantta ve ağızlarda sözcüğe rastlanmamıştır.

Savaş Yeri

TS'ye göre 14 ve 16. yüzyıllarda "muharebe meydanı" anlamında kullanılmıştır.

Savaş yerinde bulduğu âlet ü esbaptan ve tutulduğu atlardan...

(Anter. XIV. 236)

Kârzargâh [Fa.]: Savaş yeri (Deş. XVI. 343 - 2)

Rezmgâh [Fa.]: Savaş yeri (Şamil. XVI. 229)

Kînegâh [Fa.]: Savaş yeri (Şamil. XVI. 498)

*Âverdgâh [Fa.]: Savaş yeri, ma'reke mânasına** (Şamil. XVI. 215)*

GTS'de madde başı olarak bulunmamaktadır.

Timar

TS'ye göre 16. yüzyılda "vaktiyle sipahi denilen asker sınıfına verilen beylik arazi" anlamında kullanılmıştır.

Karesi Vilâyetinde ana tımar verdi, kendi Bursa'ya teveccüh etti.

(Aş. XVI. 45)

Standart varyantta tımar şeklinde kullanılmaktadır. Derleme Sözlüğü'ne göre ağızlarda "ağaç ve hayvan bakımı, bölge" anlamında kullanılmaktadır. Sözcüğün 16. yüzyılda kullanılan anlamı değişmiştir ve ağızlarda "ağaç hayvan bakımı" anlamında kullanılmaktadır.

Sonuç olarak Tarama Sözlüğü'nde tespit edilen 48 Beşerî Coğrafya teriminin 4'ü Askerî Coğrafya terimidir. Bunlardan 3'ünün kullanımı günümüzde devam etmemektedir. 1 terimin ise fonetik olarak değişime uğramış şekilde kullanımı devam etmektedir.

2.2.2 Ekonomik Coğrafya

Ekonomik coğrafya, insan ve çevre arasındaki ilişkileri çeşitli ekonomik faaliyetler bağlamında ele alan bir daldır.[49] Bu sebeple *iktisadi coğrafya* olarak da adlandırılır. Sanayi, ulaşım, doğal kaynaklar, madenler, metal kaynaklar ekonomik coğrafyanın konusudur. Aşağıdaki terimler, bu tanımlar doğrultusunda seçilmiştir.

Demür

TS'de 14-17. yüzyıllar arasında "demir" anlamında kullanılmıştır.

Bir demür kepçede veya bir tas içinde veya gücücek

(Yadigâr. XIV. 25-2)

[49] Doğanay, H., Doğan S. (2022). *Coğrafya'ya Giriş*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, s. 194

Bu mahalde demür zencir ile bugayı getirdiler. (Dede. E. XIV. 180)

Sınmaz taşa ve erimez deüre tuş oldu. (Anter. ZIV. 839)

Bazirgân cevap verdi kim: Doğru söyelrsin kim sıçan demürü yavlak sever olur anın dişi demürü çiğnemeye kadirdir. (Kel. XIV)

Kimisi demür âlet ile kesilmektür, kimisi parelenür. (Mü. Şi. XIV-XV. 198-1)

Evvel akıtma Hindu demürden bir zırh asmışlar. (İs. H. XIV- XV. 75)

Aşk yolunda gerektiür âşık olan kişiye

Bir asâ-yı âhenîn ü bir demîr çarutkan (Ruseni. XV. 264)

Demîr mîh taşa geçecek değildir. (Güls. XV. 7)

Her yaprağın iki yüzünde yirmi dört satır yazdı, bir yüzün

gümüşle, bir yüzün demîr ile, (Hazain. XV. 1-2)

Lîyk bir tende bakar var ü demîr

Biri zulmet ma'dendir biri nûr (İbrahim. XV. 23-1)

Elinde demirdendi comâğı var. (Enfes. XV. 1)

Şeyh Ebûlfaḫs kırk yıl demircilük işledi. Bir gün demirden elindeki çarkı çıkarak, kızıl oda benzemiş demîri üfleyip iyütdi. (Tuh. Le. XV. 239)

Bedîru'rrişt işbu gönüller pas tutar, nitekim demîr pas tutar.

(Leys. Mu. XV. 158-1)

Bana gam kûşı ediptir çarḫ-ı gaddar

Benim amma demîrden susup yüreğim var (Zati. XVI. 194)

Güttenin kufl altununa açıldi

Demîrden beglere hıṭlet biçildi (Ârifîn. XVI. 86)

Dağlardan kanar demîrden yarattım (Tuh. XV. 10-2)

Âhen-sa [Fa.:]: Demir egesi. (Des. XVI. 7-1)

Tîmûr mâ'deninden defetdür şü'r hasılı yazılsa deftere göredir kimse yazılmış ise anın ma'rifeti olmadan yeminle demirevi ocağı vaz'ettiremezler. (Os. Kanun. XVII. 83)

Standart varyantta demir şeklinde kullanılmaktadır. Derleme Sözlüğü'ne göre ağızlarda "demir" anlamında kullanılmaktadır.

Kızıl

TS'ye göre 14-16. yüzyıllar arasında "altın, bakır" anlamında kullanılmaktadır.

Kıymeti yüz bin kızıl artıkturur

Hiçe dileyenin ussu yokturur (Man. Tayr. XIV. 205)

Biregü yüz bin kızıl Jj sadaka verse lâilâhe-illallah demese değme kızılın bir mıh eyleyeler gözüne tokuyalar. (Tuh. Le. XV. 210)

Eyitti: On bin akça dervişlere verin ve dört yüz kızıl dahi ol kocaya verin kim ol düşü gördü. İmdi Rabia atası altunu aldı... (Tez. Ba. XV. 88)

Bin kızıl verdi, sonra ol kişi malin yine buldu. (Tez. Un. XV. 8-2)

Armağan ay yüzlü bihad verdi kız

Her biri bin kızıla değildi kız (Enveri. XV. 24)

Mezburdan bir guruş almış idim, kızıl imiş, tebdil olunmasın murat ederin. (Sic. A. XVI. 2,1512)

GTS'de "1. Parlak kırmızı renk. 2. Bu renkte olan. 3. Aşırı derecede olan" anlamlarında bulunmaktadır. Bahsi geçen yüzyıllarda bu terim altın, bakır elementlerini ifade ederken standart varyantta renk ifade etmektedir.

Küre

TS'ye göre 15,16,18 ve19. yüzyıllarda "demirci ocağı, maden ocağı" anlamında kullanılmıştır.

Cevher oldu bu kez ana bir küre

Eyler üstadı ki cevher sızıra (Ga. XV. 197)

Buyurdum ki: Ba'del'yevm dahi küreden ibak eden kullarım her kanda tutulur ise müjdegânesi dutanın olup... (Sic. A. XVI. 1, 1078)

Acemi oğlanı taifesinden olup bakır küresinde

Inabolu nâm kasabadan olan Mustafa bin Hüseyin...

(Sic. A. XVI. 6, 375)

Tâbdân [Fa.]: ... Demirci ve tuccu ocağına ve emsali ocaklara ve samako ve maden kürelerine ateş ve şedit hararet olan yerlere tlak olunur. ve sair ateş ve şehit hararet olan yerlere ıtlak olunur (Bürh. XVIII-XIX. 171)

GTS'de farklı anlamlarının yanında coğrafya bağlamında "madenci ocağı, maden fırını" anlamında kullanılmaktadır.

Sokak I

TS'ye göre 16. yüzyılda "çarşı, panayır yeri" anlamında kullanılmıştır.

Kuss bin Sâid Ukâz sokağında bir kızıl tülü deve üzerine binüpo va'zederdi. (Şevahid. XVI. 58

GTS'de "il, ilçe vb. yerleşim bölgelerinde, iki yanında evler bulunan, caddeye oranla daha dar veya kısa olabilen yol" anlamında kullanılmaktadır.

Sonuç olarak Tarama Sözlüğü'nde tespit edilen 48 Beşerî Coğrafya teriminin 4'ü Ekonomik Coğrafya terimidir. Bunlardan 3'ünün

kullanımı günümüzde devam etmektedir. 1 terimin ise fonetik olarak değişime uğramış şekilde kullanımı devam etmektedir.

2.2.3 Nüfus Coğrafyası

"Nüfus coğrafyası, nüfus ve çevre arasındaki etkileşimi inceler. Nüfusun yer yüzündeki dağılış düzenini belirler."[50] "Nüfus coğrafyası, nüfusun dağılışı, kompozisyonu, göçler ve gelişimini yerlerin doğasıyla ilişkilendirerek mekânsal çeşitlilikleri inceleme yoludur."[51]

Aşağıdaki terimler, bu açıklamalar dikkate alınarak seçilmiştir.

Göçer

TS'ye göre 15 ve 16. yüzyıllarda "gezer, bir yerde durmaz, göçebe" anlamında kullanılmıştır.

> *Ve tekrur iki kısımdır, bir kısmı hasındır, Müdünde sakin olur ve bir kısmı bevadide göçer oluptur. (Men. Av. XV. 159)*
>
> *…Vilâyetine göçer kara arap evleri gelmişti, anları sürdü, Rumeline geçirdi. (Âş. XVI. 49)*

GTS'de "göçebe" anlamında kullanılmaktadır.

Göçer Oba

TS'ye göre 14 ve 15. yüzyıllarda "göçebe halk, aşiret" anlamında kullanılmıştır.

> *Yedi bin göçer oba idi cümle müslüman olup…*
>
> *(Hamza. XVI-XV. 1, 31)*

[50] Doğanay, H., Doğan S. (2022). *Coğrafya'ya Giriş*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, s.193.
[51] Gümüşçü, O. (2022). *Coğrafya'ya Davet*. İstanbul: Yeditepe Yayıncılık, s. 291.

GTS'de madde başı olarak terime rastlanmamıştır.

Göçerevli

TS'ye göre 16, 18, 19. yüzyıllarda "çadırla yer yer gezen, göçebe hayatı yaşayan insanlar" anlamında kullanılmıştır.

Süleyman Şah o kavmin hanı imiş

Göçerevlülerin sultanı imiş (Hadidi. XVI 29)

Ardavan ve Kaşıkcı cemâatı âdem gönderip şöyle arz eylediler ki bunlar göçerevlü Haymana'dan olup Koçhısar kazasına müteallık kurâda yazılı raiyet olmayıp… (Sic. A. XVI. 1, 118)

El-heltat [Ar.]: Yurttan yurda konup göçer olan taife-i insanîye denir ki göçerevli ta'bir olunur; Türkmenler ulus ta'bir ederler.

(Kam. XVIII-XIX. 1, 335)

Nâkıle [Ar.]: oldu göçerevli, gece gitme: dülûc (Asım. XVIII-XIX. 13)

GTS'de madde başı olarak terime rastlanmamıştır.

Göçeril

TS'ye göre 16. yüzyılda "göçebe halk, aşiret" anlamında kullanılmıştır.

Evvel gönderdiler kim Saruhan ilinde göçeril vardı anları sürdü.

(Aş. XVI. 61)

GTS'de madde başı olarak anlamı bulunmamaktadır.

Göçgün

TS'ye göre 15. yüzyılda "göçebe" anlamında kullanılmıştır. GTS'de madde başı olarak bulunmamaktadır.

Abulca Han sahra-nişin ve göçgün idi. (Ta. Sel. XV.1, 5)

Her ıklimde yerlü ve sahra-nişin ve göçgün olurlar.

(Ta. Sel. XV. 1, 2)

GTS'de madde başı olarak *göçkün* şeklinde yer almaktadır. Derleme Sözlüğü'ne göre göçgün ağızlarda "göçebe" anlamında kullanılmaktadır.

Göçgüncü (Göçküncü)

TS'ye göre 14 ve 15. yüzyıllarda "göçer, göçebe" anlamında kullanılmıştır.

Göçgüncü Araplarından bir bölük Araplar çekişip gavga birle…

(Si. Da. XVI. 204-2)

Ol sürûd ilinde göçgüncü Araplar olurdu. (S. Da. XVI. 353-2)

Amma göçgüncü Araptan otuz bir er vardır. (Fütuh. XVI. 299)

Bu yerde var idi göçgüncü bir beğ

Ki adı âe idi fi'l içre bir seg (Işk. XIV. 300-1)

Bir yoksul göçküncü Türkün iki oğlanları vardı… (Kab. XV. 109)

Leşkerime kifayeti mıktarı diyar-ı Rum'da yazla ve kışla yer ki zira göçküncü kavmiz kış ve yaz bir yerde karar edip durmazız.

(Bektaş. XV. 331)

Padişah ana hışmedüp gazaba geldi, göçgüncü Tatar kavmi ki benim üzerime gele dedi. (Bektaş. XV. 313)

GTS'de madde başı anlamına rastlanmamıştır.

Kışlak (Kışlağ)

TS'ye göre 15-18. yüzyıllar arasında "kışın barınılan yer" anlamında kullanılmıştır.

Yazın ederler idi dağı yaylak

Ovasın eylemişler idi kışlak (Salâtin. XV. 23)

Kartal u hem karakuş ol gün gider

Kışlağa gitmeğe bunlar azmeder (Melhame. XIV-XV. 18- 2)

Teşrinievvel [Fa.]: Tarih-i Rûmîde bir ayın adıdır.

Ve otuzunda kuşlar kışlağa giderler. (Deş. XVI. 217-1)

Zimistanî [Fa.]: Kışlık ve kışlak (Şamil. XVI. 450)

Yayın yaylak u kış kışlak içinde

Gehi gülzar ü gâhi tâk içinde (Yuz. Şems. XVI. 75)

Her zamanda ol kara dağ ve ol gaar-ı pür-dağ ben sitem-dideye kışlağ ve makam-ı ferağdır. (Şeref. XVI. 119)

Yazın yaylarlar idi yaylağını

Kışın kışlarlar idi kışlağını (Hadidi. XVI. 35)

Yaylak ve kışlakın ahkâmı sâir arazi gibidir. (Os. Kanun. XVII. 54)

El-meştâ [Ar.]: Kışlak ve mukabili yaylaktır. Erbain ve hamsin hükmünü icra eylediği vaktı geçirmek içün ta'yin olunan mahal demektedir.

(Kdep. XVIII. 47-2)

GTS'ye göre ağızlarda "kışın barınılan yer, göçebe oymakların hayvanlarıyla birlikte kışın konakladığı yer" anlamında kullanılmaktadır.

Sonuç olarak Tarama Sözlüğü'nde tespit edilen 48 Beşerî Coğrafya teriminin 7'si Nüfus Coğrafyası terimidir. Bunlardan 2'si GTS'ye göre aynı bağlamda kullanımı devam etmektedir. 4'ünün kullanımı günümüzde devam etmemektedir. 1 terimin ise fonetik olarak değişime uğramış şekilde kullanımı devam etmektedir.

2.2.4 Tarım Coğrafyası

Tarım coğrafyasına, ziraat coğrafyası da denir. "Konusu, tarımsal faaliyetlerle şekillenen yeryüzüdür. Her türlü tarımsal etkinlik ve çevre arasındaki etkileşimi araştırır."[52] TS'deki ilgili terimler bu tanım doğrultusunda seçilmiştir.

Gen II

TS'ye göre 14-19. yüzyıllar arasında "boş yer, hali arazi, sürülmemiş, işlenmemiş arazi" anlamında kullanılmıştır.

Gel imdi sen dahı ginleri söktür

İbadet tohmunu içine ektür (Tennuri. XV. 353)

O mülk anların ola tâ sökeler

Cemi' ginlerin a'mali ekeler (Tennuri. XV. 351)

Harâyek [Fa.]: Gen yer, sürülük sökülmemiş yer.

(Cam. Fa. XVII. 50)

Standart varyantta diğer anlamlarının yanında "bir süre sürülmeyerek boş bırakılmış (tarla)" anlamında kullanılmaktadır.

Herk (Hirk)

TS'ye göre 16-19. yüzyıllar arasında "nadas" anlamında kullanılmıştır.

Şeyar [Fa.]: Nadas ki ba'zı yerlerde herk derler.

(Ni'meti. XVI. 333)

Şene [Fa.]: Ve nadas mânasına ki ba'zı yerlerde hirk derler.

(Caf. XVI. 95-2)

[52] Doğanay, H., Doğan S. (2022). *Coğrafya'ya Giriş.* Ankara: Pegem Akademi Yayınları. s.195.

Şedkâr [Fa.]: Tohum ekilmiş yer ve nadas yer ki ba'zı yerlerde herk ve ba'zı yerlerde velhen dirler. (Deş. XVI. 111-1)

Şiyar [Fa.]: Herk nadas mânasına. (Cam. Fa. XVII. 28)

Şiyar [Fa.]: Sürülmüş ve nadas olmuş tarlaya denir, herk ta'bir olunur. (Bürh. XVIII-XIX. 405)

Standart varyantta "sürüldükten sonra bir yıl dinlendirilen, nadasa bırakılan tarla" anlamında kullanılmaktadır.

Herk Edilmek

TS'ye göre 15. yüzyılda "nadas olunmak" anlamında kullanılmıştır.

El- mekrubu [Ar.]: Ve dahi herk edilmiş ya'ni ekin ekmek içün sapanla sürülmüş ve aktarılmış yer. (Terceman. XV. 123)

GTS'de madde başı olarak bulunmamaktadır.

Orak Vaktı

TS'ye göre 15. yüzyılda "hasat zamanı" anlamında kullanılmıştır.

Kürkü orak vaktında ve orağı kürk vaktına al. (Ata. XV. 6)

GTS'de madde başı olarak terime rastlanmamıştır.

Velhen

TS'ye göre 16. yüzyılda "tohum ekilmiş yer" anlamında kullanılmıştır.

Şumîr [Fa.]: Nadas ki ba'zı yerler velhen derler.

(Deş. XVI. 114-2)

Şüdkâr [Fa.]: Tohum ekilmiş yer ve nadas yer ki ba'zı yerlerde herk ve ba'zı yerlerde velhen dirler. (Deş. XVI. 114-1)

GTS'de madde başı olarak bu sözcük bulunmamaktadır. Derleme Sözlüğü'ne göre ağızlarda "sürülmüş, ekime hazır tarla" anlamında kullanılmaktadır.

Yaban

TS'ye göre 13-19. yüzyıllar arasında "1. Issız kır, ova, insandan hali yer. 2. Yabancı, yadırga. 3. Dışarı, başka memleket" anlamında kullanılmıştır.

Etti aldınız Yusuf'u vardınız

İlettiniz yabanda kurda verdiniz. (Yuz. Şeyh. XIII. 68)

Yaban yolun gözetme, yol evde taşra gitme

Can yolu can evinde can râzını can duyar. (Yunus. XIII-XIV. 321)

Dedi bir garibim şarınızda ben

Öğüş gezmişem dağ ü taş ü yaban(Süh. XIV. 257)

Yabandağı her türlüden canavar

Ne hacet demek her ne kim canı var(Süh. XIV. 4)

Bıraktı namusu duttu yakayı

Yabana yorttu vü yırttı yakayı (Işk. XIV. 150-2)

Âdemin baş ayağın satar isen

Almayalar yabana atar isen (Man. Tayr. XIV. 216)

... Yabanda istediğim eve geldi. (Anter. XIV. 448)

Âmir bin Tufeyl sağrakı götürüp yabana attı. (Anter. XIV. 556)

Davar kim yeri ola dağ ü yaban

Hiç âdem olmaya öğredüben (Ferh. XIV. 47)

Ey gehi dağda, gehi bağda vü bahçede gezen

Ey gehi evde, gehi yazı vü yabanda gönül(K.Ü. XV. 21)

Allahü Taâlâ ana bir geyik havale eyledi, tanla yabanda otlardı ve gece gelip Yunus'u emzirirdi.

(Kesir. XV. 90)

Bir kişi yabanda olsa dahi gün bulut olsa, kıble kankıdır bilinmese... (Cennet. XV. 16)

Evde bir kez ölünce yabanda bin kez öl. (Ata. XV. 11)

Eğer yabanda sığır veya yunt ve ya koyun bulsalar kığırtmasalar... (Fatih. Ka. XV. 23)

Yabandan şimdi geldim, Tanrı dimeği şimdi öğrenürün.

(Tez. Ba. XV. 202)

...Yabanda bir öküz buldum, sattım. (Sic. K. XV. 1, 322)

Ve donuz ki yabanda yürüye ya sığır ile güdüle, ikisinden bir akça alına, evde kümeslerde boğazlamak için beslenenden birine bir akça alma. (Fatih. Ka. XV. 29)

Benim elimde bulunan altı yüz dirhem kazzar ibrişimin yabanda çalı arasında bir heğbe ile buldum. (Sic. B. XV. 5, 281)

Burusa'da Tahtelkal'a'da hamam kurbunda olan çeşmenin ayağı yabana akar idi. (Sic. B. XV. 7, 155)

...İki gez, üç gez yabana sağa andan emzüre. (Hazain. XV. 11-1)

...Andan aşağı bagarsuk adı a'verdir, bir ucu lefayifi. yeye ulaşır, bir ucu yabanda, ya'ni bağarsuğa ulaşmaz, deliği yoktur.

(Hazain. XV. 63-1)

Sarı eyitti: Anda yabanda sığır otlağında nice kişi var idi ki sen anları tanık tuttun. (Bektaş. XV. 147)

Sırça sanup anı gümâna batar

Åkıbet bilmeyüp yabana atar (Yuz. Hamdi. XV. 96-2)

Önü kaafilenin menzile irdi

Yabanda kaldın üş sen sana sana (Eşrefoğlu. XV. 21)

Ümmeti hakkında bunun gibi göynüklü haber işidicek ol sâat içinde tacını başından ve hülleleri eğninden çıkarıp yabana ata.

(Delil. XV. 159)

Hazreti İmam tiri çeküp yabana attı. (Saadet. XV-XVI. 189-1)

Beyaban [Fa.]: Yaban. (Şamil. XVI. 398)

Tir gibi yabana atsan ger

Irmazam kiş-i hizmetinden ser (Miri. XVI. 125)

Nice müddetdürür beslü turur ol

Değildürür yabanlarda yürür ol (Güvahi. XVI. 55)

Çıkardı gönleğin attı yabana

Ki ten yeter kefen ben mürde cana(Veyse. XVI. 145-1)

Ben yabana ot yolmağa gittiğimde bir kimesne gelip benim gözümü ve elimi bağlayıp... (Sic. K. XVI. 8, 52)

Sabâ gibi delürüp dağlara düşer Mecnun

Şu demde kim nazarı Leyli'nin yabana ola(Yahya Bey, XVI. 207)

Yoşadup yol erin yabanda komaz

Rehberi lâilâhe-illallah(Aşki. XVI. 4)

Diraht-ı bi-bâr gibi yabanda ulalmışsın. (Şeref. XVI. 146)

Beni kor yabana gidersin, kim bilir kankı oynaşınla ayş û nûş edersin. (Tibr. XVI. 221)

... Acıktı, bir geyik buzağusun tuttu başın üzdü yabana bıraktı, etinden yidi. (Ta. Şahi. XVI. 76-1)

Cemali mihrini seyretmeğe iver Âli

Kaçan ki haneden ol mâh-rû yabana çıkar (Âli XVI.)

İhtilaf [Ar.] Kimseyi gözleyip yabana al gitdikleyin heman halkı başadüşmek. (Bab. XVI. 2, 283)

Kalenin bârusu yok idi. Ol sebepten yabandan maymunlar gelirler.

(K. B. XVI. 632)

Gezme serseri yabanda

Deme şundadır ya bunda(Alâ. XVI. 51)

Yabandasın evin yok, bir yanmış ocağın yok

Issız tağın başında mikmanı arzularsın (Niyazi. XVII. 72)

Bulunur gül gülistanda ararsım sen dağistanda

Gezüben çölde yabanda çobandan sorayım dersin

(Kuddusi. XIX. 147)

2. Yabancı, yadırgı.

Can göziyle bakan görür Yunus göziyle gördüğün

Yoksa yaban o gözü ile kimesneye ne söyleyem

(Yunus, XIII XIV. 209)

Uslu isen yabanı ko sen sana gel sendedir o

Senden ana yoldur ulu sen seni iste bul bugün (Eşrefoğlu. XV. 34)

3.Dışarı, başka memleket

...Taife-i mezburenin kendi mülk bağlarından ve yabandan alıp hamr itmek içün getirdikleri üzümden her yük başına üçer akça ihtisabiye talep eyleyip. (Sic. A. XVI. 2, 1359)

... Kendisi yabana giderse ben edâ edeyim. (Sic. K. XVI. 7,11)

Bir tarlanın mutasarrıfı yabanda iken bir kimesne ol tarlanın üzerine izn-i sipahi ile bina ihdas eylese, geldikte ol binayı ref'ettirir. (Os. Kanun. XVII. 60)

GTS'ye göre "1. İnsan olmayan ıssız yer. 2. Vahşi olan, evcil olmayan canlı. 3. Kendi kendine yetişen bitki. 4. Aile ocağından uzak olan yer. 5. Issız. 6. Yerli halktan olmayan kimse" anlamlarında kullanılmaktadır.

Yenice

TS'ye göre 18 ve 19. yüzyıllarda "yeni ekilmiş bağ" anlamında kullanılmıştır.

> *Nev-âceste [Fa.]: Taze dikilmiş bağa denir ki yenice ta'bir olunur. (Bürh. XVIII-XIX. 598)*

GTS'ye göre standart varyantta "oldukça yeni" anlamında kullanılmaktadır. Bahsi geçen yüzyıllarda sözcük bağın yeniliğini ifade etmek için kullanılmıştır. Ancak standart varyantta anlam genişlemiştir ve yeni olan her şeyi ifade etmek için kullanılmaktadır.

Sonuç olarak Tarama Sözlüğü'nde tespit edilen 48 Beşerî Coğrafya teriminin 7'si Tarım Coğrafyası terimidir. Bunlardan 4'ünün GTS'ye göre aynı bağlamda kullanımı devam etmektedir. 2'sinin kullanımı günümüzde devam etmemektedir. 1 terimin ise GTS'de bulunmamakta ancak Derleme Sözlüğü'ne göre ağızlarda kullanımı devam etmektedir.

2.2.5 Tarihî Coğrafya

"Geçmişten bugüne, insanın yerleşik sisteme geçmesiyle birlikte, yeryüzünde ya da onun bir bölümünde yaptığı değişiklikleri inceleyen coğrafya bilim alanı. Prehistorya, arkeoloji, sanat tarihi, tarih biliminden de yararlanarak, beşerî ve ekonomik coğrafya olaylarını, dağılış ve neden sonuç bağlantılarını kurarak açıklamayı amaçlamıştır."[53]

Bu tanımdan hareketle, aşağıda yalnızca bugünkü anlamıyla 'höyük' olarak kullanılan TS'de 'üyük' olarak karşılaşılan terim incelenmiştir.

Üyük (Hüyük)

TS'de 15, 16, 18, 19. yüzyıllarda "1. Üst üste toprak yığılarak meydana gelmiş olan ve kazı ile içerisinden eski eserler çıkarılan yapma tepecik. 2. Bostan korkuluğu, oyuk" anlamında kullanılmıştır.

Üyük gibidürür cennet ki ya'ni üstü yüksektir

Ki tâ meemû-ı mü'minler göreler birbirin her hâr

(Muham. XV. 434)

...Hâl hatır soruştular, dahi ol üyüğün alt yanında bir yerde oturdular. (Bektaş. XV. 243)

Yollarda yerler ve üyükler üzerinde putlar düzüp tapu kılurlardı.

(Ta. Sel. XV. 418)

Seni bildirdiler sana büyükten

Ki düz yere inesin sen üyükten (G. Ra. XV. 122)

Ol su ortasında bir yeşil üyük

Var idi yavlak ulu, katı büyük (Cam. XV. 120)

[53] Doğanay, H., Doğan S. (2022). *Coğrafya'ya Giriş*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları. s.194.

El- ekemetü [Ar.]: …Ve kiçirek tepe ve üyük. (Terceman. XV. 117)

Key ulu gövdesi filden büyüktür.

Gören anı ıraktan dir üyüktür. (Fazilet. XVI. 189)

Bedat [Ar.]: Zâhir olmaklık ve domalan mantarı ve hüyük olmuş toprak. (Bab. XVI. 1, 134)

Lodos tarafından iki sivri üyükler görünür, ol üyüklerin ortası alçaktır. (K. B XVI. 270)

Reşen [Fa.]: Dört mânası vardır. 3, tepe ve üyük mânasınadır.

(Bürh. XVIII-XIX. 300)

En-nebeke [Ar.]: Topraktan olan küçük tepeye denir ki üyük ta'bir olunur. (Kam. XVIII-XIX. 3, 117)

El-beyhue [Ar.]: …Üyük ki tarlada ve bostanda ederler. Mezruatı telef etmemek üzere hayvanat ürkmek için yaptıkları suret ki üyük dahi denir. (Ah. XVI. 153)

GTS'de madde başı olarak höyük şeklinde yer almaktadır. Derleme Sözlüğü'ne göre ağızlarda "büyük, yığma toprak tepe" anlamında kullanılmaktadır.

Sonuç olarak Tarama Sözlüğü'nde tespit edilen 48 Beşerî Coğrafya teriminin Tarama Sözlüğü'nde 1'i Tarihî Coğrafya terimidir. Bu terim, fonetik değişime uğramıştır.

2.2.6 Yerleşme Coğrafyası

"Yerleşme coğrafyası, yerleşme sürecinin doğal ve çevre faktörleri ve insanla olan ilgisini araştırır. Yerleşme en dar anlamıyla oturulan ve barınılan meskeni ifade eder."[54]

Yani yerleşme coğrafyası nüfusun barındığı, yaşadığı ekonomik faaliyetlerde bulunduğu alanı inceler. Bu tanım kapsamında aşağıdaki terimler yerleşme coğrafyası altında incelenmiştir.

Bağrak

TS'ye göre 16. yüzyılda "oba" anlamında kullanılmıştır.

> *Batn [Ar.]: Kabile halkından cemâatı az olan oba ki bağrak derler. (Bab. XVI. 2, 490)*

GTS'de madde başı olarak sözcüğe rastlanmamıştır.

Bölge

TS'ye göre 17. yüzyılda "mıntıka" anlamında kullanılmıştır.

> *Diyarbakır, Afşar benim timarım*
>
> *Bölge bölge timarlarım kal demiş. (Kara. XVII. 198)*

GTS'ye göre "1. Sınırları idari, ekonomik birliğe, toprak, iklim ve bitki özelliklerinin benzerliğe veya üzerinde yaşayan insanların aynı soydan gelmiş olmalarına göre belirlenen toprak parçası; havza, mıntıka, zon. 2. Vücut yüzeyinde sınırları belli herhangi bir bölüm" anlamlarında kullanılmaktadır.

Eşnek

TS'ye göre 16. yüzyıllar arasında "çok gelinip geçilen yer" anlamında kullanılmıştır.

[54] Doğanay, H., Doğan S. (2022). *Coğrafya'ya Giriş*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, s.193.

Hâşi [Ae.]: Katı tozlu olan eşnek yer. (Bab. XVI. 2, 248)

GTS'de madde başı olarak sözcüğe rastlanmamıştır. Bugün kullanılan 'işlek' kelimesiyle ilgili olduğu düşünülmektedir.

Göçmel

TS'ye göre 15. yüzyılda "göçülecek, nakle el verişli" anlamında kullanılmıştır.

Bayçu Noyin çokluk çeriler ve havaşi ve havatin ve oğul kızla göçmel bu diyar kasdına gelür. (Ta. Sel. XV. 1, 365)

GTS'de madde başı olarak sözcüğe rastlanmamıştır.

Göçerev

TS'ye göre 16. yüzyılda "taşınır ev, çadır, yurt, oba" anlamında kullanılmıştır.

Elvan Çelebi tekkesine kondular, kırk elli göçerev ile.

(Âş XVI. 247)

GTS'de madde başı olarak terime rastlanmamıştır.

İl II

TS'ye göre 13-20. yüzyıllar arasında "1. Diyar, iklim, memleket, ülke, yurt, vilâyet. 2. Halk, ahali, kendisine yabancı olanlar, başkası. 3. Hısım, akraba, yabancı olmayan, dost, yâr. 4. Oba, aşiret" anlamlarında kullanılmıştır.

Var mı derler ayıplı kul alıcı

Ayruk ile iledüben satıcı (Yuz. Şeyd. XIII. 15)

Karanu süsin sıyavuz hoş vararuz

Karanu ile girürken köyün ü şarın yıkavuz. (Velet. XIII- XIV. 20)

İlden ile beğden beğe ozan gezer. (Dede. XIV. 4)

İlden çıkardılar, garip iğlü kaldı. (Tebareke. XIV. 25-2)

Ol illerden, vilayetlerden garet ittikleri ganimet birle sürdüler. (Fütuh. XIV. 3)

...Ka'be tarafına revane oldu, andan ol illere gavga düştü. (Si. Da. XIV. 106-2)

Canım Çin elinde katında tenim

Ne işim ola padişahlık benim(Süh. XIV. 35)

İlini imaret düşünde göre

Şu kim illünün hatırını ıra(Ferh. XIV. 8)

İlüm var başıma şahım emirem

Bu dem gibi beni sanma esirem (Işk. XIV. 206-1)

İllerde çavı söylenirdi. (Anter. XIV. 2, 676)

Az ola bu yıl sular dir ey veli

Yad çeri girür yıkılur şam eli(harekelidir)

(Melhame. XIV-XV. 64-2)

Yıl sonu eylük toludur kaygı

İl eminlik ola halk ahvali hoş(Melhame. XIV-XV. 53-2)

Hak Taâlâ inayet eyledi, bir ilüñ halkım sana muti' eyleye. Şöyle kim başların senin içün oynarlar. (Tuh. Le. XV. 379)

Gelüp ol aradan Bosna'ya indi

Bütün Bosna ili hep şaha döndü (Salâtin. XV. 159)

Getürdü bir garip insan bu fitne iline någâh

İlinden düşmüş âvare gönülmüş gurbete heyhat(Muham. XV. 467)

Çünkü ma'şuk iline gitmek gerek

Mâni'in rûh ise terk etmek gerek (Vahdet. XV. 143-1)

Benim derdim heman ol yâr, bana ne il gerek ne şar

Bu can ancak anı ister, kamusundan bizar oldu.

(Eşrefoğlu. XV. 55)

Ol iki, han aslıdır, han eyledin

Bir ile sen iki sultan eyledin

Iki, üç han nice sığa bir ile(Enveri. XV. 80)

Ol dahi el öpüp, kandasın bizim iller, diyip gittiler. (Müslim. XV. 33, 34)

Eyittiler: Ey Aziz; Ya'kup oğlanlarıyuz, ilimizde kızlık oldu; atamız, anamız Ken'an şehrindedir. (Cennet. XV. 84)

İlde ulusta her ki boyun hana sunmadı

Sultan yasağı oldur anı han esir eder(Dai. XV. 140)

Kişi kim ayrılır kendi ilinden

Gidermez zikrini daim dilinden(Çeng. Dai. XV. 258)

Rûsta [Fa.]: İl ve köy. (Sıh. Ac. XV. 4)

Olalı hulk ile sen hüsn ilinin padişehi

Verdi yağmaya gönül mülkünü aşkı sipehi (Nizami. XV. 55)

Bize vâcip oldu kim ilimize gidevüz ferağ-ı bâl ile oturavuz.

(Ferec. XV. 249)

Türkçe bir kitap düzem ki bu bizim il kavmi ol ilimlerden faide tutup âlimler ve åriflerden olalar. (Envar. XV. 4)

Saruhan ilinde Süleymanlu köyünden Musa oğlu Hasan...

(Sic. B. XV. 3, 23)

Şehirde ve ilde bağdan onda alma. (Fatih. Ka. XV. 24)

Çü hûşe huşk ola vü öküz arık

Ekin olmaya vü il ola kızlık (Yuz. Şems. XVI. 373)

Diyar [Ar.]: Kişinin ili ve memleketi. (Bab. XVI. 1,47)

Tarih [Fa]: Bir nevi' uvacık balıktır, kuruturlar, ilden ile satarlar. (Caf. XVI. 104-2)

Vilayet [Fa.]: İl ve ıklim (Ni'meti. XVI. 628)

Ol vakit kim kâfir iline varduk. (Rahat. XVI. 50)

Benden bu serir olanda hâli

Sen olasın il ü mülke vâli(Fuzuli. XVI. 308)

Hüsn iline her biri bir şehriyar

Lu'bet-i encüm gibi çâpük-süvar (Selâman. XVI. 62)

Çün bennâ bulunmadı, şehirlerde, illerde çağırtırlar kim her kim bennâyı bulup getire... (Âş. XVI. 91)

İle irişmedin gün kızdı gayet

Susuzluk komadı bunlarda tâkat (Fazilet. XVI. 162)

Diyar [Fa.]: İl. (Şamil. XVI. 606)

Çiger gül kohusu elden eledir

Veli er kohusu ilden ildir (Güvahi. XVI. 26)

Bitti m'ola Şam elinin hurması

Gitti m'ola ala gözün sürmesi (Kara. XVII. 28)

Uzaktan özledim geldim eline

Misafirim kaldım bir han içinde (Kuloğlu. XVII. 25)

Kasdedüp adûlar aldı yolları

Göze hayal oldu elimiz bizim(Kâtibi. XVII. 20)

İller içinde bu mesel söylenir

Âkil edepsizden edep öğrenir (Atai. Ha. XVII. 145)

Rusta [Fa.]: Köy ve ilki şen köylerden ibarettir.

(Nuh. Tuh. XVII. 10)

Sât [Ar]: Yemen mahlâflarından ya'ni nahiyelerindendir ki murat eyalet olacaktır bir mahlâf adıdır. Türkide andan ile ile ta'bir olunur. (Kam. XVIII-XIX. 1, 297)

Âşık olan gezer gurbet illeri

Böyledir mürşitten icazetimiz (Saz. Dertli. XIX. 664)

Pervaz kılıp ilden ile uçarsın

Bilinmez konağın, hanın turnalar(Hal. Sa. Ülfeti XIX-XX. 15)

2. Halk, ahali, kendisine yabancı olanlar, başkası.

Sahn-ı meydana il derildiler

Görmeğe intizar kıldılar(Yuz. Hamdi. XV. 91 -1)

Hasta oldum bu acı dillerden

Def içün bu gümanı illerden(Yuz. Hamdi. XV. 139-1)

Diri hod bir çalımda öldürülür

Dirilmez ölü ölse il dirilir (Mih. XV. 155)

Lâin kolayına büyümüş, kavi hasma rast gelmemiş, el yumruğu yimemiş... (Müslim. XV. 17-3)

İhtiyarlık ve hastalık vardır, akça lâzım olur, ili doyurmuş yoktur.

(Saat. XV. 51)

Bu meblağın dokuz bin altı yüz akçası bazı nakt ve bazı il J üzerinde alım imiş. (Sic. B. XV. 8, 168)

Yolu Açıksaray nâm bir karyeye irişti, meğer kim ol vakit yaylağa çıkıp gitmişti. (Bektaş. XV. 268)

Âşûp [Fa.]: Ürkü ki il birbirine karışur ve her nesnenin biri birine karışması ve harekete gelmesi.(Caf. XVI. 6-2)

İllere emek verildükte bunlara yemek verildi. (Sır. XVI. 80)

Riyaset [Ar.]: Reislik ve il arasında ulu olmaklık ve

başbuğ olmaklık. (Bab. XVI. 1, 203)

İnkızaz [Ar.]: Divar yarılıp yıkılmaluca olmak ve il dağılıp gitmek. (Bab. XVI. 1, 195)

Dilersen almaya någeh seni sil

Şu köprüden geçegör kim geçer il (Güvahi. XVI. 35)

...Subaşıları, sen il avratını tasarruf edersin deyü rencide eder imiş. (Sic. A. XVI. 1, 20)

İlin ağzına kimse düşmesün hiç

Başına kimsenin il üşmesün hiç (Yuz. Şems. XVI. 341)

Karacoğlan der ki kendi halinde

Söylenir sözümüz elin dilinde(Kara. XVII. 79)

Bir iki gün eğer illerde turduysa zarar vermez

Bilirsin kissa-i pür-hissasin mihr-i Süleymanın (Hâleti. XVII. 35)

Gâg su serpeceğin alıp ele

Ulaşurdu ile bu işve ile(Atai. Ha. XVII. 107)

Hırsı ucundan ile yüz kızdıra

İki cihanda ola yüzü kara(Atai. Ha. XVII. 10)

Humhanelerde ben nûş ederdim Mescitteiller eylerdi tâat

(Nabi. XVII-XVIII. 62)

Nefsini iğen yeğ bilme ilden etme istikbar (Kuddusi. XIX. 70)

GTS'de "1. Ülkenin vali yönetimindeki bölümü; vilayet. 2. Yurt. 3. Eski Türklerde devlet" anlamlarında kullanılmaktadır.

İrim (Irım)

TS'ye göre 15. yüzyılda "sokak, dar sokak" anlamında kullanılmıştır.

Bir gün Bayezit irimden geçerdi. (Tez. Ün XV. 80-1)

...İrimden geçerdi, meğer anın meğeranın üstüne süprüntü döktüler.

Bir gün Ebuhanifi irimden geçerdi. (Tez.ün XV. 119-1)

Standart varyantta sözcüğe rastlanmamıştır. Derleme Sözlüğü'ne göre ağızlarda "dar sokak, patika yol" anlamları bulunmaktadır.

İsiz (İsüz, İssüz, Isız, Isuz)

TS'ye göre 14-16. yüzyıllar arasında "halî, tenha, boş, sahipsiz, ıssız" anlamında kullanılmıştır.

İsüz yerin kurdu gibi uluştular. (Dede. XIV. 108)

Oğul, ocağım issüz koma. (Dede. E. XIV. 225)

Evleri ısuz olup avratları yalnız olduğundan elikti.

(Anter. XVI. 404)

Kara oldu bu bahtım nideyin ben

İsüz kaldı bu tahtım nideyin ben (Işk. XIV. 147-1)

Dimne eyitti: Bu sebepten ötürü kendi mkamın isüz

komak gitmek melike lâyık değildir. (Kel. XIV. 30)

Kayser buyurdu kim Abdullah bin Huzâfe'yi bir isüz

evin içine givüreler. (Fütuh. XVI. 30)

Kaçan sizden birinizin bir isüz yerde tavarcığı kaçsa katı avazla üç kez çağırsın eyitsin… (Münep. XIV-XV. 310-1)

Çünkü Kayser öldü isüz kaldı Rum

Oldu Darâ'nın kamu ol Merzübum (İs. XIV-XV. 28)

Ol tarafta ola yağmur olduğu

Padişah ölüp il isiz kaldığı (Melhame. XIV-XV. 62-2)

Dünyadan gitti yeri kaldı isüz

Kaldı İstanbul'da meşhur işbu söz (Melhame. XIV-XV. 88-1)

Hem Acem mülki veba ola ne söz

Beğleri öle kala dir il isüz (Melhame. XIV-XV. 63-1)

Yol isiz kalırdı menzil bî-ricâl

Evde geçirir idi her biri hal (Melhame. XIV-XV. 152-2)

...Anı tutalar devenin üzerine muhkem bağlayalar bir

gariplik isüz yere koyuvireler. (Leys. Ar. XV. 485)

Isuz eve it buyruk (Ata. XV. 32)

Şu gördüğün vefasız rûzigârı

İsüz koydu nice dâr ü diyarı (Hikmet. XV. 531)

Âdemîler içün ağlaşıp eydeler ki ey diriga dünya isüz kalısar.

(Delil. XV.)

Ey birader pend-i a'lâdır bu söz

Her dili ma'mur gör sanma ısuz (Zehr. XVI. 221)

Ol isüz beyabanlarda dûd-ı ahından gayri hem-nefesi ve yâri… bulunmayıp… (Selim. XVI. 179)

GTS'de madde başı olarak ıssız şeklinde yer almaktadır.

Karalar Vilayeti

TS'ye göre 17-19. yüzyıllar arasında "Sudan ve Zengibar ülkesi" anlamında kullanılmıştır.

Ba'zısı karalar vilâyetine varup gerü gelince mezbur kıral intikal etti. (Cihan. XVII. 89)

Zeng [Fa.]: Sekiz mânası var… 2, tâife-i Sûdan ve vilâyetlerine de denir, Zengibar dahi vilâyetleri ismidir ki karalar vilâyeti ta'bir olunur. (Bürh. XVIII- XIX. 324)

GTS'de madde başı olarak terime rastlanmamıştır.

Kend (Kent)

TS'ye göre 15-19. yüzyıllar arasında "kasaba, şehir" anlamında kullanılmıştır.

…Derdi ki: Dilerseniz puta tapmağı ve ana kurban kılmağı ihtiyar edin, dilerseniz siz kendinizde depelenmeği ihtiyar edin. (Leys . Ar. XV. 782)

Bir ulu kend var idi Tel-Habeş nâm

Konar ol arada şah-ı cihan-kâm (Hadidi. XVI.)

Bu kend ve karyeler olan Kiçi Dehne'de bir rehnümalık edecek kimse yoğudu. (Men. Av. XVI. 335)

Haber gönderdiler cümle diyara

Dahi her kende vü şehre hısara (Fazilet. XVI. 244)

Ne yere uğradıysa yıktı yaktı

Ne kende uğradıysa od bıraktı (Şeh. Ş. XVI. 239)

Bu kendden iki Acem püser gelip.(Ev. XVII. 2, 222)

Şemr [Ar.]… Kent kelimesi Türkide karyaye denir, ta'rip olunup Semerkant dediler. (Kam. XVIII-XIX. 1, 924)

Standart varyantta (kent) "şehir" anlamında kullanılmaktadır.

Kermen

TS'ye göre 17. yüzyılda "hisar, kale" anlamında kullanılmıştır.

> *Bu Nehr-i Ten'in iki tarafında irili ufaklı yüz yedi adet kermenleri iki ayda seyr ü temaşa edip nice âlâm ve şedâyitler çekip gelirdik. Amma bu tahrir olunan… Adet kıla-ı muazzamalar Azak hâkinde olan kermenlerdir kim tahrir olundu. Amma yine bu kalelerin mabeyninde dahi ufak kermenler çok gezip ubûr etmiştir. (Ev. XVII. 7, 884)*

GTS'ye göre standart varyantta "kale" anlamında kullanıldığı görülmektedir.

Köv

TS'ye göre 15. yüzyılda "köy" anlamında kullanılmıştır.

> *Zira ki Mahan kövü müslümanlar idi. (Müslim. XV. 4)*
>
> *İbtidası diyar-ı Horasan'dan Mahan kövünden odunculuk ile huruç eylemiş. (Müslim. XV. 15, 38)*

Standart varyantta köy şeklinde kullanılmaktadır. Derleme Sözlüğü'ne göre ağızlarda "köy" anlamında kullanılmaktadır.

Kuytul

TS'ye göre 14. yüzyılda "ikametgâh, karargâh" anlamında kullanılmıştır.

> *Bir nice müslümanlar birle demürleyip kuytullarına iletmişlerdi.*
>
> *(Fütuh. XIV. 46)*
>
> *Yukanna Kılitanos'un kuytuluna geldi. (Fütuh. XIV. 12)*
>
> *Nevfel bin Mâzin'in kuytulunda kondu. (Fütuh. XIV. 334)*

GTS'de madde başı olarak terime rastlanmamıştır.

Oba

TS'ye göre 14-19. yüzyıllar arasında "1. Oymak, boy, kabile, göçerevli kabile, beş on çadırdan mürekkep göçebe oymağı. 2. Kır, dışarıdaki yer, bir oymağın oturduğu yer, bir arada bulunan beş on evlik yurt. 3. Çadır, çardak, büyük çadır" anlamlarında kullanılmıştır.

Şol âdem ki gözledi dirlik yatın

Gerek ohşaya yad obanıñ itin (Süh. XIV. 14)

Bir kişiyi bir ev kavmi içün feda eylemek gerek ve bir ev kavmini bir oba kavmi içün feda eylemek gerek. (Kel. XIV. 48)

Ol hatayı ki gözün kıldı gönülüme benim

Kanda çekebiliser cürmünü obası ile (Kadı. XIV. 356)

Oba oğlancıkları dermiş idi

Tanrı ilminden sabak vermiş idi(Ga. XIV. 79)

Dûdman [Fa.]: Oba ve kabile. (Sıh. Ac. XV. 55)

...Gördüler oğlancık başını kan içinde galtan, nevha vü zari ettiler, yüzlerin yırttılar, oba halkı cûş ü huruşa geldi.

(Ferec. XV. 414)

Dûde [Fa.]: Oba. (Miftah. XV. 85)

Beni Sa'd obasından bir nigû-hâh

Geçerken ol güzer-gehden be-nagâh (Lârendi. XVI. 160)

Batn [Ar]: Kabile halkından cemâatı az olan oba ki bağrak derler. (Bab. XVI. 2, 490)

Berâkış [Ar.]: Bir kancık kelp idi, an avâzesiyle haramiler obanıñ kandalığına bilüp oba hep kırdılar. (Bab. XVI. 2, 160)

Beyt [Ar]: Oba ve köy ve soy. (Bab. XVI. 2, 140)

Kûy [Fa.]: Oba. (Şamil. XVI. 644)

Dûde [Fa.]: Oba. (Şamil. XVI. 440)

Sürsat koyunu ve sair tekâlif-i sultaniye talep olundukta mezbur Ulaş Fakı ve Arslanoğulları ve sair obası halkı itaat-ı şer'-i şerif etmeyüp mahkeme-i şerifi taşa tutup… (Sic. K. XVI. 7,153)

Şol bir ulu oba öğütçüsü ululanıp tapu kılmadığı içün yüzü ardına döndü. (Sır. XVI. 36-1)

Pengâh [Fa.]: Oba (Cam. Fa. XVII. 85)

Fasile [Ar.]: Bölük ve oba , kabile. (Müntehab. XVII. 72-2)

Oba : dûde [Fa.], gölge: sâye, acı: telh ü rütbe: pâye Taşak u yumurta: hâye, büküsül: üzül, büvez: es (Gene. XVII. 51)

2. Kır, dışardaki yer, bir oymağı oturduğu yer, bir arada bulunan beş on evlik yurt.

Yol izleyici enbiya serveri

Nite tuta isyan obasında ev

Şu kim sen ana olasın pişrev(Ferh. XIV. 2)

Görüp sordu Mecnun'u kimse ana

Niçün gelmez oldun obadan va yana (Ferh. XIV. 36)

Eğer kal'a olsa eğirtir idik

İl ü oba olsa seğirtir idik(Süh. XIV. 278)

Şoldur ol kim avrat olsa bihayâ

Ünü çıksa her gün anın obaya(Ga. XIV. 343)

Dedi obamız ja olur bunda yakın

Atam bunda irişir şimdi sakın (Şeh. Ş. XVI. 309)

…Çok halk geldi mesken yaptı, konşu oldu, evler yaptılar oturdular, kız dahi tedric ile akçayı çıkarırdı hare ederdi, öküzler aldı, tohum ekti, az günde bir ulu oba oldu. (Ferec. XV. 163)

Cediyle [Ar.]: Oba vü nahiye hem

Cereldir taş u kabr : cedef(Nas. Le. XVII. 29)

3. Çadır, çardak, büyük çadır.

El-mazille [Ar.]: Kildan olan büyük ev ki oba demektir. (Ah. XVI. 999)

Nusayr eydür acep Cümcüme kimdir

Obası kandadır kanda mukimdir (Fazilet. XVI. 165)

...Ve derim obalarım kurup. (Ev. XVII. 501)

Yulaf: divser, oba : târem [Fa.] büyük: lümter, sapan: pelham (Genc. XVII. 47)

Târıme, târım[Fa.]: Ağaçtan ve keçeden olan ev ki oba ta'bir olunur. (Aks. XVII-XVIII. 151)

Şal-î bî-misalden masnu' oba ta'bir olunur seraperde-i saadetlerin…. (Sûr. XVIII. 250)

El-fustât mill [Ar.]: Büyük çadıra denir, oba ta'bir ettiğimiz çadır olacaktır; otağ-ı padişahiye de ıtlak olunue

(Kam. XVIII-XIX. 2, 501)

Ed-dar [Ar]: ... Ve dâr ve dâre kabileye denir ki murat kabilenin bi'l-fiil menzilleri olacaktır. Kabilenin arâmları mülâhazasıyle; Fariside büngah ve Türkide oba ta'bir olunur

(Kam. XVIII-XIX. 1, 860)

Çetr [Fa.] çadır, oba : bargâh [Fa.] otaktır: bargah [.Fa]

(Tuhfe. XVIII-XIX. 392)

Hargâh [Fa.] Etrâk ve Türkman obası mânasınadır. Ve keçe ve kıldan ettikleri ev mânasına da gelir. (Tuhfe. $. XVIII-XIX. 392)

Çartak J [Fa.]: Maruftur, âmme çardak derler, murebbâ çadıra dahi denir ki Şiraz'da Şirvani derler, Türkide oba ta'bir

ettikleridir ve matbah çadırına ve aylak çadırına dahi denir. (Bürh. XVIII-XIX. 213)

GTS ye göre standart varyantta "1. Göçebelerin konak yeri. 2. Bu yerde konaklayan göçebe halk veya aile; el (III). 3. Genellikle bölmeli göçebe çadırı. 4. Altı veya sekiz kişiden oluşan en küçük izci birliği. 5. Çuldan yapılan çadır" anlamlarıyla kullanımı devam etmektedir.

Salak I

TS'ye göre 17. yüzyılda "konup göçülen, hayvan salınan arazi, saha" anlamında kullanılmıştır.

Yaylayı gölleri gezdim yoruldum

Issız kalmış av ettiğim salaklar (Kara. XVII.170)

Karac'oğlan der ki avlığım yurdum

Issız kalmış av ettiğim salaklar (Kara. XVII. 169)

Standart varyantta "görünüşünden, konuşma ve davranışlarından seviyesiz, dengesiz ve saf olduğu anlaşılan (kimse); saloz" anlamında kullanılmaktadır. Derleme Sözlüğü'ne göre ağızlarda "hayvanların salındığı arazı" anlamında kullanılmaktadır.

Şar

TS'ye göre 13-17. yüzyıllar arasında "şehir" anlamında kullanılmıştır.

Karanu süsin siyavuz süvümüzle hoş varavuz

Karanu ile girürken köyün ü şarı yıkavuz (Velet. XIII-XIV. 20)

Ey Emrem Yunus biçare, bulunmaz derdine care

Var imdi gez şardan şara şöyle garip bencileyin (Yunus. XIII-XIV. 279)

Yüce yerde idi şehre yakıncak

Şar içinde görünürdü bakıncak (Huruş. XIV. 8)

Arus içün düzetmiş idi mabmil

Çıkuben kondu şardan iki menzil (Işk. XIV. 169-1)

İletti bunları balıkçı şara

Ki kondura vü işlerin başara(Işk. XIV. 229-1)

Çün becit tuttu perişan oldular

Kamu şar halkı katına geldiler (Man. Tayr. XIV. 7)

Halk ile hergiz keleci kılmaya

Şarda ne olur ne olmaz bilmeye(Man. Tayr. XIV. 160)

Şeyh oldur kim cihanda şeyh ola

Yohsa bir şar şeyhi ne işe gele (Man. Tayr. XIV. 171)

Gözü kıldı gönül elini harap

Gezmişem ben il ile şar isterem(Kadı. XIV. 5)

Bezirgana çün şah zulm üşüre

Kapar hayr kapısın ile şara (Ferh. XIV. 9)

Olayıdı boncuklaym şar dolu

Eğer inci olaydı yağan dolu(Ferh. XIV. 34)

Niceme kim ansızda gariplığa gönüldüm

Terkeyledim ilimi vü şarumı vü yurdu (Süh. XIV. 110)

Kim ol vardığınca yola, il ü boy

Tavar ü kişi bula vü şarü köy (Süh. XIV. 228)

İmaret ideli ışkun şarın, dimağında

Gönül vilayetine bah harap oldu harap (Kadı. XIV. 219)

Medine [Ar]: büyük şar, sokulmuş: menhuş (Fer. XIV. 36)

Bu ayı gözlerdi bunlar pâyidar

Cümle giderdi isüz kalırdı şar (Melhame. XIV-XV. 152-2)

Nûş kıl şehriyar-ı ışk ile câm

Bilinirsen ne gam il ü şara (İbrahim. XV. 109-2)

Alaşehrin bunda geldi kıssası

Gazilerin ceng içinde hıssası

Bir ulu şehr idi gayet Alaşar

Kal'ası muhkem, savaşçı bî-şumar (Enveri. XV. 38)

Benim derdim heman ol yâr bana ne il gerek ne şar

Bu can ancak amı ister kamusundan bizar oldu

(Eşrefoğlu. XV. 55)

Eşrefoğlu Rumi söyler, ile, şara haber eyler

Kim ki âşık olmak diler gelsin beri salâdır(Eşrefoğlu. XV. 45)

Sehr [Fa.]: Ma'ruf. Türkide şar derler. (Ni'meti. XVI. 433)

Olmaz idi şarü köy

Hep bir idi yoksul bay (Ab. Na. XVI. 127)

Bülbülünüm feryadım var, zarım var

İnci cevher madenidir şarım var (Saz. Kul Mehmet. XVI. 18)

Gözüm açtım gördüm bir şardır ki mahalleleri biri birinden ırak

(Sır. XVI. 60)

Şehr [Fa.]: Türkide şar dedikleri, medine. (Deş. XVI. 114-2)

Bir şar gördüm üçyüz altmış kapılı (P. S. Ab. XVI-XVII. 45)

Cümle esnaf ile yeksan olagör

Böyle bir muazzam şar ele girmez (Kâtibi. XVII. 43)

Efvah-ı nista bu hamama (Şaraküstü) derler ya'ni şehirden taşra kalmış hamam derler. (Ev. XVII. 23)

Tutmuşum yükümü lâ'ü güherden

Şam-ı Şerif derler şardan gelirim (Kara. XVII. 88)

Standart varyantta sözcük bulunmamaktadır. Derleme Sözlüğü'ne göre ağızlarda "şehir" anlamında kullanılmaktadır.

Toprak

TS'ye göre 14. yüzyılda "yurt, il, memleket" anlamında kullanılmıştır.

Anın aslı vü toprağı Rum idi

Hüner cümlesi ana ma'lûm idi (Süh. XIV. 26)

GTS'ye göre "1. Yer kabuğunun, toz durumuna gelmiş türlü kütle kırıntılarıyla, çürümüş organik cisimlerden oluşan ve canlılara yaşama ortamı sağlayan yüzey bölümü; kara yer, hâk, türap. 2. Yer kabuğunun bu bölümünden yapılmış. 3. Arazi. 4. Kara. 5. Vatan, ülke, memleket, yöre. 6. Memleketli" anlamlarında kullanılmaktadır. Standart varyantta sözcüğün kullanım alanı genişlemiştir. Bahsi geçen yüzyılda kullanılan anlamı standart varyantta 5. anlama gerilemiştir. *Toprak* sözcüğünün standart varyanttaki anlamı jeomorfoloji içinde değerlendirilirken 14. yüzyıldaki anlamı yerleşim coğrafyası içinde değerlendirilir.

Tümenat

TS'ye göre 18 ve 19. yüzyıllarda "tümenler, kendisine yüz köy bağlı olan kasabalar" anlamında kullanılmıştır.

Tümen […]: Ol kasabaya denir ki kazası yüz pâre kadar

kurâyı müştemil ola, cem'i tümenat gelir. Ba'zılar indinde lügat-i mezbure Türkidir. (Bürh. XVIII-XIX. 194)

GTS'de madde başı olarak rastlanmamıştır.

Türklük

TS'ye göre 16. yüzyılda "köy, Türklerin oturduğu yer" anlamında kullanılmıştır.

Rûstar [Fa.]: Türklük ve köylük. (Caf XVI. 70-2)

Rustâr [Fa.]: Türklük ve köylü mânasına da naklolundu.

(Deş. XVI. 106-2)

Ruzrâne [Fa.]: Köy ve Türklük yer. (Deş. XVI. 328-3)

Standart varyantta "1. Türk olma durumu. 2. Türklere özgü nitelik. 3. Türklerin meydana getirdiği topluluk" anlamında kullanılmaktadır. Bahsi geçen yüzyılda sözcük yer anlamında kullanılırken standart varyantta etnik köken bildirmektedir.

Ucra

TS'ye göre 15. yüzyılda "uç yer; tenha, sakin, kimsesiz mahal" anlamında kullanılmıştır.

Gerektir ki kassamı bir ucra yerde oturtasın. (Ac. A. XV. 29)

Sultan Alâddin eyitti: Buna bir ucra yerde yer verin ki ayruk Rum'a gelmesin. (Bektaş. XV. 144)

GTS'ye göre standart varyantta *ücra* şeklinde yer alan kelimenin anlamı "çok uçta, kenarda veya kıyıda köşede olan"dır.

Yaylak

TS'ye göre 14-18. yüzyıllar arasında "yazı geçirmeğe mahsus yüksek yer, yayla" anlamında kullanılmıştır.

Hindûsitan yaylakın yaylaya. (Tebareke. XVI. 22-2)

Karşı yatan kara tağı sorar olsam yaylak kimin?

(Dede. E. XIV. 102)

Kaçan Seyf-i Zü'l-yezen ol yaylaka gelicek… (Si. Da. XIV. 201-2)

Ol kuzudan yiyip üzerine sovuk yaylak suyundan nûş edip…

(Hamza. XIV-XV. 13,27)

Meğer kim ol vakıt il yaylağa çıkıp gitmişti. (Bektaş. XV. 268)

Mevkuf mezraayı yaylakıyle ve korularıyle ve çayırıyle Hacı Ahmet bin El-Hac Yusuf'a… akçaya satıp akçasın kabz eyledim.

(Sic. B. XV. 8, 224)

Yazın ederler idi dağı yaylak

Ovasın eylemişler kışlak (Salâtin. XV. 23)

Tesayyuf [Ar.]: Yaylağa çıkup yaylamak. (Bab. XVI. 2, 293)

Sermâserd [Fa.]: Yaylak (Caf. XVI. 80-1)

Yayın yaylak u kış kışlak içinde

Gehi gülzar ü gâhi tak içinde (Yuz. Şems. XVI. 75)

Hene [Fa.]: Yaylak (Deş. XVI. 58-1)

Bâd-âverde [Fa.]: Yeleğim yer ve yaylak (Deş. XVI. 11-2)

Aksaray kurbunda Ekecük nâm yaylakta ictima' ve irtifa' göstereler.

… Biz dahi ardınca varıp zikr olunan yaylaka karip yerde erişip zikr olunan koyunlarda mezbur Mehmet'in bir koyunu ve merkum Hamza^nin bir keçisi var idi. (Sic A. XVI. 5, 357)

Bâd-âvürde [Fa.]: Yeleğim yer ve yelpeze ve yaylak ve çakır dikeni.

Üşbu sâhil-i derya, ki surette cennet-i ulyâdır, yaylağım ve mer'a ve bağımdır. (Şeref. XVI. 119)

Tâbistanî [Fa.]: Yaylak (Şamil. XVI. 249)

Ağustasla zemherir bir yaylakta musahabet ve ülfet ve muaşeret ederler imiş, kızılca yel gelip selam vermiş. (Letaif. XVI. 83)

Âb ü hâk ü havası hoş bir yaylakta Harkan ismiyle müsemma bir karyenin… (Men. Av. XVI. 119)

Yazın yaylarlar idi yaylağını

Kışın kışlarlar idi kışlağını (Hadidi. XVI. 35)

Yerimiz hoş havadır hop yaylak

Semensüzdür semenler güller aylak (Şeh. Ş. XVI. 1036)

Yaylak ve kışlakın ahkâmı sâir arazi gibidir.

(Os. Kanun. XVII. 54)

Tesayyüf [Ar.]: Eyyam-ı sayfi fülân mevzı'da geçirdi kim mevzı-ı mezkûre mıstaf [Ar.] derler ki Türkide yaylak ta'bir olunur.

(Aks. XVII-XVIII. 503)

Standart varyantta "otlak ve yayla" anlamlarında kullanılmaktadır.

Yazla

TS'ye göre 16 ve 17. yüzyıllarda "yayla" anlamında kullanılmıştır.

Yazın yazlada ve yayın yaylak yerlerde yürüyeler. (Ta. Sel. XV. 16)

Gây-i baharî [Fa.]: Yazla. (Şamil XVI. 250)

Standart varyantta terime rastlanmamıştır. Derleme Sözlüğü'ne göre ağızlarda "yayla" anlamında kullanılmaktadır.

Yazlıcak

TS'ye göre 14 ve 15. yüzyıllarda "yazın oturulacak yer, yazlık, sayfiye" anlamında kullanılmıştır.

Yazlıcaktır haremimizdendir, ayalimiz gâhi bunda gelip bağı temaşa edip eğlenirler. (Hamza. XIV-XV. 16, 180)

GTS'de madde başı olarak sözlüğe rastlanmamıştır.

Yer

TS'ye göre 15 ve 16. yüzyılda "toprak, ülke, diyar" anlamında kullanılmıştır.

İşbu Mısr yerinden ırılıp gitmezüz. (Enfes. XV. 202)

...Aslı od. hava, su, yerdir anın içün bu âleme âlem-i mürekkebat derler. (Hazain. XV. 3-1)

... Evvel ol erkânı yarattı, ol dörttür: Biri od, biri hava, biri su, biri yerdir ya'ni toprak.

Bizim yerde hot anın gibi olmaz amma çok didiğin gibi keşürler olur.

(Letaif. XVI. 16)

GTS'ye göre standart varyantta "1. Bir şeyin, bir kimsenin kapladığı veya kaplayabileceği boşluk; mahal, mevzi. 2. Gezinilen, ayakla basılan taban. 3. Bulunulan, yaşanılan, oturulan bölge; mevki. 4. Konum. 5. Ülke. 6. Geçim sağlamak için çalışılan iş yeri. 7. Önem. 8. İz. 9. Üzerine yapı kurulmaya elverişli arsa. 10. Ekime elverişli toprak parçası; arazi. 11. Bir olayın geçtiği veya geçeceği bölüm, alan; mahal, nokta. 12. Otel, motel vb.nde kalınacak oda. 13. Yerküre. 14. Durum" anlamlarında kullanılmaktadır.

Yurt

TS'ye göre 14, 15, 16, 18. yüzyıllarda "oturulan yer, mesken, memleket" anlamında kullanılmıştır.

Bûm ü ber [Fa.]: Karargâh, yurt mânasına. (Deş. XVI. 96-2)

Ne ana karşı durum savaş kılubilürven, ne dakı bu makamı terkedip gidebilürven kim yavlak hoş makam ve taze yurttur. (Kel. XIV. 57)

Uçmakı ana dibelik yurt bağışladım. (Tuh Le. XV. 265)

...Bir gün melik divan eyledi, a'yan-ı memleketi ve serefrazları cem'idüp eyitti: Ey ulular, hak yerine vardı, zalimler sezalarını buldu, mülk intizamdadır. İmdi, ben bir avratım yurdum bucaktır, padişahlık ukdesi dahi üzerimdedir…

(Ferec. XV. 125)

... Eyitti: Hayranım, ol geldiğin yeri sana yurt verdik, ol yer senin ekmeğin olsun dedi. (Bektaş. XV. 211)

Hazır ol, tedarük gör, bundan göçevüz, erenler bize Konya şehrin yurt verdiler, anda gidevüz, didi. (Bektaş. XV. 410)

Atamdan âsiyabımı, mezâriimi ve yurdumu çayırla ve saireyle hâmil-i kitap İshak bin İsmail'e, yüz doksan akçasını aldım, verdim. (Sic. B. XV. 7, 241)

Mehmet bin Karagöz yurdunu Güvene bin Süleyman'a on beş akça tapusun verdim. (Sic. B. XV. 8, 66)

Bize dahi yurt yeri göstersin dedi. (Âş. XVI. 4)

Şu denlü emn buldu kim kamu yurt

Gelip çobanı oldu koyunun kurt (Zati. XVI. 313)

Sürene eyleme yad ağılı yurt

Ki artık yir sağışlar koyunu kurt (Güvahi. XVI. 37)

Sürdü atın düştü anın ardına

Çün irişti Ma'muriyye yurduna (Battal. XVIII. 11)

GTS'de "1. Bir halkın hâkim olduğu, üzerinde yaşadığı, kültürünü oluşturduğu toprak parçası; el (III), il, dar (III), vatan. 2. Memleket. 3. Bakıma ve barınmaya muhtaç bir grup insanın oturduğu, yetiştirildiği veya bakıldığı kurum. 4. Sahip olunan arazi; emlak. 5. Göçebe Türklerin oturduğu çadır. 6. Öğrencilerin kaldığı, barındığı yer. 7. Diyar. 8. Anavatan olan yer. 9. Yörüklerin yazın veya kışın oturdukları yer" anlamlarında kullanılmaktadır.

Sonuç olarak Tarama Sözlüğü'nde tespit edilen 48 Beşerî Coğrafya teriminin yirmi beşi Yerleşme Coğrafyası terimidir. Bunlardan on birinin GTS'ye göre aynı bağlamda kullanımı devam etmektedir. Onunun kullanımı günümüzde devam etmemektedir. 3 terimin ise fonetik olarak değişime uğramış şekilde kullanımı devam etmektedir. Birinin GTS'de kullanımı bulunmamakta ancak Derleme Sözlüğü'ne göre ağızlarda kullanımı devam etmektedir.

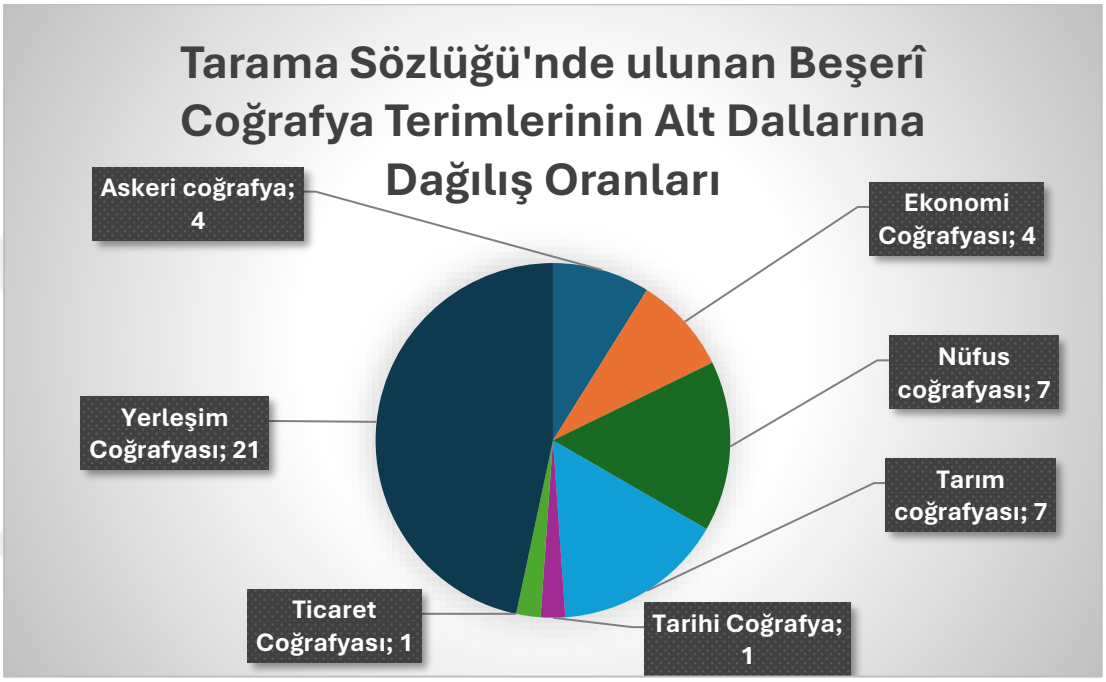

Şekil 4. Beşerî Coğrafya Terimlerinin Alt Dallarına Dağılış Oranları Grafiği

Tarama Sözlüğü'nde tespit edilen 340 coğrafya teriminin 48'i Beşerî Coğrafya terimidir. Bu terimlerden 4'ü Askerî Coğrafya terimi, 15'i Ekonomi Coğrafyası terimi, 56'sı Hidrografya terimi, 64'ü Jeomorfoloji terimi, 57'si Klimatoloji terimi, 13'ü Kartografya terimi, 2'si Doğal Afet Coğrafyası terimidir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TARAMA SÖZLÜĞÜ'NDEKİ COĞRAFYA TERİMLERİNİN BUGÜNKÜ DURUMU

Bu bölümde TS'de tespit edilen terimlerden, bugün hangilerinin kullanıldığı, hangilerinin kullanılmadığı ve hangilerinin farklı anlamda kullanıldığı değerlendirilmiştir. Kullanımı tespit edilen terimlerin fonetik, morfolojik ve sentaks değişimleri üzerinden sınıflandırma yapılmıştır.

3.1 Aynı Anlamda Kullanılmaya Devam Eden Terimler

3.1.1 Birebir Aynı Anlamda Kullanılmaya Devam Eden Terimler

Ses, şekil, anlam bakımından herhangi bir değişiklik olmadan kullanımı devam eden terimlere bu başlık altında yer verilmiştir.

Ağıl

TS'de *ağıl* terimi 15-19. yüzyıllar arasında kullanıldığını görülmektedir. Bu dönemlerde yalnızca "Ay'ın ve Güneş'in çevresine görülen beyaz halka, hâle" olarak ifade edilirken GTS'ye göre günümüzde diğer anlamlarının yanında *hâle* anlamı devam etmektedir.

Akarca su

TS'ye göre *akarca su* terimi 15. ve 16. yüzyıllarda kullanılmıştır. Bu dönemden sonra *akar su*[55] şeklinde devam ettiğini düşünülmektedir. Bu terim hem TS'de hem de GTS'de "akan bir su" ifadesini taşırken GTS'de ek olarak "Tek sıra elmas gerdanlık" anlamını da kazanmıştır.

Alan

TS'ye göre bu terim 14, 15, 16, 18, 19. yüzyıllarda kullanılmıştır. Bu dönemlerde "Açık, düz yer, meydan" anlamına gelirken GTS'de bu anlamıyla birlikte daha geniş kavramları kapsamaktadır. GTS'de "orman içindeki düz

[55] Tarama Sözlüğü 1. Cilt S. 68.

ağaçsız yer, yüz ölçümü, Eski Roma'da açık hava gösterisi yapılan yer, bir çalışma çevresi, uzay parçası, saha gibi anlamları vardır.

Azmak I

TS'ye göre bu terim 15. yüzyılda kullanılmıştır. Bu dönemde ilk anlam olarak "Ark, su cetveli, bir sudan ayrılan yol" ikinci anlam olarak "Yapışkan çamurlu bataklık" şeklinde kullanılmıştır. Standart varyantta ise TS'nin "Sudan ayrılan yol" anlamı devam etmektedir. Buna ek olarak "Taşkınlıkla ileri gitmek, denizin kabarması, yara veya hastalığın tehlikeli hale gelmesi, cinsel duyguları artmak, bitkilerin aşırı büyümesi" gibi anlamlara gelmektedir.

Batak

TS'ye göre bu terim 15 ve 16. yüzyıllarda kullanılmıştır. Bu dönemde "bataklık" anlamında kullanılmıştır. GTS'de *bataklık* anlamının yanında "Kötü içinden çıkılmaz durum, bir kart oyunu, hayır gelmez batmış" şeklinde anlamları da bulunmaktadır.

Batı

TS'ye göre 18 ve 19. yüzyıllarda "güneşin battığı yer" anlamında kullanılmıştır. Standart varyantta aynı anlamıyla kullanımı devam etmektedir.

Belen

TS'ye göre 14-19. yüzyıllar arasında *belen* terimi kullanılmıştır. TS'de "Dağlık, sarp yer, dağ beli" anlamındadır. GTS'de dağ üzerindeki yüksek geçit, dik dağ yolu anlamına ek olarak "Bayır, iki yükselti arasında nispeten alçak ve geçmeye elverişli yer" anlamları da bulunmaktadır.

Boğanak

TS'de "Buğanak, Buğunuk" şeklinde de maddelenmiştir. Bu terimler 16, 18, 19. yüzyıllarda kullanılmıştır. *Sağanak* anlamına gelen bu terim GTS'ye göre "Sağanak, bora" anlamlarıyla ağızlarda kullanılmaya devam etmektedir. *Buğanak* ve *buğunuk* şekli fonetiği değişenler bölümünde yer almaktadır.

Bor

TS'ye göre bu terim 18 ve 19. yüzyıllarda kullanılmıştır. TS'de "sürülmemiş otsuz, pek toprak" anlamına gelmektedir. GTS'de *sürülmemiş toprak* anlamının yanı sıra " bir çeşit elementin adı ve Niğde'nin bir ilçesi" anlamları da vardır.

Boran

TS'ye göre bu terim 17, 19. yüzyıllarda kullanılmıştır. TS'deki anlamı "bora, fırtınalı, tipili yağmur" şeklinde kullanılmıştır. GTS'de ise benzer şekilde "sert rüzgâr, şimşek ve gök gürültüsü ile ortaya çıkan sağanak yağışlı hava olayı" anlamında kullanılmaktadır.

Bölge

TS'ye göre bu terim 17. yüzyılda kullanılmıştır. Bu dönemde *mıntıka* anlamında kullanılmıştır. GTS'de "sınırları idari birliğe, toprak, iklim ve bitki özelliklerinin benzerliği olan toprak parçası anlamına ve vücut yüzeyindeki sınırlı bir bölüm" anlamında bulunmaktadır.

Bulak

TS'ye göre *bulak* terimi 15 ve 19. yüzyıllarda kullanılmıştır. Bu dönemde "kaynak, pınar" anlamında kullanılmıştır. Terim GTS'ye göre de aynı şekilde *pınar* anlamıyla ağızlarda varlığını sürdürmektedir.

Büğet

TS'de 14-18. yüzyıllar arasında "büğet, büğdek, böğet, büğet su" terimleri görülmüştür. Bu dönemde kullanılan anlamı "su bendi, akar çayda suyun biriktiği çukur" şeklindedir. GTS'ye göre bu terim varlığını ağızlarda "gölet" anlamıyla devam ettirmektedir. *Büğet* sözcüğünün diğer varyantları fonetiği değişenler bölümünde yer almaktadır. GTS'de *gölet* sözcüğünün açıklamasında "Birikinti suların sulamak amacıyla genellikle bir set ardında toplandığı küçük göl; gölcük, gölek, büvet (I), büğet." tanımı yer almaktadır.

Bük

TS'de 14, 17, 18, 19. yüzyıllarda *bük* terimi "sık çalılık, fundalık" anlamında görülmektedir. GTS'de "dönemeç, büklük, ova veya dere kıyısındaki çalı ve diken topluluğu" anlamında bulunmaktadır.

Büklük

TS'ye göre 17. yüzyılda bu terim, "meşcere, ağaçlık yer" anlamında kullanılmıştır. GTS'de *büklük* maddesi "bük II" maddesine göndermektedir. Bük II "1. Akarsu kıyılarındaki verimli tarlalar; büklük. 2. Ovada veya dere kıyısında çalı ve diken topluluğu. 3. böğürtlen." anlamlarına gelmektedir.

Çökek

TS'ye göre 15-19. yüzyıllar arasında bu terim kullanılmaktadır. TS'de *Çökek* teriminin 4. anlamı "batak, bataklık" şeklindedir. GTS'de *çökek* teriminin ilk anlamı "çukur yer", ikinci anlamı ise yine TS'de olduğu gibi "bataklık, sazlık" şeklindedir.

Çökel

TS'de 16 ve 17. yüzyıllarda kullanıldığı görülen bu terim "su taşıp çekildikten sonra bıraktığı çamur" anlamına gelmektedir. GTS'de ise yine

benzer bir anlamda "taşan bir suyun çekildikten sonra bıraktığı tortu" şeklindedir.

Dil III

TS'ye göre 16. yüzyılda dil terimi yalnızca "körfez, koy" anlamında kullanılmaktadır. GTS'de ise kazandığı birçok yeni anlamının yanı sıra coğrafi terim olarak "kıstak" anlamı da bulunmaktadır. Kıstak "bir yarımadayı karaya bağlayan, iki yanı su, dar kara parçası" anlamına gelir.

Engebe

TS'de 18 ve 19. yüzyıllarda kullanıldığı görünmektedir. Bu dönemde "arızalı, meyilli yer" anlamında kullanılmıştır. GTS'ye göre ise "deprem, rüzgâr, sel gibi dış etmenlerin oluşturduğu yüzey şekilleri" anlamına gelir.

Engin

TS'de 17. yüzyılda "çukur alçak yer" olarak kullanılmıştır. GTS'de başka anlamlarının yanında[56] "yüksekte olmayan yer" şeklinde varlığını devam ettirmektedir.

Esik

TS'de esik terimi 18 ve 19. yüzyıllarda kullanılmıştır. Bu dönemde "ince uzun yol şeklindeki sel yarıntısı veya kurumuş dere yatağı" anlamına gelmektedir. GTS'ye göre "çukur yer" anlamına gelmektedir.

[56]Diğer anlamları için Bkz. Aynı Anlamda Kullanılmaya Devam Eden Terimler Tablosu

Gen

TS'de 14-19. yüzyıllar arasında "geniş, boş yer, arazi, sürülmemiş arazi" anlamında kullanılmıştır. GTS'de birçok anlamının yanında[57] "bir süre sürülmeyerek boş bırakılmış tarla" anlamı da bulunmaktadır.

Göçer

TS'ye göre 15 ve 16. yüzyıllarda kullanılan göçer terimi "gezer bir yerde durmaz, göçebe" anlamına gelmektedir. GTS'de ise yine aynı şekilde "göçebe" anlamına gelmektedir.

Gölet

TS'ye göre 17 ve 18. yüzyıllarda gölek terimi kullanılmıştır. Bu dönemde "akar çayda suyun biriktiği çukur yer" anlamında kullanılmaktadır. GTS'ye göre *gölet* terimi ağızlarda, "birikinti suların sulamak amacıyla genellikle bir set ardında toplandığı göl" anlamıyla kullanılmaktadır.

Göz erimi (Göz irimi)

TS'de 10, 14, 16, 18, 19. yüzyıllarda varlığını gördüğümüz bu terim "gözün alabildiği kadar mesafe" anlamına kullanılmıştır. GTS'ye göre bu terim "ufuk" anlamına gelmektedir. *Göz irimi* şekline fonetiği değişenler bölümünde yer verilmiştir.

Güllük

TS'ye göre 16. ve 17. yüzyıllarda kullanılan *güllük* terimi "gül bahçesi" anlamına gelmektedir. GTS'de yine aynı şekilde "gül bahçesi veya gülü çok olan yer" anlamıyla varlığını devam ettirmektedir.

[57] Diğer anlamları için Bkz. Aynı Anlamda Kullanılmaya Devam Eden Terimler Tablosu

Gün I-Gün II

TS' de 14, 15, 16, 18. yüzyıllarda *gün* terimi iki farklı anlamda görülmektedir. Bu dönemde ilk anlamı "güneş", ikinci anlamı ise "gündüz" şeklindedir. GTS'ye göre başka anlamlarının yanı sıra[58] *gün* terimi TS'ye benzer şekilde "gün, güneş ışığı, gündüz" anlamlarıyla varlığını devam ettirmektedir.

Güney

TS'ye göre 17-19. yüzyıllar arasında kullanılan *güney* terimi "güneşi hiç eksik olmayan, güneşe karşı olan yer" anlamında kullanılır. GTS'de "bulunduğu yerde sola doğu, sağa batı alındığında yüzün dönük olduğu yer, kuzey karşıtı, güneş gören yer" anlamında varlığı devam etmektedir.

Hacılaryolu

TS'de 16-19. yüzyıllar arasında kullanıldığı görülen *hacılaryolu* terimi "samanyolu" anlamında kullanılmaktadır. GTS'de aynı şekilde "samanyolu" anlamının devam ettiği görülmektedir.

Herk (Hirk)

TS'de 16-19. yüzyıllar arasında görülen *herk* terimi "nadas" anlamında kullanılmıştır. GTS'ye göre yine "sürüldükten sonra bir yıl dinlendirilen, nadasa bırakılan tarla" anlamındadır. *Hirk* şekline, fonetiği değişenler bölümünde yer verilmiştir.

Ilıca

TS'ye göre 14-18. yüzyıllar arasında kullanılmıştır. Ilıca terimi TS'de "sıcak su kaynağı, kaplıca, hamam" anlamında kullanılmıştır. GTS'de ise yine aynı anlamda "sıcak su çıkan yer, suyu sıcak olarak yerden çıkan hamam, kaplıca" şeklinde varlığı devam etmektedir.

[58] Bkz. Aynı Anlamda Kullanılmaya Devam Eden Terimler Tablosu

İl II

TS'ye göre *il* teriminin ikinci anlamı 13-20. yüzyıllar arasında kullanılmıştır. Bu dönemdeki anlamı "diyar, iklim, memleket, ülke, yurt, vilayet" şeklindedir. GTS'de ise "ülkenin vali yönetimindeki bölümü, vilayet" anlamlarıyla kullanımı devam etmektedir.

Kabakuşluk

TS'de 15, 16, 18. yüzyıllarda görülen *kabakuşluk* terimi "öğleye yakın olan kuşluk zamanı" anlamında kullanılmıştır. GTS'de "öğleden bir iki saat önceki zaman" anlamında kullanımı devam etmektedir.

Kabayel

TS'de 15 ve 16. yüzyıllarda kullanıldığı görülmektedir. TS'de *kabayel* teriminin anlamı "güneyden esen rüzgâr, lodos" şeklinde kullanılmıştır. GTS'de "lodos" anlamıyla kullanımı devam etmektedir.

Kaklık

TS'ye göre 15, 16, 18, 19. yüzyıllarda kullanılan "kırlarda içine su biriken çukur" anlamına gelen kaklık terimi GTS'de "kaya ve ağaç oyuklarında su birikintisi" şeklinde varlığını devam ettirmektedir.

Kara yer (Kara Yir)

TS'ye göre 14-17. yüzyıllar arasında kullanılmıştır. "Toprak, zemin, yer" anlamlarında kullanılmıştır. GTS'ye göre "toprak, mezar ve ağızlarda cehennem" anlamında kullanımı devam etmektedir. *Kara yir* şekliyle fonetiği değişenler bölümünde de yer almaktadır.

Kay

TS'de 13-19. yüzyıllar arasında kullanılan kay terimi "yağmur, sağanak, bora" anlamlarında kullanılmıştır. GTS'ye göre "yağmur" anlamlarına gelir.

Kayağan

TS'de 18. yüzyılda "yumuşak taş" anlamına gelen kayağan terimi GTS'de "üzerinde kolaylıkla kayılan, kaypak" anlamında kullanımı devam etmektedir.

Kayır

TS'de 13-17. yüzyıllar arasında kullanılmıştır. *Kayır* teriminin TS'deki anlamı "kum, kalın kum, çakıl" şeklindedir. GTS'ye göre ağızlarda "nehir veya çay sulanın sürükleyip getirdiği kum ve çakıl taşları, ince kum" anlamında kullanımı devam etmektedir.

Kayrak

TS'de 14. yüzyılda kullanılan kayrak terimi "döşeme taşı" anlamında kullanılmıştır. GTS'de ağızlarda "ekime elverişli taşlı toprak, yassı düz taş ve bileği taşı" anlamında kullanımı devam etmektedir.

Kermen

TS'de 17. yüzyılda "hisar, kale" anlamında kullanıldığı görülen kermen terimi GTS'de de "kale" anlamıyla varlığı devam etmektedir.

Kesek

TS'ye göre 14-19. yüzyıllar arasında kullanılmıştır. Kesek terimi TS'de "parça, kıta" anlamına gelir. GTS'de ise başka anlamlarının yanı sıra[59] "çimen

[59] Bkz. Aynı Anlamda Kullanılmaya Devam Eden Terimler Tablosu

yapmak için üzerindeki otuyla çıkarılmış çayır parçası" anlamında varlığı devam etmektedir.

Kıraç

TS'ye göre 16-19. yüzyıllar arasında "otsuz, susuz, çorak yer" anlamında kullanılmıştır. GTS'de yine aynı anlamda " verimsiz veya susuz, bitek olmayan toprak" şeklinde varlığı devam etmektedir.

Kıran I (Kırağ, Kırak)

TS'de 14-19. yüzyıllar arasında "kenar, ufuk" anlamında kullanılmıştır. GTS'de birçok anlamının yanında[60] coğrafi terim olarak "bayır, kıraç toprak, dağ sırtı" şeklinde varlığını devam ettirmektedir. Kıran terimine TS'de bulunan anlamına bakarak (ufuk) matematik coğrafyası terimi, GTS'de bulunan anlamına bakarak (toprak, dağ sırtı) jeomorfoloji terimi olarak değerlendirilebilir. Her iki sınıflandırma da bu sebeple yanlış olmaz.

Kırcı

TS'de 15. yüzyılda "küçük taneli dolu" anlamına gelen kırcı terimi GTS'ye göre ağızlarda "dolu, ufak ve sert taneli kar" anlamında varlığı devam etmektedir.

Kışlak (Kışlağ)

TS'de 15-18. yüzyıllar arasında "kışın barınılan yer" anlamında kullanılmıştır. GTS'de kışlak terimi yine aynı şekilde "kışın barınılan yer" anlamının yanında "kışın orduların konakladığı yer" anlamıyla da varlığı devam etmektedir.

[60] Bkz. Aynı Anlamda Kullanılmaya Devam Eden Terimler Tablosu

Koyak I (Koyah)

TS'de 16 ve 17. yüzyıllarda "vadi, dere" anlamında kullanılmıştır. GTS'de "vadi" anlamı aynı şekilde devam etmektedir. *Koyah* şekli fonetiği değişenler bölümünde yer almaktadır.

Kör Duman

TS'de 18-19. yüzyıllarda "koyu sis, pus" anlamında kullanılmıştır. GTS'de ise yine benzer şekilde "çok yoğun sis" anlamıyla varlığı devam etmektedir.

Kuru (Kuru Yer)

TS'de 14-19. yüzyıllar arasında "kara, toprak yer" anlamında kullanılmıştır. GTS'de diğer anlamlarının yanında[61] coğrafi terim olarak "yağış almayan veya üzerinde bitki olmayan yer" anlamıyla da varlığı devam etmektedir.

Kuz

TS'de 14-16. yüzyıllar arasında "güneş görmeyen serin yer" anlamında kullanılmıştır. GTS'de yine benzer şekilde "gölgede kalan yan" anlamıyla varlığı devam etmektedir.

Kuzey

TS'de 18 ve 19. yüzyıllarda " güneş görmeyen yer" anlamında kullanılmıştır. GTS'de diğer anlamlarının yanında[62] "güney karşıtı yön, güneş görmeyen yer" anlamıyla da varlığı devam etmektedir.

[61] Bkz. Aynı Anlamda Kullanılmaya Devam Eden Terimler Tablosu
[62] Bkz. Aynı Anlamda Kullanılmaya Devam Eden Terimler Tablosu

Küfeki

TS'de 15-19. yüzyıllar arasında "çabuk kırılan taş, sünger taşı" anlamında kullanılmıştır. GTS'de "açık renkli, delikli, hafif, işlenmesi kolay bir taş türü" anlamında varlığı devam etmektedir.

Küre

TS'de 15, 16, 18, 19. yüzyıllarda "demirci ocağı, maden ocağı" anlamında kullanılmıştır. GTS'de *küre* anlamının yanı sıra "madenci ocağı, maden fırını" anlamıyla da aynı şekilde kullanımı devam etmektedir.

Oba

TS'de 14-19. yüzyıllar arasında "oymak, göçebe oymağı, evlik yurt, çadır" anlamlarında kullanılmıştır. GTS'de yine benzer şekilde "göçebelerin konak yeri, göçebe halk, çadır" anlamlarıyla varlığı devam etmektedir.

Obruk

TS'de 16, 18, 19. yüzyıllarda "çukur, oyuk" anlamlarında kullanılmıştır. GTS'de diğer anlamlarının yanında[63] "yer altı suyundaki bileşenlerden kaynaklı toprağın çökmesiyle oluşan derin çukur" anlamında da varlığı devam etmektedir.

Obuz

TS'de 18 ve 19. yüzyıllarda "derenin sıkışık, daracık yeri" anlamında kullanılmıştır. GTS'ye göre ağızlarda diğer anlamlarının yanında [64] "derenin dar kısmı veya iki derenin birleştiği dar kısım" anlamında da kullanılmaktadır.

[63] Diğer anlamları için Bkz. Aynı Anlamda Kullanılmaya Devam Eden Terimler Tablosu
[64] Diğer anlamları için Bkz. Aynı Anlamda Kullanılmaya Devam Eden Terimler Tablosu

Otlak

TS'de 15-19. yüzyıllar arasında "mera, çayır" anlamında kullanılmıştır. GTS'de yine benzer şekilde "hayvan otlatılan yer, yaylak, mera" anlamıyla kullanımı devam etmektedir.

Örü II (Ürü)

TS'ye göre 13-16. yüzyıllar arasında "otlak, mera, yaylım" anlamıyla kullanılmıştır. GTS'de diğer anlamlarının yanında[65] ağızlarda "otlak" anlamı da bulunmaktadır. *Ürü* şekliyle fonetiği değişenler bölümünde yer almaktadır.

Öz II

TS'de 17. yüzyılda "vadi" anlamında kullanılmıştır. GTS'de değişerek "bir kimsenin benliği, kendi manevi varlığı; iç, nefis" gibi daha birçok farklı anlamı[66] olan bir madde başı olmuştur.

Pus

TS'de 14, 18, 19. yüzyıllarda "sis, duman" anlamında kullanılmıştır. GTS'de ilk anlam olarak "görüş uzaklığını çok azaltmayan hafif sis" manası bulunmaktadır.

Pusarık

TS'de 14, 15, 16, 18. yüzyıllarda "duman, sis, sisli dumanlı hava" anlamında kullanılmıştır. GTS'de "puslu, puslanmış, sisli" anlamında varlığı devam etmektedir.

[65] Diğer anlamlar için Bkz. Aynı Anlamda Kullanılmaya Devam Eden Terimler Tablosu
[66] Diğer anlamlar için Bkz. Farklı Anlamda Kullanılmaya Devam Eden Terimler Tablosu

Saman uğrusu

TS'de 15, 16, 18, 19. yüzyıllarda "Kehkeşan, samanyolu" anlamında kullanılmıştır. GTS'de madde başı olarak *samanuğrusu* şeklinde yer almakta ve anlamı "samanyolu" olarak tanımlanmaktadır. Sözcüğün içindeki *uğru* yol anlamına gelmektedir.

Sazak

TS'de 16. yüzyılda "sazlık, bataklık" anlamında kullanılmıştır. GTS'de rüzgâr anlamının yanında "bataklık, sazlık" anlamında varlığı devam etmektedir.

Selinti

TS'de 14, 15, 16, 18, 19. yüzyıllarda "sel suyunun bıraktığı çer çöp, çamur" anlamında kullanılmıştır. GTS'de "yağış sebebiyle oluşan sel" anlamının yanında ağızlarda "selin bıraktığı çöp" anlamıyla da varlığı devam etmektedir.

Suvat (Sıvat)

TS'de 14-19. yüzyıllar arasında "derelerde su alınacak ve hayvan sulanacak yer" anlamında kullanılmıştır. GTS'de aynı şekilde "hayvan sulanacak yer" anlamıyla varlığı devam etmektedir. *Sıvat* şekliyle fonetiği değişenler bölümünde yer almaktadır.

Şeytan örümceği

TS'de 18 ve 19. yüzyıllarda "öğlen vakti havada örümcek ağı gibi tel tel görünen güneş ışığı" anlamında kullanılmıştır. GTS'de bir cins örümcek adının yanı sıra ağızlarda aynı şekilde "öğle sıcağında havada örümcek ağı gibi görülen güneş ışığı" anlamı devam etmektedir.

Talaz

TS'de 15-19. yüzyıllar arasında "dalga, kasırga" anlamında kullanılmıştır. GTS'de ağızlarda "büyük ve kabarık dalga" anlamında varlığı devam etmektedir.

Tan I

TS'de 14-18. yüzyıllar arasında "şafak vakti" anlamında kullanılmıştır. GTS'de benzer şekilde "güneş doğmadan önce ortalığın ağarmaya başladığı vakit" anlamında kullanılmaktadır.

Tanyeli

TS'de 15 ve 16. yüzyıllarda "sabah rüzgârı" anlamında kullanılmıştır. GTS'de aynı şekilde "sabaha doğru çıkan hafif rüzgâr" anlamında kullanılmaktadır.

Tanyeri

TS'de 15, 16, 18. yüzyıllarda "şafağın söktüğü yer" anlamında kullanılmıştır. GTS'de yine benzer şekilde "güneşin doğmak üzere olduğu sırada, ufukta hafifçe aydınlanan yer" anlamında kullanılmaya devam edilmektedir.

Toprak

TS'de 14. yüzyılda "yurt, il, memleket" anlamında kullanılmıştır. GTS'de "yer kabuğunun, toz durumuna gelmiş türlü kütle kırıntılarıyla, çürümüş organik cisimlerden oluşan ve canlılara yaşama ortamı sağlayan yüzey bölümü" anlamının yanı sıra TS'de bulunan anlamıyla aynı şekilde "vatan, ülke, memleket" anlamında da varlığını devam ettirmektedir.

Ucra

TS'de 15. yüzyılda "uç yer, tenha, sakin, kimsesiz mahal" anlamında kullanılmıştır. GTS'de "çok uçta, kenarda veya kıyıda köşede olan" anlamında varlığı devam etmektedir.

Ülker

TS'de 14. yüzyılda "Süreyya Yıldızı" anlamında kullanılmıştır. GTS'de yine aynı şekilde "boğa takımyıldızı sınırları içinde bulunan, yedi parlak yıldız ve etrafındaki gaz katmanı ile güzel görünüm veren yıldız kümesi; Yedikızkardeş, Süreyya, Peren, Pervin" anlamlarında varlığını sürdürmektedir.

Yaban

TS'de 13-19. yüzyıllar arasında "ıssız kır, ova, yabancı, dış memleket" anlamlarında kullanılmıştır. GTS'de ise "ıssız yer, vahşi canlı, kendi biten bitki, yerli halktan olmayan" anlamlarıyla vardığını devam ettirmektedir.

Yağar

TS'de 17. yüzyılda "yağmur" anlamıyla kullanılmıştır. GTS'ye göre ise ağızlarda yine aynı şekilde "yağmur" anlamıyla kullanılmaktadır.

Yağış

TS'de 14 ve 15. yüzyıllarda "yağmur" anlamında kullanılmıştır. GTS'de aynı şekilde "yağmur" anlamıyla varlığını devam ettirmektedir.

Yar II

TS'de 15, 16, 18, 19. yüzyıllarda "yarılmış yer, suyun açtığı uçurum" anlamında kullanılmıştır. GTS'de "uçurum" anlamıyla kullanımına devam edilmektedir.

Yarı gece

TS'de 16. yüzyılda "gece yarısı" anlamıyla kullanılmıştır. GTS'de benzer şekilde "gecenin ortası" anlamıyla varlığını devam ettirmiştir.

Yaylak

TS'de 14-18. yüzyıllar arasında "yazı geçirmek için yüksek yer, yayla" anlamında kullanılmıştır. GTS'de aynı şekilde "yayla ve otlak" anlamlarıyla varlığını devam ettirmektedir.

Yaylım

TS'de 14, 15, 18, 19. yüzyıllarda "hayvan otlatılan yer, mera" anlamlarında kullanılmıştır. GTS'de "yayılmak, dağılmak işi" ağızlarda ise aynı şekilde "otlak" anlamında kullanımı devam etmektedir.

Yaz

TS'de 13-17. yüzyıllar arasında "bahar mevsimi, ilk bahar" anlamlarında kullanılmıştır. GTS'de ise yine *yaz* anlamında "kuzey yarım kürede 21 Haziran 23 Eylül, güney yarım kürede 21 Aralık 21 Mart tarihleri arasındaki zaman dilimi, ilkbaharla sonbahar arasındaki sıcak mevsim" şeklinde bulunmaktadır.

Yazı I (Yazu I)

TS'de 13-20. yüzyıllar arasında "ova, sahra, ıssız kır" anlamlarında kullanılmıştır. GTS'de başka anlamları dışında[67] ağızlarda "ova" anlamıyla kullanımı devam etmektedir. *Yazu* şekli fonetiği değiştirilenler bölümünde yer almaktadır.

[67] Bkz. Aynı Anlamda Kullanılmaya Devam Eden Terimler Tablosu

Yeni Ay (Yini Ay)

TS'de 14-17. yüzyıllar arasında "hilâl" anlamında kullanılmıştır. GTS'de aynı şekilde "hilâl" anlamıyla varlığını sürdürmektedir. *Yini ay* şekliyle fonetiği değiştirilenler bölümünde de yer almaktadır.

Yer

TS'de 15 ve 16. yüzyıllarda "toprak, ülke, diyar" anlamında kullanılmıştır. GTS'de başka anlamlarının yanında[68] "konum, ülke, mahal, alan, yerküre" anlamlarında varlığını devam ettirmektedir.

Yöre

TS'de 14-19. yüzyıllar arasında "etraf, çevre, civar, daire, muhit, havali" anlamlarında kullanılmıştır. GTS'de yine benzer anlamda "belli bir yer, havali, mahal, civar" anlamlarında varlığını devam ettirmektedir.

Yurt

TS'de 14, 15, 16, 18. yüzyıllarda "oturulan yer, mesken, memleket" anlamlarında kullanılmıştır. GTS'de benzer anlamlarının yanında[69] "halkın hâkim olduğu toprak parçası, memleket" anlamında kullanımını devam ettirmektedir.

Yukarıda yer alan terimlerin Tarama Sözlüğü'nde bulunan anlamları ve Güncel Türkçe Sözlük'te bulunan anlamları tablo halinde aşağıda yer almaktadır. Sözcüklerin anlamlarına, (coğrafyayla ilgili olmayan anlamları da dahil olmak üzere) tabloda tümüyle yer verilmiştir.

[68] Diğer anlamları için Bkz. Aynı Anlamda Kullanılmaya Devam Eden Terimler Tablosu
[69] Diğer anlamları için Bkz. Aynı Anlamda Kullanılmaya Devam Eden Terimler Tablosu

Tablo 1. Aynı Anlamda Kullanılmaya Devam Eden Terimler Tablosu

Terim	Anlamı	Güncel Türkçe Sözlük
Ağıl (ay ağılı, ay ve gün ağılı, göneş ağılı)	Ayın ve güneşin çevresinde bazen görülen beyaz halka, hâle.	I- Evcil küçükbaş hayvanların barındığı çit veya duvarla çevrili yer; arkaç. II 1. Hale. 2. Bazı görüntülerdeki çok ışıklı cisimleri çevreleyen ışıklı teker.
Akarca su	1. Akan su, maicari. 2. Beşuş, güler yüzlü.	(Akarsu) 1. Yer altında veya dere, çay, ırmak gibi yeryüzünde belirli bir yatak içinde, eğim boyunca sürekli veya zaman zaman akan sulara verilen ad; abırevan. 2. Tek sıra elmastan gerdanlık.
Alan	Açık, düz yer, meydan	1. Düz, açık ve geniş yer; meydan, saha. 2. Orman içinde düz ve ağaçsız yer; düzlük, kayran. 3. Yüz ölçümü. 4. Eski Roma'da açık hava gösterisi yapılan geniş yer. 5. Bir çalışma çevresi. 6. İçinde birtakım kuvvet çizgilerinin yayılmış bulunduğu varsayılan uzay parçası. 7. Bir alıcı merceğinin net bir görüntü sağlayabildiği derinlik ve genişliğin bütünü. 8. Yarışmaların, karşılaşmaların ve oyunların oynandığı yer; saha.
Ayaz	Açık, bulutsuz (hava)	1. Duru, sakin havalarda çıkan kuru soğuk. 2. Çok soğuk hava.
Azmak I	1. Ark, su cetveli, bir sudan ayrılan kol. 2. Yapışkan, çamurlu bataklık.	I- 1. (ağızlardan) Bir nehir veya dereden taşıp biriken küçük su birikintisi. 2. (ağızlardan) Bir nehir veya dereden ayrılan kol. 3. (ağızlardan) Bataklık. II- 1. Taşkınlıkta ileri gitmek. 2. Deniz, ırmak vb. kabarmak, taşmak. 3. Yara, hastalık etkili, tehlikeli duruma gelmek. 4. Cinsel

		duyguları artmak. 5. Çamaşır artık ağartılamaz duruma gelmek. 6. Hayvanlar iki ayrı ırktan doğmak. 7. Bitkiler aşırı büyümek.
Batak	Bataklık	1. Üzerine basıldığında çöken çamurlaşmış toprak. 2. Kötü durum, içinden çıkılmaz iş. 3. Elde bulunan kâğıtlara göre o turda kaç adet el kazanacağı üzerine tahminde bulunup en az, tahmin ettiği kadar el kazanmaya dayalı bir iskambil oyunu. 4. Hayır gelmez, yarar sağlamaz, batmış.
Batı	Güneşin battığı yer.	I- 1. Bulunulan yerde sola güney, sağa kuzey alındığında yüzün dönük olduğu yön; gün batısı, günindi, garp, mağrip, doğu karşıtı. 2. Bu yönde bulunan; garbi. II. 1. Güneşin battığı yöndeki ülkeler veya uygarlıklar bölgesi; Garp, Doğu karşıtı. 2. Bu bölgede bulunan; Garbi. 3. Siyasal anlamda Avrupa ve Kuzey Amerika.
Beleñ	Dağlık, sarp yer, dağ beli	(Belen) 1. Dağ üzerindeki yüksek geçit, dik dağ yolu. 2. Bayır. 3. İki yükselti arasında nispeten alçak ve geçmeye elverişli yer.
Bor	Sürülmemiş otsuz, pek toprak	1. İşlenmemiş, taşlık, sert, ekilmemiş (toprak); borak. 2. Atom numarası 5, atom ağırlığı, 10,8, yoğunluğu 2,45 olan birleşikleri sabun, cam, porselen, sır yapımı ve çeşitli yerlerde kullanılan, kahverengi, şekilsiz bir toz veya çok parlak kristaller hâlindeki element (simgesi B). 3. Niğde iline bağlı ilçelerden biri.

Boran	Bora, fırtınalı, tipili yağmur	Sert rüzgâr, şimşek ve gök gürültüsü ile ortaya çıkan sağanak yağışlı hava olayı.
Bölge	Mıntıka	1. Sınırları idari, ekonomik birliğe, toprak, iklim ve bitki özelliklerinin benzerliğe veya üzerinde yaşayan insanların aynı soydan gelmiş olmalarına göre belirlenen toprak parçası; havza, mıntıka, zon. 2. Vücut yüzeyinde sınırları belli herhangi bir bölüm.
Bulak	Kaynak, pınar, çeşme	(Ağızlardan) Pınar.
Büğet, (büğdek, böğet, büğet su)	Su bendi, akar çayda suyun biriktiği çukur.	(Ağızlardan) Gölet.
Bük	Sık çalılık, fundalık.	I- Dönemeç. II- 1. Akarsu kıyılarındaki verimli tarlalar, büklük. 2. Ovada veya dere kıyısında çalı ve diken topluluğu. 3. Böğürtlen.
Büklük	Meşcere, ağaçlık yer	bkz. Bük II (1. Akarsu kıyılarındaki verimli tarlalar; büklük. 2. Ovada veya dere kıyısında çalı ve diken topluluğu. 3. böğürtlen.)
Çökek	1. Çöküntü, çirk, tortu. 2. Çökülerek oturulan yer. 3. Tuz ve süt katılmış yoğurt, bir çeşit çökelek. 4. Batak, bataklık.	1. Çukur yer. 2. Bataklık, sazlık.

Çökel, (çökül)	Su taşıp çekildikten sonra bıraktığı çamur.	1. Taşan bir suyun çekildikten sonra bıraktığı tortu. 2. Çökelti.
Dil III	Körfez, koy.	I- 1. Ağız boşluğunda, tatmaya, yutkunmaya, sesleri boğumlamaya yarayan etli, uzun, hareketli organ; tat alma organı. 2. İnsanlar arasında anlaşmayı sağlayan, uzlaşmaya dayalı olarak oluşturulmuş sesli veya görsel işaretler sistemi; lisan, zeban. 3. Bir çağa, bir gruba, bir yazara özgü söz dağarcığı ve söz dizimi. 4. Belli mesleklere özgü söz dağarcığı. 5. Düşünce ve duyguları bildirmeye yarayan herhangi bir anlatım aracı. 6. Birçok aletin uzun, yassı ve çoğu hareketli bölümleri. 7. Büyükbaş hayvanların haşlanıp pişirildikten sonra yenebilen dili. 8. Ayakkabı bağlarının ayağı rahatsız etmemesini sağlayan ve bağ altına rastlayan saya parçası. 9. Sorguya çekilmek için yakalanan tutsak. 10. (coğrafya) Kıstak. 11. Makaraların ve bastikaların içine yerleştirilmiş olan, üzerinden geçirilen halatı istenilen yöne çevirmeye yarayan, çevresi oluklu, küçük döner tekerlek. 12. Bazı üflemeli çalgılarda titreşerek ses çıkaran ince metal yaprak. 13. Anahtar. II- Gönül.
Engebe	Arızalı, meyilli yer.	Deprem, rüzgâr, sel vb. iç ve dış etmenlerin etkisiyle oluşan yayla, ova, koyak, çukur, dağ, vb. biçimlerin bütünü; yüzey şekilleri, arıza, avarız.

Engin	Çukur, alçak yer	Engin I (1. Ucu bucağı görünmeyecek kadar geniş, çok geniş; vâsi. 2. açık deniz.) Engin II (1. Değer ve fiyatı düşük olan. 2. Yüksekte olmayan, alçak (yer); ingin, münhat.)
Esik	İnce uzun yol şeklindeki sel yarıntısı veya kurumuş dere yatağı.	Çukur yer.
Geñ	1. Geniş 2. Boş yer, hali arazi, sürülmemiş, işlenmemiş arazi	(Gen) I (1. geniş) Gen II (1. Üçgen, dörtgen vb. geometri terimlerinde "kenarlı" anlamıyla kullanılan bir söz.) Gen III (1. İçinde bulunduğu hücre veya organizmaya özel bir etkisi olan, kuşaktan kuşağa ve hücreden hücreye geçen kalıtımın temel birimi.) Gen IV (1. Bir süre sürülmeyerek boş bırakılmış (tarla).)
Göçer	Gezer, bir yerde durmaz, göçebe.	Göçebe.
Gölet	Akar çayda suyun biriktiği çukur yer.	1. (ağızlardan) Birikinti suların sulamak amacıyla genellikle bir set ardında toplandığı küçük göl; gölcük, gölek, büvet (I), büğet. 2. (ağızlardan) İçinde ham deri ıslatılan taş havuz.
Göz erimi (göz irimi)	Gözün alabildiği kadar mesafe.	Ufuk.
Güllük	Gül bahçesi.	Gül bahçesi veya gülü çok olan yer.
Gün I	Güneş.	1. Güneş. 2. Güneş ışığı. 3. Gündüz. 4. Yer yuvarlağının kendi ekseni etrafında bir kez dönmesiyle geçen 24 saatlik süre; ruz.

		5. İçinde bulunulan zaman. 6. Zaman, sıra. 7. Çağ, devir. 8. İyi yaşanmış zaman. 9. Bayram niteliğinde özel gün. 10. Belirli günlerde ev hanımlarının konuk ağırlamak için yaptıkları toplantı.
Gün II	Gündüz.	2. Güneş. 2. Güneş ışığı. 3. Gündüz. 4. Yer yuvarlağının kendi ekseni etrafında bir kez dönmesiyle geçen 24 saatlik süre; ruz. 5. İçinde bulunulan zaman. 6. Zaman, sıra. 7. Çağ, devir. 8. İyi yaşanmış zaman. 9. Bayram niteliğinde özel gün. 10. Belirli günlerde ev hanımlarının konuk ağırlamak için yaptıkları toplantı.
Güney	Güneşi hiç eksik olmayan, güneşe karşı olan yer.	1. Bulunulan yerde sola doğu, sağa batı alındığında yüzün dönük olduğu yön; lodosluk, cenup, kuzey karşıtı. 2. Bu yönde bulunan; cenubi. 3. Güneş gören yer.
Hacılaryolu	Samanyolu, samanuğrusu.	Samanyolu.
Herk (hirk)	Nadas.	Sürüldükten sonra bir yıl dinlendirilen, nadasa bırakılan tarla.
Ilgın	Ilıca	1. Ilgıngillerden, Akdeniz Bölgesi'nde yetişen bir ağaç veya ağaççık cinsi. 2. Konya iline bağlı ilçelerden biri.
Ilıca	Sıcak su kaynağı, kaplıca, hamam.	1. Sıcak su çıkan yer. 2. Suyu sıcak olarak yerden çıkan hamam; kaplıca (I), çermik, kudret hamamı.
İl II	1. Diyar, iklim, memleket, ülke, yurt, vilâyet. 2.	1. Ülkenin vali yönetimindeki bölümü; vilayet. 2. Yurt. 3. Eski Türklerde devlet.

	Halk, ahali, kendisine yabancı olanlar, başkası. 3. Hısım, akraba, yabancı olmayan, dost, yâr. 4. Oba, aşiret.	
Kabakuşluk	Öğleye yakın olan kuşluk zamanı.	(Kaba kuşluk) Öğleden bir iki saat önceki zaman dilimi.
Kabayel	Güneyden esen rüzgâr, lodos.	(Kaba yel) Lodos.
Kaklık	Kırlarda içine su biriken çukur.	Kaya ve ağaç oyuklarında su birikintisi.
Kara yer, (yir)	Toprak, zemin, yer.	1. Toprak. 2. Mezar. 3. (ağızlardan) Beddualarda cehennem anlamında kullanılan bir söz.
Kay	Yağmur, sağanak, bora.	I- Yağmur. II-Kusma.
Kayağan	Yumuşak taş.	Üzerinde kolaylıkla kayılan; kaypak.
Kayır	Kum, kalın kum, çakıl.	1. (ağızlardan) Nehir veya çay sularının sürükleyip getirdiği kum ve çakıl taşları. 2. (ağızlardan) ince kum.
Kayrak	Döşeme taşı.	1. (ağızlardan) Ekime elverişli olmayan, taşlı, kumlu toprak. 2. (ağızlardan) Yassı, düz taş. 3. (ağızlardan) Bileği taşı. 4. (ağızlardan) Kayağan taş.
Kermen	Hisar, kale.	Kale.

Kesek	Parça, kıta.	1. Bel, çapa veya sabanın topraktan kaldırdığı iri parça. 2. Tezek. 3. Çimen yapmak için üzerindeki otuyla birlikte çıkarılmış çayır parçası.
Kıraç	Otsuz, susuz, çorak yer.	Verimsiz veya susuz, bitek olmayan (toprak).
Kırañ (I), (kırağ, kırak)	1. Kenar, kıyı, uç, sınır, etraf. 2. Ufuk.	(Kıran) I- 1. Kırma işini yapan (kimse). 2. Bir topluluğun ve özellikle hayvanların büyük bir bölümünü yok eden salgın veya başka neden; ölet. II- 1. (ağızlardan) Yakın çevre. 2. Bayır. 3. Kıraç toprak. 4. Birbirine paralel olarak uzanan iki akarsu arasında kalmış dağ sırtı.
Kırcı	Küçük taneli dolu.	1. (ağızlardan) Dolu. 2. (ağızlardan) Ufak ve sert taneli kar.
Kışlak, (kışlağ)	Kışın barınılan yer.	1. (ağızlardan) Kışın barınılan yer. 2. (ağızlardan) Kışın orduların, göçebe oymakların hayvanlarıyla birlikte yayladan inip konakladıkları yer.
Koyak (I), (koyah)	Vadi, dere	1. Vadi. 2. Karalarda akarsu aşındırmasıyla oluşmuş, bir yöne doğru eğimli, uzunluğuna çukurluk. 3. (ağızlardan) Dağlar ve kayalıklarda oluşmuş doğal çukur.
Kör duman	Koyu sis, pus.	Çok yoğun sis.
Kuru (kuru yer)	Kara, toprak yer.	1. Suyu, nemi olmayan, yaş ve nemli karşıtı. 2. Yağış almayan veya üzerinde bitki olmayan (yer). 3. Daha sonra kullanılmak için kurutulmuş, taze ve yeşil karşıtı. 4. Canlılığını yitirmiş (bitki). 5. Salgısı olmayan. 6. Döşenmemiş, çıplak. 7. Katıksız, yanında başka şey olmayan (yiyecek). 8. Etkisi ve sonucu olmayan. 9.

		Sıska. 10. Heyecanı, tadı olmayan, tekdüze. 11. Akıcı olmayan, duygudan yoksun. 12. Kuru fasulye.
Kuz	Güneş görmeyen serin yer.	Gölgede kalan (yan).
Kuzey	Güneş görmeyen yer.	I- 1. Bulunulan yerde sağa doğu, sola batı alındığında yüzün dönük olduğu yön; şimal, güney karşıtı. 2. Bu yönde olan; şimalî. 3. Yıldız. 4. Güneş görmeyen yer. II- 1. Ekvator'un kuzey tarafında bulunan ülkeler veya uygarlıklar bölgesi. 2. Bu bölgede bulunan; Şimalî. 3. Bulunulan yerde sağa doğu, sola batı alındığında yüzün dönük olduğu yönde kalan yer; Şimal.
Küfeki	Çabuk kırılan bir taş, sünger taşı.	1. Yapılarda kullanılan açık renkli, delikli, hafif, işlenmesi kolay, ateşe dayanıklı bir taş türü; kefeki. 2. Suyun içindeki kireç vb. tuzların çöküp ısıtılmakta olduğu kabın cidarlarına yapışmasından meydana gelen tabaka; kefeki. 3. Diş taşı.
Küre	Demirci ocağı, maden ocağı.	I- 1. Bütün noktaları merkezden aynı uzaklıkta bulunan bir yüzeyle sınırlı cisim. 2. Dünya. II. 1. Madenci ocağı, maden fırını.
Oba	1. Oymak, boy, kabile, göçerevli kabile, beş on çadırdan mürekkep göçebe	1. Göçebelerin konak yeri. 2. Bu yerde konaklayan göçebe halk veya aile; el (III). 3. Genellikle bölmeli göçebe çadırı. 4. Altı veya sekiz kişiden oluşan en küçük izci birliği. 5. Çuldan yapılan çadır.

	oymağı. 2. Kır, dışarıdaki yer, bir oymağın oturduğu yer, bir arada bulunan beş on evlik yurt. 3. Çadır, çardak, büyük çadır.	
Obruk	Çukur, oyuk.	1. Yer altı suyunun karbondioksit ile birleşimi sonucu oluşan karbonik asit nedeniyle toprağın çökmesi sonucu oluşan derin çukur. 2. İçinde su biriken çukur yer, doğal kuyu. 3. Yüksek dağlarda yazın bile karı erimeyen mağara. 3. Yüksek dağlarda yazın bile karı erimeyen mağara. 4. İçbükey. 5. Çukurları olan, engebelik. 6. Çok yemek yiyen, çok iştahlı (kimse).
Obuz	Derenin sıkışık, daracık yeri.	1. (ağızlardan) Basık, düz yer. 2. (ağızlardan) Derenin dar kısmı veya iki derenin birleştiği dar kısım. 3. (ağızlardan) Testi yapılan yeşil renkli toprak.
Otlak	Mera, çayır.	Hayvan otlatılan yer; salmalık, yaylak, mera, örü (II), yaylım.
Öğleyin	Öğle.	Günün öğle saatlerinde; öğlende.
Örü II (ürü)	Otlak, yaylım, mer'a.	I- 1. Örmek işi. 2. (ağızlardan) Yama olarak yapılan örgü. 3. (ağızlardan) Tarlalarda sele karşı yapılmış set. II- (ağızlardan) Otlak.
Pus	Sis, duman.	I- 1. Görüş uzaklığını çok azaltmayan bir tür hafif sis. 2. Bazı meyvelerin üzerinde oluşan, zamk veya sakıza benzeyen

		madde. 3. Yaprakların üzerinde görülen, örümcek ağını andıran böcek veya kurt yuvası. 4. Ağaçların kütük ve dallarındaki yosun. 5. Bazen meme başında oluşan kabuk. II- İnç.
Pusarık, (busarık)	I- Duman, sis. II- Sisli, dumanlı (hava).	1. Puslu, puslanmış sisli. 2. Serap.
Saman uğrusu	Kehkeşan, samanyolu.	(Samanuğrusu) Samanyolu.
Sazak	Sazlık, bataklık.	1. Kuvvetli esen rüzgâr. 2. Bataklık, sazlık alan. 3. Mersin
Selinti	Sel suyunun bıraktığı çörçöp, çamur.	1. Yağış sebebiyle oluşan ufak sel. 2. (ağızlardan) Selin bıraktığı çer çöp.
Suvat (sıvat)	Derelerde su alınacak ve hayvan sulanacak yer, gölümsü, havuzumsu yer.	Hayvan sulanacak yer; sıvat.
Şeytan örümceği	Öğle havada örümcek ağı gibi tel tel görünen güneş ışığı.	1. Ördüğü ağı rüzgâra salarak onunla birlikte uzaklara giden bir cins örümcek. 2. (ağızlardan) Öğle sıcağında havada örümcek ağı gibi tel tel görünen güneş ışığı.
Talaz	Dalga, kasırga.	1. (ağızlardan) Büyük ve kabarık dalga. 2. (ağızlardan) İpekli kumaşların örselenmesiyle yüzündeki tellerde oluşan kabarıklık.

Tañ I	Şafak vaktı.	(Tan) 1. Güneş doğmadan önce ortalığın ağarmaya başladığı vakit; fecir. 2. Tan kızıllığı.
Tañyeli	Sabah rüzgârı.	(Tan yeli) Sabaha doğru çıkan hafif rüzgâr.
Tañyeri	Şafağın söktüğü yer.	(Tan yeri) Güneşin doğmak üzere olduğu sırada, ufukta hafifçe aydınlanan yer.
Toprak	Yurt, il, memleket.	1. Yer kabuğunun, toz durumuna gelmiş türlü kütle kırıntılarıyla, çürümüş organik cisimlerden oluşan ve canlılara yaşama ortamı sağlayan yüzey bölümü; kara yer, hâk, türap. 2. Yer kabuğunun bu bölümünden yapılmış. 3. Arazi. 4. Kara. 5. Vatan, ülke, memleket, yöre. 6. Memleketli.
Ucra	Uç yer; tenha, sakin, kimsesiz mahal.	(Ücra) Çok uçta, kenarda veya kıyıda köşede olan.
Ülker	Süreyya yıldızı.	Boğa takımyıldızı sınırları içinde bulunan, yedi parlak yıldız ve etrafındaki gaz katmanı ile güzel görünüm veren yıldız kümesi; Yedikızkardeş, Süreyya, Peren, Pervin.
Yaban	1. Issız kır, ova, insandan hali yer. 2. Yabancı, yadırga. 3. Dışarı, başka memleket.	1. İnsan olmayan ıssız yer. 2. Vahşi olan, evcil olmayan canlı. 3. Kendi kendine yetişen bitki. 4. Aile ocağından uzak olan yer. 5. Issız. 6. Yerli halktan olmayan kimse.
Yağar	Yağmur	(Ağızlardan) Yağmur.
Yağış	Yağmur	1. Yağmak işi. 2. Havadaki su buharının yoğunlaşma sonunda sıvı veya katı durumda yere düşmesi, ağış karşıtı. 3.

		Yağan yağmur veya kar miktarı. 4. Yağmur.
Yar II	Yarılmış yer, suyun açtığı uçurum.	Uçurum.
Yarı gece	Gece yarısı.	Gecenin ortası.
Yaylak	Yazı geçirmeğe mahsus yüksek yer, yayla.	1. Otlak. 2. Yayla.
Yaylım	Hayvan otlatılan yer, mera.	1. Yayılmak, dağılmak işi. 2. (ağızlardan) Otlak.
Yaz	Bahar mevsimi, ilk bahar.	Kuzey yarım kürede 21 Haziran 23 Eylül, güney yarım kürede 21 Aralık 21 Mart tarihleri arasındaki zaman dilimi, ilkbaharla sonbahar arasındaki sıcak mevsim.
Yazı I (Yazu I)	Ova, sahra, ıssız kır.	I- 1. Düşüncenin belli işaretlerle yazılması. 2. Alfabe. 3. Harfleri yazma biçimi; hat. 4. Herhangi bir konuda yazılmış bilim, düşünce ve sanat ürünü. 5. Makale. 6. Metal paraların üzerinde değeri yazılan yüzü. 7. Yazgı. II- (ağızlardan) Ova.
Yeñi ay (yiñi ay)	Hilâl.	(Yeni ay) Hilâl.
Yer	Toprak, ülke, diyar.	1. Bir şeyin, bir kimsenin kapladığı veya kaplayabileceği boşluk; mahal, mevzi. 2. Gezinilen, ayakla basılan taban. 3. Bulunulan, yaşanılan, oturulan bölge; mevki. 4. Konum. 5. Ülke. 6. Geçim sağlamak için çalışılan iş yeri. 7. Önem. 8. İz. 9. Üzerine yapı kurulmaya elverişli

		arsa. 10. Ekime elverişli toprak parçası; arazi. 11. Bir olayın geçtiği veya geçeceği bölüm, alan; mahal, nokta. 12. Otel, motel vb.nde kalınacak oda. 13. Yerküre. 14. Durum.
Yöre	Etraf, çevre, civar, daire, muhit, havali.	I- Bir bölgenin belli bir yer ve çevresini kapsayan sınırlı bölümü; havali, mahal, civar. II- (ağızlardan) Değirmenlerde, taşla kasnak arasında kalan ve hayvan yemi olarak kullanılan un.
Yurt	Oturulan yer, mesken, memleket.	1. Bir halkın hâkim olduğu, üzerinde yaşadığı, kültürünü oluşturduğu toprak parçası; el (III), il, dar (III), vatan. 2. Memleket. 3. Bakıma ve barınmaya muhtaç bir grup insanın oturduğu, yetiştirildiği veya bakıldığı kurum. 4. Sahip olunan arazi; emlak. 5. Göçebe Türklerin oturduğu çadır. 6. Öğrencilerin kaldığı, barındığı yer. 7. Diyar. 8. Anavatan olan yer. 9. Yörüklerin yazın veya kışın oturdukları yer.

3.1.2 Fonetik Değişimlerle Kullanılmaya Devam Eden Terimler

Fonetik (sesbilim), seslerin oluşumunu, özelliklerini, yüklendikleri görevleri ve iletişimin ses yönünü inceleyen bilim dalıdır.[70] Seslerde oluşan değişimler de bu alanın konusudur. Örneğin TS'de *depe* şeklinde kullanılan sözcük bugün *tepe* şeklinde kullanılmaktadır. Aşağıdaki tabloda bu ve buna benzer fonetik değişime uğramış sözcüklere yer verilmiştir.

[70] Aksan, D. (2020). *Her Yönüyle Dil.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s.25-28; Vural, H., Böler, T. (2012). *Ses ve Şekil Bilgisi.* İstanbul: Kesit Yayınları, s.40.

Tablo 2. Tarama Sözlüğü'nde Olan Ancak Bugün Fonetik Değişime Uğramış Hâlde Kullanılan Terimler Tablosu

Terim	TS'deki Anlamı	GTS'deki Durumu
Ağşam	Bkz. Ahşam.	Akşam
Ahşam	Akşam.	Akşam
Balçuk	Balçık, bataklık.	Balçık
Bil (bel)	1. Bel. 2. Yamaç, dağ beli. 3. Ayakla basılarak toprağı işlemeye yarayan tarım aygıtı.	Bel
Böğet	Su bendi, akar çayda suyun biriktiği çukur yer.	Büğet
Buğanak	Sağanak.	Boğanak
Buğunuk	Sağanak.	Boğanak
Çağlağan	Çağlayarak akan su.	Çağlayan
Çağıl	Çakıl, küçük taş parçaları.	Çakıl
Çökül	Taşan bir suyun çekildikten sonra bıraktığı tortu.	Çökel
Çörmük	Kaplıca.	Çermik
Dalka	Dalga.	Dalga
Demür	Demir.	Demir
Deñiz kulağı	Haliç.	Deniz Kulağı
Depe	Tepe.	Tepe
Depecük	Küçük tepe, tepecik	Tepecik
Foryaz	Poyraz.	Poyraz
Göçgün	Göçebe.	Göçkün
Gölek	Gölet.	Gölet
Göz İrimi	Gözün alabildiği kadar mesafe.	Göz Erimi
Günüz	Gündüz.	Gündüz
Hirk	Nadas.	Herk
Höbek	Öbek, tepe.	Öbek
Il	Yıl.	Yıl
Ildız	Yıldız.	Yıldız
Ildırım	Yıldırım.	Yıldırım

Ilduz	Yıldız.	Yıldız
Issı	Sıcaklık, hararet, sıcak.	Isı
Isız	Hali, tenha, boş, sahipsiz, ıssız.	Issız
Kara Yir	Toprak zemin, yer.	Kara Yer
Kend	Kasaba, şehir.	Kent
Kışlağ	Kışın barınılan yer.	Kışlak
Kıy	Kıyı, kenar, yan.	Kıyı
Koyah	Vadi, dere.	Koyak
Köv	Köy.	Köy
Pahça	Bahçe.	Bahçe
Por	Sürülmemiş, otsuz, pek toprak.	Bor
Poryaz	Poyraz.	Poyraz
Sakırga	Kasırga.	Kasırga
Savuk	Soğuk.	Soğuk
Selindi, (Selindü)	Sel suyunun bıraktığı çörçöp, çamur.	Selinti
Sınurdaş, (Sınurtaş)	Sınır sınıra, hem-hudut.	Sınırdaş
Sıvat	Derelerde su alınacak ve hayvan sulanacak yer, gölümsü, havuzumsu yer.	Suvat
Sovuk	Soğuk.	Soğuk
Suv	Su.	Su
Şar	Şehir.	Şehir
Tağ	Dağ.	Dağ
Timar	Vaktiyle sipahi denilen asker sınıfına verilen beylik arazi.	Tımar
Tolun ay	Bkz. Dolu ay.	Dolunay
Topurak	Toprak.	Toprak
Uçrum	Uçurum.	Uçurum
Ürü	Otlak, yaylım, mera.	Örü
Üyük	1. Üst üste toprak yığılarak meydana gelmiş olan ve kazı ile içerisinden eski eserler	Höyük

	çıkarılan yapma tepecik. 2. Bostan korkuluğu, oyuk.	
Yazu	Ova, sahra, ıssız kır.	Yazı
Yılduz	Yıldız.	Yıldız
Yıltırım	Yıldırım.	Yıldırım
Yil (İl)	Yel.	Yel
Yiñi ay	Bkz. Yeñi ay.	Yeni ay

3.1.3 Morfolojik Değişimle Kullanılmaya Devam Eden Terimler

Morfoloji (şekilbilim) dildeki ek ve köklerin birleşme yollarını, anlamlarını, görevlerini inceleyen bilim dalıdır.[71] Bu bölüm hem bağımlı hem de bağımsız morfemlerin değişmesi kapsamında ele alınmıştır. Morfolojik değişimle kullanımı devam eden *yazla* terimi incelenmiştir.

Yazla

Yazla, 15 ve 16. Yüzyıllarda *yayla* anlamında kullanılmıştır. Sözcüğünün bağımsız morfemi olan *yaz* kökü *yay* ile değişmiş şekliyle bugün kullanımı devam etmektedir.

3.2 Farklı Anlamlarla Kullanılmaya Devam Eden Terimler

Tespit edilen bazı terimlerin, TS'deki anlamlarının artık devam etmediği ve farklı anlamlar kazandığı saptanmıştır. Bu terimlerin önceki ve şimdiki anlamları bu bölümde anlatılmıştır.

Ayaz

TS'de 16. yüzyılda "açık, bulutsuz (hava)" anlamında kullanılmıştır. Standart varyantta kuru soğuk, çok soğuk hava şeklinde değişmiştir.

[71] Aksan, D. (2020). *Her Yönüyle Dil.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s.28-29.
Vural, H., Böler, T. (2012). *Ses ve Şekil Bilgisi.* İstanbul: Kesit Yayınları, s.41.

Dolu Ay, (Dolu Ay, Dolun Ay, Tolun Ay)

TS'ye göre 13-19. yüzyıllar arasında "bedir, mehtap" anlamında kullanılmıştır.

Doluluk

TS'de 13 ve 14. yüzyıllarda "ayın bedir olma hali" anlamında kullanılmıştır. Standart varyantta "dolu olma durumu" şeklinde anlamı değişmiştir.

Esen II

TS'de 16. yüzyılda "rüzgâr" anlamında kullanılmıştır. Standart varyantta "rüzgâr" anlamıyla yer almaz. Ancak Derleme Sözlüğü'ne göre ağızlarda aynı anlamda devam etmektedir.

Ilgın

TS'ye göre 17. yüzyılda kullanılan *ılgın* terimi "ılıca" anlamında kullanılmıştır. GTS'de "Akdeniz Bölgesi'nde yetişen bir ağaç cinsi ve Konya'ya bağlı ilçelerden biri" anlamlarında varlığı devam etmektedir. *Ilgın*, TS'deki anlamıyla (ılıca) bir hidrografya terimi, GTS'deki anlamıyla (ağaç türü) bir biyocoğrafya terimidir.

Kak II (Kaklık)

TS'de 15, 16, 18, 19. yüzyıllarda "kırlarda içine su biriken çukur" anlamında kullanılmıştır. GTS'de "elma, armut gibi meyvelerin kurutulmuşu ve zayıf kimse" şeklinde anlamı değişmiştir.

Kelek

TS'de 16. yüzyılda "kalya taşı" anlamında kullanılmıştır. GTS'de "olgunlaşmamış kavun" gibi birçok farklı anlam[72] kazanmış TS'de kullanılan anlamı değişmiştir. Ancak bu iki sözcüğün kökeninin aynı olup olmadığı konusunda kesin bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Kesinti

TS'de 18-19. yüzyıllarda "kıta, parça" anlamında kullanılırken GTS'de "kesilen parça, bir işin bir süre için durması, ödenen paradan kesilen bölüm" şeklinde anlamı değişmiştir.

Kızgınlık

TS'de 18. yüzyılda "sıcaklık" anlamında kullanılmıştır. Standart varyantta anlamı değişmiştir. "Kızgın, ısınmış olma durumu, hayvanların çiftleşme isteği ve öfke" şeklinde varlığını devam ettirmektedir.

Kızıl

TS'de 14-16. yüzyıllar arasında "altın, bakır" anlamında kullanılmıştır. Standart varyantta "parlak kırmızı renk, yüksek ateşli kırmızı lekeli hastalık" anlamına gelmektedir.

Kum

TS'de 17 ve 18. yüzyıllarda "dalga, fırtına" anlamında kullanılmıştır. GTS'de diğer anlamlarının yanında[73] "silisli kütlelerin, kayaların, doğal etkenlerle parçalanarak ufalanmasından oluşan, deniz kıyısı, dere yatağı vb. yerlerde çok bulunan, ufak, sert tanecikler" anlamında değişmiştir.

[72] Kazandığı diğer anlamlar için Bkz. Farklı Anlamda Kullanılmaya Devam Eden Terimler Tablosu.
[73] Kazandığı diğer anlamları için Bkz. Farklı Anlamda Kullanılmaya Devam Eden Terimler Tablosu.

Meşe

TS'de 15 ve 16. yüzyıllarda "orman" anlamında kullanılmıştır. GTS'de anlamı daralarak ve sadece "yaz kış yaprak dökmeyen türleri olan, kerestesi dayanıklı bir orman ağacı" şeklinde varlığı devam etmektedir.

Sal

TS'de 17. yüzyılda "dağ eteği, yamaç" anlamında kullanılmıştır. GTS'de "bir çeşit deniz veya ırmak taşıtı" ağızlarda "tabut" şekline gelerek anlam değiştirmiştir.

Su yatağı

TS'de 18 ve 19. yüzyıllarda "neresi azıcık kazılsa su çıkan yer" anlamında kullanılmıştır. GTS'de anlam değiştirip "içi su dolu yatak" halini almıştır.

Türklük

TS'de 16. yüzyılda "köy, Türklerin oturduğu yer" anlamında kullanılmıştır. Standart varyantta "Türk olma durumu, Türklere özgü nitelik" anlamına gelmektedir.

Yaş II

TS'de 13-17. yüzyıllar arasında "deniz" anlamında kullanılırken GTS'de "doğuştan beri geçen yıl birimi, çağ, ıslak" anlamları olan bir madde başı haline gelmiştir.

Yay

TS'de 13-18. yüzyıllar arasında "yaz, sıcak mevsim" anlamında kullanılmıştır. GTS'de "ok atmaya yarayan eğri ağaç veya metal çubuk, zemberek, hallacın kullandığı araç" gibi anlamları[74] olan madde başı haline gelmiştir. Yay bahsi geçen yüzyıllarda yaz anlamında kullanılmıştır ancak yay ve yaz aynı anlama gelmez. Örneğin Azerbaycan Türkçesinde *yay* sözcüğü Türkiye Türkçesindeki *yaz* mevsiminin karşılığıdır. Azerbaycan Türkçesindeki *yaz* sözcüğü ise Türkiye Türkçesindeki *ilkbahar* mevsiminin karşılığıdır.[75]

Yenice

TS'de 18 ve 19. yüzyıllarda "yeni dikilmiş bağ" anlamına gelmektedir. GTS'de yalnızca "oldukça yeni, yakın günlerde" anlamında kullanılmaktadır.

Yukarıda yer alan terimlerin Tarama Sözlüğü'nde bulunan anlamları ve Güncel Türkçe Sözlük'te bulunan anlamları tablo halinde aşağıda yer almaktadır. Sözcüklerin anlamlarına, (coğrafyayla ilgili olmayan anlamları da dahil olmak üzere) tabloda tümüyle yer verilmiştir.

Tablo 3. Farklı Anlamlarla Kullanılmaya Devam Eden Terimler

Terim	**Anlamı**	**Güncel Türkçe Sözlük**
Ayaz	Açık, bulutsuz (hava)	1. Duru, sakin havalarda çıkan kuru soğuk. 2. Çok soğuk hava.
Doluluk	Ayın bedir hali.	Dolu olma durumu.
Esen (II)	Rüzgâr	Ruhsal ve bedensel olarak sağlıklı, sıhhatli olan; salim.
İl I	Yel, Rüzgâr.	1. Ülkenin vali yönetimindeki bölümü; vilayet. 2. Yurt. 3. Eski Türklerde devlet.

[74] Bkz. Farklı Anlamda Kullanılmaya Devam Eden Terimler Tablosu
[75] Eren, H. (2020) *Eren Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s.465

Kak (II), (kaklık)	Kırlarda içine su biriken çukur.	1. (ağızlardan) Elma, armut vb. meyvelerin kurutulmuşu. 2. (ağızlardan) Zayıf ve kuru (kimse).
Kelek	Sabunculukta ve boyacılıkta kullanılan kalya taşı.	1. Olgunlaşmamış, ham kavun. 2. Irmaklarda işleyen ve şişirilmiş tulumlar üzerine kurulan bir tür sal. 3. Yer yer çıplaklığı veya boşluğu olan. 4. Kılsız. 5. Aptal, salak olan (kimse).
Kesinti	Kıta, parça.	1. Kesilen parça. 2. Bir işin bir süre için durması; fasıla, inkıta. 3. Ödenen bir paradan herhangi bir sebeple kesilen bölüm.
Kızgınlık	Sıcaklık.	1. Kızgın, ısınmış olma durumu. 2. Hayvanların çiftleşme isteği. 3. Öfke
Kızıl	1. Altın (para). 2. Bakır.	1. Parlak kırmızı renk. 2. Bu renkte olan. 3. Aşırı derecede olan. 4. Komünist. 5. Genellikle küçük yaşlarda görülen, bulaşıcı, yüksek ateşli, kırmızı renkte geniş lekeler döktüren, kuluçka dönemi üç dört gün süren tehlikeli hastalık.
Kum	Dalga, fırtına.	1. Silisli kütlelerin, kayaların, doğal etkenlerle parçalanarak ufalanmasından oluşan, deniz kıyısı, dere yatağı vb. yerlerde çok bulunan, ufak, sert tanecikler. 2. Armut, ayva vb. meyvelerin etli bölümlerindeki sert tanecikler. 3. Armut, ayva vb. meyvelerin etli bölümlerindeki sert tanecikler.
Öz II	Vâdi.	I- 1. Bir kimsenin benliği, kendi manevi varlığı; iç, nefis (I), derun, ruh, varoluş karşıtı. 2. "Kendine, kendi kendini" anlamlarında birleşik kelimeler türeten bir söz. 3. Bir şeyin en kuvvetli veya kıvamlı bölümü; hülasa, zübde, ekstre. 4. Çıbanların

		içinde ölmüş dokudan oluşan irinle birlikte çıkan parça. 5. Bir şeyin iç yapısını ve ayırt edici özelliğini meydana getiren şey; künh, zübde. 6. Bitkilerin kök, gövde ve dallarının boydan boya ortasında bulunan, hafif, gevrek ve çoğu yumuşak bölüm. II- 1. Kan bağı ile bağlı olan, üvey olmayan. 2. Saf. III- (ağızlardan) Sulak verimli yer.
Sal	Dağ eteği, yamaç.	I- Birçok kalın direk yan yana bağlanarak yapılan, düz ve korkuluksuz deniz veya ırmak taşıtı. II- (ağızlardan) Tabut.
Savuk, (savık)	Soğuk	Görünüşünden, konuşma ve davranışlarından seviyesiz, dengesiz ve saf olduğu anlaşılan (kimse); saloz.
Su yatağı	Neresi azacık kazılsa su çıkan yer.	İçi su dolu yatak.
Türklük	Köy, Türklerin oturduğu yer.	1. Türk olma durumu. 2. Türklere özgü nitelik. 3. Türklerin meydana getirdiği topluluk.
Yaş II	Deniz.	I- 1. Doğuştan beri geçen ve yıl birimi ile ölçülen zaman. 2. Çağ. 3. Bir kurum, bir kuruluş, düzen vb.nin kurulduğundan bu yana geçen zaman. 4. Bir gök cisminin oluşmaya başladığı günden bugüne kadar geçirdiği süre. II- 1. ıslak, kuru (I) karşıtı. 2. Kendi suyunu, canlılığını yitirmemiş, kurumamış, kurutulmamış; taze. 3. Gözyaşı. 4. Kötü. 5. Zor.
Yay	Yaz, sıcak mevsim.	1. Ok atmaya yarayan, iki ucu arasına kiriş gerilmiş, eğri ağaç veya metal çubuk. 2. Farklı amaçlarla çeşitli biçimlerde yapılan esnek parça. 3. Zemberek. 4. Hallacın pamuk

		veya yünü atmak için tokmak yardımıyla kullandığı araç. 5. Bir çember üzerindeki iki nokta ile bu nokta arasındaki çember parçası. 6. Bir eğriden alınan parça. 7. Keman, viyolonsel vb. çalgılarda sürterek titreşim yoluyla ses çıkarmaya yarayan parça.
Yeñice	Yeni dikilmiş bağ.	1. Oldukça yeni. 2. Yakın günlerde.

3.3 Tarama Sözlüğü'nde Olan Ancak Bugün Kullanılmayan Terimler

TS'de kullanıldığı görülen ancak artık Güncel Türkçede kullanıldığını saptanamayan sözcükler bu bölümde listelenmiştir.

Tablo 4. Tarama Sözlüğü'nde Olan Ancak Bugün Kullanılmayan Terimler Tablosu.

TS'deki Madde Başı	**TS'deki Anlamı**
Alar tan	Alar sabah, alaca sabah
Aşut	Aşılacak yer, bel, geçit
Avgun	Yer altındaki su yolu
Ay yeñisi	Ay iptidası
Bağrak	Oba
Başlı su	Kaynak halindeki su
Batuluk	Bataklık
Bicük	Selin yırttığı yer, sel yolu
Bileñ	Dağlık, sarp yer, dağ beli
Bitek	Bitki biten yer
Biterli	Bitki biten yer, bitkili yer
Buğday gün	Güneşin Sümbüle burcuna girdiği zaman, ağustos ayı.
Burulgan (Burlağan)	Su çevrintisi, girdap
Cılkı, (Cılgı)	Çığır, patika, dağ yolu.
Cıllıgu	Çalılık
Çağlañ (Çağlak)	Şelâle, çağlayan, şarıl şarıl akan.
Çavğın (Çavkın)	Şiddetli rüzgâr ve alev.
Çin seher, (Çin sabah)	Tan yeri ağarmak üzere olduğu zaman, subhusadık
Çoğaç (Çoğaş)	1. Güneş; gün ışığı. 2. Güneş dokunan, güneşe karşı olan, güneşi eksik olmayan (yer).
Çörlen	Su oluğu, çörten
Dağ aşuru	Dağ arkasında, dağın öbür tarafında.

Demir mıh	Demir kazık; bu adla anılan yıldız.
Demür kazık	Kutup yıldızı.
Deñiz oynamak (Derya oynamak)	Deniz dalgalanmak, temevvüç etmek
Deñizler deñizi	En büyük deniz, bahr-i muhit, okyanus
Dip deñiz	Büyük deniz, Bahrimuhit.
Dolucah	Jale, çiy, şebnem.
Döl dökümü	Hayvanların doğurma zamanı, ilkbahar.
Düğülce	Bulgur şeklinde yağan kar.
Dün buçuğu	Gece yarısı.
Dün dulpu	Geceleyin, gece vakti, bütün gece.
Dün içi	Gece ortası, gece vakti, geceleyin.
Dünle	Geceleyin.
Düz yer	Ova.
Eğrek	1. Su toplanan yer. 2. Avlağı sürü hayvanlarının istirahat ettiği gölge yer.
Eğri yel	İki esaslı yön rüzgârlarının arasından esen rüzgâr, yıldır rüzgârı.
Erte ağarmak	Şafak sökmek.
Erte çıkmak	Şafak sökmek.
Erte doğmak	Şafak sökmek.
Erte ıldızı	Sabah yıldızı.
Erte ılduzu	Sabah yıldızı.
Erte yeri ağarmak	Şafak sökmek.
Erte yıldızı	Sabah yıldızı.
Esirgin	Bora, fırtına.
Eşnek	Çok gelinip geçilen yer.
Gece içi	Gece vakti.
Genc ay	Yeni doğan ay, hilâl.

Göçer oba	Göçebe halk, aşiret.
Göçerev	Taşınır ev, çadır, yurt, oba.
Göçerevli	Çadırla yer yer gezen, göçebe hayatı yaşayan insanlar.
Göçeril	Göçebe halk, aşiret.
Göçgüncü	Göçer, göçebe.
Göçmel	Göçülecek, nakle elverişli.
Gök eteği	Bkz. Gök kırañı. Ufuk.
Gök kapusu	Samanyolu, hacılaryolu.
Gök kenarı	Bkz. Gök kırañı. Ufuk.
Gök kırañı	Ufuk.
Gök ucu	Bkz. Gök kırañı. Ufuk.
Gök yaruğu	Bkz. Gök kapusu.
Gömülgen	Bataklık.
Gurgurum kili	Tebeşir toprağı.
Gün açılmak	Hava açılmak, güneş ortaya çıkmak.
Gün aktarılmak	Güneş zevale dönmek, gurup etmek.
Gün ayağu dururken	Güneş henüz batmamışken.
Gün çöreği	Güneş yuvarlağı.
Gün eğilmek	Güneş öğleden sonra batıya doğru gitmek.
Gün göğe dikilmek	Güneş zevâl noktasına gelmek.
Gün ineturmak	Güneş batıya yaklaşmak.
Gün inmek	Güneş batmak.
Gün kızmak	Günün sıcak zamanı gelmek.
Günbatısı (Günbatusu)	Güneşin battığı taraf.
Günbatısı yeli	Batı rüzârı.
Gündoğacak	Meşrık.

Gündoğusu (Gündoğrusu) I	Şark, meşrık.
Gündoğusu (Gündoğrusu) II	Doğudan esen rüzgâr.
Gündoğusu yeli	Doğu rüzgârı.
Güneş ağılı	Bkz. Ağıl. Ayın ve güneşin çevresinde bazen görülen beyaz halka, hâle.
Güneş aydını	Güneş zıyası.
Güneş bebeği	Güneş yuvarlağı.
Hartı (Hartı, Kartı)	Harita.
Herk edilmek	Nadas olunmak.
Ilduz atılmak	Yıldız akmak.
Ilduz düşmek.	Yıldız akmak.
Ilıcak su	Sıcak su kaynağı, kaplıca, hamam.
Ilısu	Bkz. Ilıca. Sıcak su kaynağı, kaplıca, hamam.
Ilusu	Sıcak su kaynağı, kaplıca, hamam.
Irmacuk	Küçük ırmak.
Issı yel	Gündüz veya gece esen sıcak rüzgâr ki Arapçada birincisine semum, ikincisine harur derler.
İlikmek	Su durgun hale gelmek.
İrim (Irım)	Sokak, dar sokak.
İrte ağarmak	Şafak sökmek.
İrte çıkmak	Şafak sökmek.
İrte doğmak	Şafak sökmek.
İrte yeri agarmak	Şafak sökmek.
İrte yıldızı	Bkz. Erte yıldızı. Sabah yıldızı.
İrte yıldızı	Sabah yıldızı.
İsik	Bkz. Esik.

İsik yer	Çukur yer.
Kandak	Hendek.
Kar tamusu	Kar cehennemi, soğuk cehennem.
Kara yurt	Ağaçsız, bahçesiz yer, bozkır.
Karalar vilayeti	Sudan ve Zengibar ülkesi.
Karcaşık yel	Bora, sert esen rüzgâr, fırtına.
Karı kayı	Berdelacuz, kocakarı fırtınası.
Karımsa	Bkz. Karımsı
Karımsı, (Karımsa, Kırımsa)	Kırağı
Karmak inmek	Met ve cezir olmak.
Kavza	Ilıca, kaplıca.
Kaya koltuğu	Kaya kavuğu, siper olarak kullanılan kaya dibi.
Kereñlü	Killi veya çorak (toprak).
Kesme ev, (Kesmelik)	Dağ eteklerinde oyularak meydana getirilen in, mağara.
Kıble yeli	Lodos.
Kıcı (II)	Ufak dolu gibi kar.
Kıyına	Kıyısına, kenarına.
Kızılca ikindi	Akşama yakın ikindi vakti.
Kızılcayil	Lodos.
Köpük taşı (Körpük taşı)	Sünger taşı.
Körpük taşı	Bkz. Köpük taşı.
Kösten	Ilıca.
Kubur yolu	Dehliz, üstü kapalı siper.
Kulka	Fundalık
Kuru yaş II	Deniz, kara.
Kuşluğun	Kuşluk vaktı.

Kuyruk yıldızı	Ülker yıldızı.
Kuytul	İkametgâh, karargâh.
Küçük tevbe	Şaban ayı.
Küçük yaz	Pastırma yazı, yalancı yaz.
Küfek, (Küfeke, Köfeke, Küfeki)	Çabuk kırılan bir taş, sünger taşı.
Küfeke	Bkz. Küfek
Meteriz	Siper.
Nakam	Yer altı yolu.
Oğuz ıslatan	Ahmak ıslatan.
Oklağı yağmuru	Oklava gibi yağan yağmur, sağanak.
Orak vaktı	Hasat zamanı.
Orta yay ayı	Temmuz.
Oruç ayı	Ramazan.
Öl I	Yaşlık, nem, rutubet, toprak tavı.
Ölü kum	Sessiz, görültüsüz dalga.
Pek yel	Kasırga.
Püsen	Ahmakıslatan (birleşik yazılmış).
Sabahlaca	Sabahleyin, sabah sabah.
Saçlı yıldız	Bkz. Saçlu yıldız.
Saçlu yıldız, (Saçlı yıldız)	Kuyrukluyıldız.
Sakırka	Kasırga.
Salak I	Konup göçülen, hayvan salınan arazi, saha.
Savaş yeri	Muharebe meydanı.
Sovucak	Serin, serince, serin hava.
Sovuğurak	Soğukça, az soğuk.
Sovukluk I	Soğukluk, serinlik.
Su aşağa	Suyun aktığı yere.

Su ayağı	Su yolu, mecra.
Su yüzünden	Su yolıyle, nehir tarikıyle.
Sulaklı	Sulak yeri bulunan, sulu.
Susuz yaban	Çöl.
Suvağ	Bkz. Suvak.
Suvak, (suvağ)	Su biriken çukur yer, pınar, çeşme.
Süğşek	Şimşek, berk.
Şenlik yer	Çayır çemenli, ağaçlı yer.
Tañ atmak, (Dañ atmak)	Şafak sökmek.
Tañ kayınmak	Şafak sökmek.
Tañrıdan hammam, (Tañrıdan ılısu)	Kudret hamamı, kaplıca.
Tañrıdan ılısu	Bkz. Tañrıdan hammam.
Tokuz düzen	Dokuz felek.
Toluk	Çiy.
Tumlu I	Burudet, soğuk, sert hava.
Tümenat	Tümenler, kendisine yüz köy bağlı olan kasabalar.
Ucurdum	Uçurum.
Ulu yol	Büyük yol, cadde.
Velhen	Tohum ekilmiş yer.
Yaban taşı	Âdi taş.
Yaban yazı, (Yazı yaban)	Kır, ova, sahra.
Yaban yer, (Yaban yeri)	Çöl, kır.
Yağalur	Yağışlı hava.
Yağanaklı	Şiddetli, sağanaklı.

Yağmurdan içer	Ancak yağmur suyu içen susuz toprak.
Yanar	Ilıca, kaplıca.
Yaş hava	Rutubetli, ıslak, nemli hava.
Yaşılistan	Yemyeşil ova, yeşil bitkilerle kaplı yer.
Yavuz yel	Sert rüzgâr, fırtına, kasırga.
Yazı yer, (Yazı yeri)	Düz ova.
Yazla	Yayla.
Yazlıcak	Yazın oturulacak yer, yazlık, sayfiye.
Yediger, (Yedigen, Yedikardaş)	Büyük ayı denilen yıldız takımı, Dübbüekber, Benatı-naaş.
Yedikardaş	Bkz. Yediger.
Yedişerleme	Bir dalga fırtınası.
Yeler yel	Hızlı esen rüzgâr.
Yelme yokuş	Dik yokuş.
Yeñi bahar	Bkz. Yeñi yaz.
Yeñi yaz	İlkbahar.
Yer deprenmek	Yer sarsılmak, hareket-i arz olmak.
Yer deprenmesi	Zelzele, hareket-i arz.
Yer içi	Yer altı.
Yıldız göçmek	Yıldız akmak, yıldız kaymak.
Yıldız odu	Yıldız akması ışığı.
Yilin ayı	Mart ayı.
Yir karnı	Yer altı, mezar.
Yulduz	Yıldız.
Yumşak yel	Hafif rüzgâr, esinti, esin.
Yürüyücü yıldız	Gezeğen yıldız, seyyare.

Sonuç

Çalışma sonucunda 340 coğrafya terimi tespit edilmiştir. Bu terimlerin 48'i Beşerî Coğrafya, geriye kalan 292 tanesi de Fizikî Coğrafya terimidir. Terimlerin bu ana bilim dalları içerisinde dağılışları şu şekildedir:

Fizikî Coğrafya: Biyocoğrafya 15, Doğal Afet Coğrafyası 2, Hidrografya 56, Jeomorfoloji 64, Kartografya 13, Klimatoloji 57, Matematik Coğrafyası 85 terimden oluşmaktadır.

Beşerî Coğrafya: Askeri Coğrafya 4, Ekonomik Coğrafya 4, Nüfus Coğrafyası 7, Tarım Coğrafyası 7, Tarihî Coğrafya 1, Yerleşme Coğrafyası 25 terimden oluşmaktadır. Bu veriler aşağıda tablo hâlinde sunulmuştur:

Tablo 5. Ana Bilim Dallarına göre Terim Sayısı Tablosu

Ana Bilim Dalı	**Alt Bilim Dalı**	**Terim Sayısı**
Fizikî Coğrafya	Biyocoğrafya	15
	Doğal Afet Coğrafyası	2
	Hidrografya	56
	Jeomorfoloji	64
	Kartografya	13
	Klimatoloji	57
	Matematik Coğrafyası	85
Beşerî Coğrafya	Askeri Coğrafya	4
	Ekonomik Coğrafya	4
	Nüfus Coğrafyası	7
	Tarım Coğrafyası	7
	Tarihî Coğrafya	1
	Yerleşme Coğrafyası	25

Araştırma kapsamında, belirlenen coğrafya terimlerinin standart Türkçe ve ağızlardaki kullanım durumları, anlam değişiklikleri ve tarihsel süreçteki görünümleri de değerlendirilmiştir. Tespit edilen terimlerin bir kısmının bugün de aynı anlamda kullanılmaya devam ettiği, bir kısmının anlamının değiştiği ve bir kısmının da artık kullanılmadığı belirlenmiştir. Fonetik ve morfolojik olarak

değişen sözcüklerin kullanımları devam ettiği için sayısal olarak *Bugün aynı anlamda devam eden terimler* başlığı içerisinde değerlendirilmiştir. Bu durum aşağıdaki tabloda sayısal değerleriyle birlikte verilmiştir:

Tablo 6. Kullanım Durumuna Göre Terim Sayısı Tablosu

Bugün aynı anlamda devam eden terimler	Bugün anlamı değişen terimler	Bugün artık kullanılmayan terimler
111	19	210

Tabloya göre bugün standart varyantta kullanılan terimlerin 111'i tarihî dönemdeki anlamıyla kullanılmaktadır. Bu terimlerden 19'unun ise anlamı değişmiştir. Anlamı değişen terimler: *Çağ IV, doluluk, esen II, il I, kak II, kelek, kesinti, kızgınlık, kızıl, kum, öz II, sal, savuk, su III, su yatağı, Türklük, yaş II, yay, yenice*. Bu terimlerin coğrafi anlamdan uzaklaşarak farklı anlamlar kazandıkları tespit edilmiştir.

Belirli terimlerin sadece ağızlarda varlığını sürdürdüğü, ancak standart varyantta kullanılmadığı tespit edilmiştir. Bu terimler: *Burulgan, çağlan, çörlen, isik, öl I, suv, aşut, cılkı, çağıl, depe I, eğrek, gömülgen, höbek, kandak, kıy, kuz, körpük taşı, topurak, gündoğusu I, çavğın I, düğülce, esirgin, gündoğusu II, ıldırım, kay I, kıcı II, püsen, savuk, sovukluk I, ahşam, çoğaç, dünle, gücük, günüz, ıldız, su III, yediger, yılduz, demür, göçgün, velhen, üyük, irim, köv, salak I, şar, yazla.*

Fonetiği değişmiş haliyle aynı anlamda kullanılan 58 terim tespit edilmiştir. Morfolojik değişime uğrayarak kullanımı devam eden 1 terim bulunmaktadır.

GTS'de ve Derleme Sözlüğü'nde madde başı olarak rastlanmayan fakat güncel Türkçede kullanımı görülen 2 terim olmuştur. GTS'ye göre standart varyantta, Derleme Sözlüğü'ne göre ağızlarda kullanılmayan *biterli* sözcüğünün, 1958'de Fakir Baykurt'un yazdığı "Yılanların Öcü" romanında kullanıldığı tespit edilmiştir. Ve yine standart varyantta ve ağızlarda kullanımına

rastlanmayan *kaya koltuğu* terimine 1982 yılında yayınlanan; arkeolojik kazıları ile ilgili bir kitapta rastlanmıştır.

Sonuç olarak, bu çalışma, Türkçenin art zamanlı coğrafi söz varlığını anlamak ve gelecekte bu alanda yapılacak araştırmalara katkı sağlamak adına bir referans niteliğindedir.

Kaynakça

- Aksan, D. (1999). *Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksan, D. (2016). *Anlambilim ve Türkçenin Anlambilimi*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Banguoğlu, T. (1986). *Türkçenin Grameri.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Baykurt, F. (2006). *Yılanların Öcü*, Literatür Yayıncılık, s.11.
- Biricik, A. S. (2012). *III. Jeomorfoloji Sempozyumu Bildiri Kitabı*. S. 805-822. Hatay.
- Bozkurt, F. (2001). *Türk Dilinin Kültürel Kodları*. İstanbul: Akademi Yayınları.
- Caferoğlu, A. (1945). *Türk Dili Tarihi ve Tarihî Sözlükler*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Devellioğlu, F. (2015). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik lûgat.* Ankara: Aydın Kitabevi.
- Doğanay, H. (2017). *Coğrafya Bilim Alanları Sözlüğü*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Doğanay, H. (2022). *Coğrafya'ya Giriş: Coğrafyanın Doğası ve Metodolojisi*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Doğanay, H., Doğanay, S. (2000). *Coğrafya'ya Giriş*. Ankara: Pegem A. Yayıncılık.
- Donbaz V. *Osmanlı Coğrafi Terminolojisi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Dubos, J.D. (2002). *Dictionnare de Linguistique*, Larousse Yayınevi.
- Ercilasun, A, B. *Türk Dünyasının Kültürel Coğrafyası*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (1992). *Türk Lehçeleri ve Ağız Araştırmaları*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Eren, H. (2020). *Eren Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. (Haz. Şükrü Halûk Akalın) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gümüşçü O. (2022). *Coğrafya'ya Davet*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

- Güngör A. (2006). *Tabu-Örtmece (Euphemism) Sözler Üzerine*. Erzurum: A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (29).
- İzbırak, R. (1973). *Coğrafya: Metoloji ve Prensipler*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- İzbırak, R. (1978). *Coğrafya Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kapan, K., Kuşçu, Ö. E. (2021*). Kavramsal ve Tarihsel Açıdan Askeri Coğrafya: Coğrafya mı? Jeopolitik mi?* Türk Coğrafya Dergisi (78).
- Karaağaç, G. (2009). *Türkçenin Söz Varlığı*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Nabi, Y. (1682). *Hayriyye*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Ölmez, M. (2002). *Tarihi Türk Lehçeleri*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Şaş A. K. (2020). *Türkçede Terim Oluşturma Yolları ve Bilişim Terimlerinin Oluşum Süreçleri.* Rumeli'de Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi. s. 242-256.
- Şentürk Ş. (2019) *Derleme Sözlüğü'ndeki Örtmeceler Üzerine Dilbilimsel Bir İnceleme*. Manisa Celal Bayar Üniversitesi.
- Tarama Sözlüğü. (1943-1957). *Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü* (5. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tümertekin, E., & Özgüç, N. (1998). *Beşerî Coğrafya: İnsan, Kültür, Mekân*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Ukray, M. (2009). *Yaratılış Gerçekliği-I: Evrim Teorisi*. Almanya: E-Kitap Projesi & Cheapest Books,
- Vardar, B. (1998). *Dilbilim ve Türk Dili*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Vural, H., Böler, T. (2012). *Ses ve Şekil Bilgisi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Yılmaz, E., Demir, N. (2013). *Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Zülfikar, H. (2011). *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/121790/mod_resource/content/0/Konu%201.pdf
- https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/121791/mod_resource/content/0/Konu%202.pdf

- https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/121792/mod_resource/content/0/Konu%203.pdf
- https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/121797/mod_resource/content/0/Konu%208.pdf
- https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/121798/mod_resource/content/0/Konu%209.pdf
- https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/harun.bagci/139313/Klimatoloji%20%20II%20Sunu%201.%20Hafta.pdf
- https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/harun.bagci/64035/Matematik%20Co%C4%9Frafya%201.%20hafta.pdf
- https://avys.omu.edu.tr/storage/app/public/harun.bagci/64177/Harita%20Analizleri%2012.%20Hafta.pdf
- https://books.google.com
- https://islamansiklopedisi.org.tr/seydisehir
- https://l24.im/2C5ng Kazı Sonuçları Toplantısı 4. Cilt. Türkiye, Bakanlık, 1982. s.153 (Google Books)
- https://l24.im/fnAy
- https://sozluk.gov.tr/

1. Tespit Edilen Terimlerin Coğrafya Alt Dalları

Tablo 7. Tespit Edilen Terimlerin Coğrafya Alt Dalları Tablosu

Terim	Alt bilim Dalı
Ağıl (ay ağılı, ay ve gün ağılı, göneş ağılı)	Matematik Coğrafyası
Ağşam	Matematik Coğrafyası
Ahşam	Matematik Coğrafyası
Akar su	Hidrografya
Akarca su	Hidrografya
Alan	Jeomorfoloji
Alar tan	Matematik Coğrafyası
Aşut	Jeomorfoloji
Avgun	Hidrografya
Ay yeñisi	Matematik Coğrafyası
Ayaz	Klimatoloji
Azmak I	Hidrografya
Bağrak	Yerleşim Coğrafyası
Balçuk	Jeomorfoloji
Başlı su	Hidrografya
Batak	Jeomorfoloji
Batı	Kartografya
Batuluk	Jeomorfoloji
Beleñ	Jeomorfoloji
Bicük	Hidrografya
Bil	Jeomorfoloji
Bileñ	Jeomorfoloji
Bitek	Biyocoğrafya
Biterli	Biyocoğrafya
Boğanak	Klimatoloji
Bor	Jeomorfoloji
Boran	Klimatoloji

Bölge	Yerleşim Coğrafyası
Buğanak, (boğanak, buğunak)	Klimatoloji
Buğday gün	Matematik Coğrafyası
Bulak	Hidrografya
Burulgan (burlağan)	Hidrografya
Büğet, (büğdek, böğet, büğet su)	Jeomorfoloji
Bük	Biyocoğrafya
Büklük	Biyocoğrafya
Cılkı, (cılgı)	Jeomorfoloji
Cıllıgu	Biyocoğrafya
Çağ (III)	Hidrografya
Çağ (IV)	Hidrografya
Çağıl	Jeomorfoloji
Çağlañ (çağlak)	Hidrografya
Çağlayan	Hidrografya
Çakır ayaz	Klimatoloji
Çavğın (çavkın)	Klimatoloji
Çin seher, (çin sabah)	Matematik Coğrafyası
Çoğaç (çoğaş)	Matematik Coğrafyası
Çökek	Jeomorfoloji
Çökel, (çökül)	Jeomorfoloji
Çörlen	Hidrografya
Çörmük	Hidrografya
Dağ aşuru	Jeomorfoloji
Dalka	Hidrografya
Demir mıh	Matematik Coğrafyası
Demür	Ekonomik Coğrafya
Demür kazık	Matematik Coğrafyası
Deñiz kulağı	Hidrografya
Deñiz oynamak (derya oynamak)	Hidrografya
Deñizler deñizi	Hidrografya
Depe	Jeomorfoloji
Depecük	Jeomorfoloji

Dil III	Hidrografya
Dip deñiz	Hidrografya
Dolu ay, (tolu ay, dolun ay, tolun ay)	Matematik Coğrafyası
Dolucah	Klimatoloji
Doluluk	Matematik Coğrafyası
Döl dökümü	Matematik Coğrafyası
Düğülce	Klimatoloji
Dün buçuğu	Matematik Coğrafyası
Dün dulpu	Matematik Coğrafyası
Dün içi	Matematik Coğrafyası
Dünle	Matematik Coğrafyası
Düz yer	Jeomorfoloji
Eğrek	Jeomorfoloji
Eğri yel	Klimatoloji
Engebe	Jeomorfoloji
Engin	Jeomorfoloji
Erte ağarmak	Matematik Coğrafyası
Erte çıkmak	Matematik Coğrafyası
Erte doğmak	Matematik Coğrafyası
Erte ıldızı	Matematik Coğrafyası
Erte ılduzu	Matematik Coğrafyası
Erte yeri ağarmak	Matematik Coğrafyası
Erte yıldızı	Matematik Coğrafyası
Esen (II)	Klimatoloji
Esik	Hidrografya
Esirgin	Klimatoloji
Eşnek	Yerleşim Coğrafyası
Foryaz	Klimatoloji
Gece içi	Matematik Coğrafyası
Geñ	Tarım Coğrafyası
Genc ay	Matematik Coğrafyası
Göçer	Nüfus Coğrafyası
Göçer oba	Nüfus Coğrafyası

Göçerev	Yerleşim Coğrafyası
Göçerevli	Nüfus Coğrafyası
Göçeril	Nüfus Coğrafyası
Göçgün	Nüfus Coğrafyası
Göçgüncü	Nüfus Coğrafyası
Göçmel	Yerleşim Coğrafyası
Gök eteği	Matematik Coğrafyası
Gök kapusu	Matematik Coğrafyası
Gök kenarı	Matematik Coğrafyası
Gök kıranı	Matematik Coğrafyası
Gök ucu	Matematik Coğrafyası
Gök yaruğu	Matematik Coğrafyası
Gölek	Hidrografya
Gölet	Hidrografya
Gömülgen	Jeomorfoloji
Göz erimi (göz irimi)	Matematik Coğrafyası
Gurgurum kili	Jeomorfoloji
Gücük II	Matematik Coğrafyası
Güllük	Biyocoğrafya
Gün açılmak	Klimatoloji
Gün aktarılmak	Matematik Coğrafyası
Gün ayağu dururken	Matematik Coğrafyası
Gün çöreği	Matematik Coğrafyası
Gün eğilmek	Matematik Coğrafyası
Gün göğe dikilmek.	Matematik Coğrafyası
Gün I	Matematik Coğrafyası
Gün II	Matematik Coğrafyası
Gün ineturmak	Matematik Coğrafyası
Gün inmek	Matematik Coğrafyası
Gün kızmak	Matematik Coğrafyası
Günbatısı (Günbatusu)	Matematik Coğrafyası
Günbatısı yeli	Klimatoloji
Günce	Jeomorfoloji

Gündoğacak	Kartografya
Gündoğusu (Gündoğrusu) I	Kartografya
Gündoğusu (Gündoğrusu) II	Klimatoloji
Gündoğusu yeli	Klimatoloji
Güneş ağılı	Matematik Coğrafyası
Güneş aydını	Matematik Coğrafyası
Güneş bebeği	Matematik Coğrafyası
Güney	Kartografya
Günüz	Matematik Coğrafyası
Günüzün	Matematik Coğrafyası
Hacılaryolu	Matematik Coğrafyası
Hartı (hartı, kartı)	Kartografya
Herk (hirk)	Tarım Coğrafyası
Herk edilmek	Tarım Coğrafyası
Höbek	Jeomorfoloji
Il	Matematik Coğrafyası
Ildırım	Klimatoloji
Ildız	Matematik Coğrafyası
Ilduz	Matematik Coğrafyası
Ilduz atılmak	Matematik Coğrafyası
Ilduz düşmek.	Matematik Coğrafyası
Ilgın	Hidrografya
Ilıca	Hidrografya
Ilıcak su	Hidrografya
Ilısu	Hidrografya
Ilusu	Hidrografya
Irmacuk	Hidrografya
Issı	Klimatoloji
Issı yel	Klimatoloji
İl I	Klimatoloji
İl II	Yerleşim Coğrafyası
İlikmek	Hidrografya
İrim (ırım)	Yerleşim Coğrafyası

İrte ağarmak	Matematik Coğrafyası
İrte çıkmak	Matematik Coğrafyası
İrte doğmak	Matematik Coğrafyası
İrte yeri agarmak	Matematik Coğrafyası
İrte yıldızı	Matematik Coğrafyası
İrte yıldızı	Matematik Coğrafyası
İsik	Hidrografya
İsik yer	Jeomorfoloji
İsiz, (isüz, issüz, ısız, ısuz)	Yerleşim Coğrafyası
Kabakuşluk	Matematik Coğrafyası
Kabayel	Klimatoloji
Kak (II), (kaklık)	Jeomorfoloji
Kaklık	Jeomorfoloji
Kandak	Jeomorfoloji
Kar tamusu	Klimatoloji
Kara yer, (yir)	Jeomorfoloji
Kara yurt	Jeomorfoloji
Karalar vilayeti	Yerleşim Coğrafyası
Karcaşık yel	Klimatoloji
Karı kayı	Klimatoloji
Karımsa	Klimatoloji
Karımsı, (karımsa, kırımsa)	Klimatoloji
Karmak inmek	Matematik Coğrafyası
Kavza	Hidrografya
Kay	Klimatoloji
Kaya koltuğu	Jeomorfoloji
Kayağan	Jeomorfoloji
Kayır	Jeomorfoloji
Kayrak	Jeomorfoloji
Kelek	Jeomorfoloji
Kend, (kent)	Yerleşim Coğrafyası
Kereñlü	Jeomorfoloji
Kermen	Yerleşim Coğrafyası

Kesek	Jeomorfoloji
Kesinti	Kartografya
Kesme ev, (kesmelik)	Jeomorfoloji
Kıble yeli	Klimatoloji
Kıcı (II)	Klimatoloji
Kıraç	Jeomorfoloji
Kırañ (I), (kırağ, kırak)	Kartografya
Kırcı	Klimatoloji
Kışlak, (kışlağ)	Nüfus Coğrafyası
Kıy	Jeomorfoloji
Kızgınlık	Klimatoloji
Kızıl	Ekonomik Coğrafya
Kızılca ikindi	Matematik Coğrafyası
Kızılcayil	Klimatoloji
Koyak (I), (koyah)	Hidrografya
Köpük taşı. (körpük taşı)	Jeomorfoloji
Kör duman	Klimatoloji
Körpük taşı	Jeomorfoloji
Kösten	Hidrografya
Köv	Yerleşim Coğrafyası
Kubur yolu	Askerî Coğrafya
Kulka	Biyocoğrafya
Kum	Hidrografya
Kuru (kuru yer)	Jeomorfoloji
Kuru yaş II	Hidrografya
Kuşluğun	Matematik Coğrafyası
Kuyruk yıldızı	Matematik Coğrafyası
Kuytul	Yerleşim Coğrafyası
Kuz	Jeomorfoloji
Kuzey	Kartografya
Küçük tevbe	Matematik Coğrafyası
Küçük yaz	Matematik Coğrafyası
Küfek, (küfeke, köfeke, küfeki)	Jeomorfoloji

Küfeke	Jeomorfoloji
Küfeki	Jeomorfoloji
Küre	Ekonomik Coğrafya
Lice, (lıca)	Hidrografya
Meşe	Biyocoğrafya
Meteriz	Askerî Coğrafya
Nakam	Jeomorfoloji
Oba	Yerleşim Coğrafyası
Obruk	Jeomorfoloji
Obuz	Jeomorfoloji
Oğuz ıslatan	Klimatoloji
Oklağı yağmuru	Klimatoloji
Orak vaktı	Tarım Coğrafyası
Orta yay ayı	Matematik Coğrafyası
Oruç ayı	Matematik Coğrafyası
Otlak	Biyocoğrafya
Öğleyin	Matematik Coğrafyası
Öl I	Hidrografya
Ölü kum	Hidrografya
Örü II, (ürü)	Biyocoğrafya
Öyledence	Matematik Coğrafyası
Öylesinden	Matematik Coğrafyası
Öz II	Jeomorfoloji
Pek yel	Klimatoloji
Por	Jeomorfoloji
Poryaz	Klimatoloji
Pus	Klimatoloji
Pusarık, (busarık)	Klimatoloji
Püsen	Klimatoloji
Sabahlaca	Matematik Coğrafyası
Saçlı yıldız	Matematik Coğrafyası
Saçlu yıldız, (saçlı yıldız)	Matematik Coğrafyası
Sakırka	Klimatoloji

Sal	Jeomorfoloji
Salak I	Yerleşim Coğrafyası
Saman uğrusu	Matematik Coğrafyası
Savaş yeri	Askerî Coğrafya
Savuk, (savık)	Klimatoloji
Sazak	Jeomorfoloji
Selindi, (selinti, selindü)	Jeomorfoloji
Selindü	Hidrografya
Selinti	Jeomorfoloji
Sepinti	Klimatoloji
Sınurdaş, (Sınurtaş)	Kartografya
Sovucak	Klimatoloji
Sovuğurak	Klimatoloji
Sovuk	Klimatoloji
Sovukluk I	Klimatoloji
Su aşağa	Hidrografya
Su ayağı	Hidrografya
Su III	Matematik Coğrafyası
Su yatağı	Hidrografya
Su yüzünden	Hidrografya
Sulaklı	Hidrografya
Susuz yaban	Jeomorfoloji
Suv	Hidrografya
Suvağ	Hidrografya
Suvak, (suvağ)	Hidrografya
Suvat, (sıvat)	Hidrografya
Süğşek	Matematik Coğrafyası
Şar	Yerleşim Coğrafyası
Şenlik yer	Biyocoğrafya
Şeytan örümceği	Matematik Coğrafyası
Talaz	Hidrografya
Tañ atmak, (dañ atmak)	Matematik Coğrafyası
Tañ I	Matematik Coğrafyası

Tañ kayınmak	Matematik Coğrafyası
Tañrıdan hammam, (Tañrıdan ılısu)	Hidrografya
Tañrıdan ılısu	Hidrografya
Tañyeli	Klimatoloji
Tañyeri	Matematik Coğrafyası
Timar	Askerî Coğrafya
Tokuz düzen	Matematik Coğrafyası
Toluk	Klimatoloji
Tolun ay	Matematik Coğrafyası
Toprak	Yerleşim Coğrafyası
Topurak	Jeomorfoloji
Tumlu I	Klimatoloji
Tümenat	Yerleşim Coğrafyası
Türklük	Yerleşim Coğrafyası
Ucra	Yerleşim Coğrafyası
Ucurdum	Jeomorfoloji
Uçrum	Jeomorfoloji
Ulu yol	Kartografya
Ülker	Matematik Coğrafyası
Üyük	Tarihî Coğrafya
Velhen	Tarım Coğrafyası
Yaban	Tarım Coğrafyası/Yerleşim Coğrafyası
Yaban taşı	Jeomorfoloji
Yaban yazı, (yazı yaban)	Jeomorfoloji
Yaban yer, (yaban yeri)	Biyocoğrafya
Yağalur	Klimatoloji
Yağanaklı	Klimatoloji
Yağar	Klimatoloji
Yağış	Klimatoloji
Yağmurdan içer	Jeomorfoloji
Yalım II	Jeomorfoloji
Yanar	Hidrografya

Yar II	Jeomorfoloji
Yarı gece	Matematik Coğrafyası
Yaş hava	Klimatoloji
Yaş II	Hidrografya
Yaşılistan	Biyocoğrafya
Yavuz yel	Klimatoloji
Yay	Matematik Coğrafyası
Yaylak	Yerleşim Coğrafyası
Yaylım	Biyocoğrafya
Yaz	Matematik Coğrafyası
Yazı I, (Yazu I)	Jeomorfoloji
Yazı yer, (yazı yeri)	Jeomorfoloji
Yazla	Yerleşim Coğrafyası
Yazlıcak	Yerleşim Coğrafyası
Yediger, (Yedigen, Yedikardaş)	Matematik Coğrafyası
Yedikardaş	Matematik Coğrafyası
Yedişerleme	Hidrografya
Yeler yel	Klimatoloji
Yelme yokuş	Jeomorfoloji
Yeñi ay, (yiñi ay)	Matematik Coğrafyası
Yeñi bahar	Matematik Coğrafyası
Yeñi yaz	Matematik Coğrafyası
Yeñice	Tarım Coğrafyası
Yer	Yerleşim Coğrafyası
Yer deprenmek	Doğal Afet Coğrafyası
Yer deprenmesi	Doğal Afet Coğrafyası
Yer içi	Jeomorfoloji
Yıldız göçmek	Matematik Coğrafyası
Yıldız odu	Matematik Coğrafyası
Yılduz	Matematik Coğrafyası
Yıltırım	Klimatoloji
Yil	Klimatoloji
Yilin ayı	Matematik Coğrafyası

Yiñi ay	Matematik Coğrafyası
Yir karnı	Jeomorfoloji
Yöre	Kartografya
Yulduz	Matematik Coğrafyası
Yumşak yel	Klimatoloji
Yurt	Yerleşim Coğrafyası
Yürüyücü yıldız	Matematik Coğrafyası